

P. 1.13 AM

* POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM * 1934 OKTOBER

10 KALANGYA

IRODALMI FOLYÓIRAT: SZENTELEKY KORNÉL ALKOTÁSA

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KAROLY ÉS KENDE FERENC

TARTALOM:

Dr. VÁRADY IMRÉ: I. Alekszandar király méltatása	689
SZIRMAI KÁROLY: Az idő hídján (elbeszélés)	691
FEKETE LAJOS versei	697-699
KENDE FERENC: Oláh Sándor	700
CZIRÁKY IMRE: István, Pistika meg a többiek (elbeszélés)	703
KRISTÁLY ISTVÁN: Két monográfia	708
MOLTER KÁROLY: Gazsi halhatatlan (elbeszélés)	713
CSUKA JÁNOS: A szubotikai szerbség kisebbségi élete (tanulmány)	725
NÉMETH LÁSZLÓ: Ember és szerep (önéletrajz, folytatás)	735

KISEBBSÉGI KULTÚRELET:

Dr. BATTÁ PÉTER: Gyöngyösbokréta	744
----------------------------------	-----

RADÓ IMRE: Mélypont alatt (Regény, folytatás)	747
---	-----

LÁTHATÁR:

LUCIA: Az igazság malma (Ernst Lothar könyve)	762
FARKAS GEIZA: A kötél legendája (Szabó Dező új könyve)	765
„ „ Magyar őstehetség	765
Dr. STERN LÁZÁR: Lili Körber: Ruth és a harmadik birodalom	766
Dr. STERN LÁZÁR: Stefan Zweig: Rotterdami Erazmus diadala és bukása	767

Őfelsége Vitéz I. Alekszandar királyt Marseilletől Beogradig, a főváros székesegyházától Oplenácig kíséző fejedelmi gyász, amelynél érzésben mélységesebbet, egész lefolyásában megrázóbbat nem ismer a történelem, világmegnyilatkozása volt, úgy annak a példátlanul álló magas tiszteletnek, amellyel nagy Királyunk megdicsőült emlékének messzesugárzóan hódolt az egész emberiség, mint annak a mély borzalomnak, amellyel a merénylet gaztette felett kivételnélkülien tört palcát, a kultúrvilág közvéleményének egyetemessége.

A mélységesen gyászolók világcsoportjában ott van, hátatelt fájdalomában töretlenül egységesen, Jugoszlávia magyarsága is.

A Vitéz Király a katonák eszménye, mert az igaz vezér törhetetlen bátorságával mindenkor legelől áll szemben ellenségeivel a tűzvonalban; majd hős kitartással osztja meg katonáival a mondhatatlan fáradalmak, a leirhatatlan nélkülözések sulyos kálváriautjait.

A Nagy Király a haza polgárainak vezére, mert január hatodikán, Jugoszlávia alkotmányos életének nagy fordulóján, az államférfiu ingadozást nem ismerő bátor elhatározásával, a maga személyében vállalja a mélyreható változás minden veszedelmét és kockázatát. Nem tol maga elé felelősségváró exponenst; maga áll a kezdeményezés élére, maga irányítja az új életet, ezért egyedül az övé a siker minden dicsősége is.

A vitéz katonának, a bölcs államférfinak tartozó hódolat mellett azonban, magyarságunk szívében mindenkorra ott rezegnek, a kormányzat élére állított Regens kiáltványának, majd a jogar átvételekor a Király trónbeszédének, a vallásегyenlőség tiszteletén alapuló teljes lelkiismereti szabadság, a jogегyenlőség olván nyugvó teljes polgári egyenjoguság „megtartom és megtartatom” nagy ígéi.

E Királyi szóval lefektette és alkotmányos sarkkövé tette a demokrata szellemet, a legteljesebb egyenlőséget. Az államalkotók és velük szembe állítható másodrendűség között minden elkülönítő válaszfalat lerombolt. Királyi szó egyenlő szeretettel ölelte, kivételt nem ismerő atyai szívéhez országa minden hű fiát.

Az intuíció sugallata, amely nagy emberek távoztása percében hirtelenében és egy szóban találja a megörökítő jelzőt — nagy Királyunkat Egyesítőnek nevezi.

Az Egyesítő nagy fogalma lélekbe talál, mert magába rejti a területi egyesítés mellett, az érzések, a gondolatok, a szívek, a lelkek Egyesítőjének átölelő nagy eszméjét.

Abban a gyásszal telt órában, amelyben az ország minden harangja megkondul, hogy utolsó Isten Hozzád hangjai között kísérje örök pihenőre nagy halottunkat, abban a végzetszerűen fájdalmas órában, az ország határain innen, azokon túl, mindenütt mélységesen felzokogott minden anyai szív, mert világérvény volt: most kísérik örök nyugovóra a Béke gondolatának eszményi vértanuját.

Dr. VÁRADY IMRE

Az idő hidján

A nagy, puha, makulátlan fehérségben végtelenbe veszett a táj. Egyetlen szán sem igyekezett át a havas pusztaságon, csupán messzi észak felé mozgott egy parányi pont. A sz-i személyvonat volt, melynek kocsisora pár pillanattal később sietve kigyózott bele a szüzfehérségbe.

A fekete kenyér nehéz szagától áporodott levegőjü III. osztályok egyikében megszokottságából kizavartan üldögélt Gábor. Kelletlenül nézegette a sivár, kopott, sárga fapadokat s a nyomorúságos batyukkal lézengő szegény embereket, akikkel sehogy sem tudott közösségbe olvadni. Így történt, hogy figyelme minduntalan az eljövendő eseményekre terelődött. Mert nem szívesen kelt utra. Inkább ott maradt volna naptalan odujában, de a társadalom törvényénél is erősebb szokásai parancsként rögzödtek lelkébe. Gábor haldokló anyjához utazott.

Többször az volt az érzése, hogy anyja már nem is él. Ám megindulni, könnyekig meghatódni mégsem tudott. S már előre ott látta magát a halottsiratók tömegében — zavartan bujdosó, lesütött szemmel — azok között az emberek között, akiknek akkor is van könnyjük, ha nincs s akiket megvetett, de akikhez mégis szeretett volna hasonlítani, hogy ne érezze arcán súlyosan ítélkező tekinteteket. Mert ki tudta volna közülük megérteni, hogy egy fiu elmehet anyja ravatala mellett és nem ismer reá s hogy az érzéketlenség koporsójába bezárt tetszhalott lélek képtelen szétzuzni a rettentő boltozatot s beleordítani a megsüketült fülekbe:

— Te fiu! Ez a halott itt az édesanyád — hát nem érzed?

S távoli, sötét, fővárosi odujára gondolt, hol a rideg falakat és rozszant faágyat nélkülözéses, magányos évein keresztül édesen sajnáló szomorúság meleg pihéjével bélelte ki s hol tétlen estéken a fájdalom pamlagján heverészve: festett, idegen, messzi bánatok hangulatait élte végig s vendégül látta asztalánál a kiközösített nyomorultakat és megkinzottakat, kik Dosztojevszkijtől kezdve Kupring — ezerféle golyota-járással cipelték fel keresztjüket a délibábos élet sivár hegytetejére. Ide zárkózott be naponta, kirekesztve világából az élő, igazi nyomorúságot. S lassankint különös, gazdag atmoszférával telt meg a szobája — félig létezett emberek ezerszer átélt és kisajátított multjával s dúspatinájú lett a rideg, szürke odu, akár egy régi, gazdag butoru ház, de minden nyomorúságában is idegen az élet.

A vonat megállott. Az állomás előtt már várta a postakocsi.

— Mi ujság? — kérdezte.

— Az anyja meghalt. Tegnap este.

Beburkolódzott a bundába s a postakocsi elindult.

— Meghalt — ismételte automatikusan s magába lesett. Oly furcsa volt. Nem érzett semmi szomorúságot. Szinte jól esett, hogy így történt. Mintha csak valami beteljesedett volna. De igazságszeretete fellázadt az újra felbukkanó érzés ellen. Nem szabad anyjával szemben embertelennek lennie. S a halálra gondolt. Szerette volna elfogni, igazi értelmét megismerni, ám hiába erőlködött, mindig kisiklott kezei közül. S anyja halálán tünődve, úgy tetszett, hogy egy kő vagy göröngy szinte nesztelenül legurult az utról.

Azután megérkezett. Megrokkant testü, fekete ruhás leány jött elé. Nem ismerte meg. Nővére volt. A fényes szemeket a könnyek és gondok sötétlő kutak mélyére dobták s a derekat az örökös betegápolás és cipekedés ferdére csavarta.

Mikor eléje ért, kezeit tördelve hangosan felzokogott:

— A mama meghalt ... Nincs többé, nincs többé ...

Mint sulyos, fekete kövek, úgy dobbantak elé szavai. Gábor el szeretett volna futni, rohanni, befogni mind a két fülét, de a szavak kiméletlenek, kegyetlenek voltak, mint nagy, fekete madarak utána vijjogtak.

A halottas szobába értek. Nehéz, fojtó levegő csapta meg — viasz- és virágillattal terhes. Érezte, hogy ez a rettenetes, idegen szag a halálé.

Beljebb, a félhomályból — sok feketeség közül — ismeretlen arc sárgálott felé. Gábor így találkozott anyjával.

Ahogy tünődve nézte, melléje jött nővére és a halott fejére mutatva, újra felzokogott:

— Itt van a mama! .. Nincs többé ... nincs többé ...

S Gábort újra földre verték a sulyos, fekete szavak.

Ekkor végre ráismert anyjára, akit rég látott már. De oly idegen volt s oly messzibe álmodó. — Vajjon hol járhat? — Nem akarta elhinni, hogy meghalt. Mintha édesanyja csak aludnék és nem akarná észrevenni. Ugy, mint rég gyermekkorában, ha megharagította. Egy helyben állva, sokáig nézte, de nem tudott megindulni. A halál nagy problémája foglalkoztatta, mely kegyetlenül elzárta kapuit az emberi értelem elől.

Később az uccai szobában üldögéltek. István bátyjának szavai halkan hullottak alá a csendben:

Csütörtök este volt. Ott ültem a szobában, mikor beszélni kezdett:

— Anyámmal álmodtam. Eljött értem s azt mondta:

— Jer édes leányom. Olyan hideg körülöttem a föld. Nem tudok már többé egyedül lenni. A sírodat is kijelöltem. Második az enyémtől. Rózsatövet és szomorufüzet ültettem mellé. Nagyszombat este várlak.

Nagypéntek délután észrevettem, hogy vége. Sürgönyöztem értetek. Szombat délután türelmetlenül vártunk benneteket. Már nem ismert meg. Zavarosan beszélt. Vigasztalni próbáltam.

— Anyám! Tudja mi ujság? Jön Gábor, meg László.

— Kicsoda? Mit beszélés?

S megcsóválta a fejét, de oly különösen.

— Gábor, meg László...

— Nem érkezik az már meg.

S a fal felé fordult.

Magunkba esve üldögéltünk, kilesve az éjszakába: mikor nyílik az ajtó, mikor toppantok be. Elmult nyolc óra, elütötte a kilencet. Reménytelenül egymásra meredtünk. — Késő... Nem tudtunk szólni és elmozdulni. Tépelődvé bámultuk a felszerenő lámpafényt, mialatt az óra egyhanguan verte fülünkbe a tikk-takkot. Tizenegykor iszonyu csend támadt. Még most is hallom. Ugy éreztük, hogy a ház beszakad a fejünk felett. — Kinyújtózva, felfelé meredt tekintettel, mozdulatlanul feküdt az ágyon. — Azután lezártam szemeit.

Délutánra idegenektől és hozzátartozóktól megnépesedett a halottas szoba. De alkonyat felé megszűnt a nehézsóhaju ajtónyitogatás, a gyászoló rokonok az uccai szobába vonultak át, ott tanyáztak a halál árnyékában gubbaszkodva. Ám később felengedett meggémberedett nyelvük s szavaik éles villájára tüzdelve, csipegetve csemegették embertársaik ügyes-bajos dolgaikat.

Gábor egyideig elhallgatta őket. De lassankint szótalanságra keményedett a szája és sehogy sem tudta megérteni, hogy ezek ugyanazok az emberek, akikcsak alig imént vigasztalhatatlan szomorúsággal rogytak le a halott koporsójánál. S lelkében eltávolodván tőlük, átment a felravatalozott szobába.

Odakünn alkonyodott. Gábor ott állott a koporsó mellett s öntudatlanul összekulcsolván kezeit, hosszú ideig mozdulatlanul nézte a sápadt, lesoványodott arcot. Ismét a halálra gondolt. Amint az agónia görcsbetorzuló, rettentő birkózásában kicsavarja a kétségbeesett, emberi kezekből az életet s amint fáradtan felegyenesedik, hogy továbbinduljon, de még egyszer visszafordul s gyengéden megsimogatja a halálverejtékes homlokot. A kinszenvedett pedig ott fekszik a ravatalon, sápadt arcán a halál idegen kézjegyével, tulvilági nyugalomra békélt, befelé néző, álmodó szemekkel. S a messzi világok ideszakadt csendje lassu hömpölygéssel nyaldossa körül a koporsót.

Gábor lelkében különös hangulatok telepedtek meg. A felrava-

talozott szobát kivilágított, földbe temetett kriptának érezte, hol örökké füstölögnek a sulyos viaszgyertyák. Ebben az érzésében még az sem zavarta meg, mikor nehéz sóhajtással felnyílt az ajtó s megkésétt, fekete ruhás parasztasszonyok jöttek be. Halk köszönésüket egymáshoz verődő, őszi lombok suttogásának érezte s a fal mentén mozdulatlanul álldogáló alakjaikat odasorakoztatott mumiáknak, melyek összeaszott, földbarna arccal és meztelen, nyitott szemmel meredtek maguk elé. De mikor utóbb megmozdultak és elléptekintett a koporsó előtt, feltekintett s utánuk nézett. És még sokáig maga előtt látta őket, amint egymás nyomába lépve, szóval ballagtak végig a hóval borított, kihalt, falusi uccákon, hátukon láthatatlanul cipelve emberrélevésük sulyos fakeresztjét. — A szobában még ott lebegett az utolsó istenhozzád s a szomorulelkű bucsu- virágok nesztelenül hullatták hófehér szirmaikat a fekete ravatalra.

Gábor most hirtelen úgy érezte, hogy ki kellene tépni az ajtót a hideg, falusi éj behavazott, temetői pusztaságába, mert ez a szoba nem emberi hajlék többé, hanem halottasház az elhagyott temető közepén.

Másnap elmúlt a temetés is. De Gábor a gyászolók fuldokló zokogásában nem tudott magába törni, az ásóval alázuditott, fagyos göröngyök nem dörömböltek végig lelkének koporsófalán s a bugó harangszavak meghallgatatlanul vándoráltak el fölötte. Gábor ezen a temetésen nem vett részt. Összeszorított szájjal, keményen állott a többiek között, nagyon messze attól a fiutól, akinek akkor is van könnyje az anya számára, ha mások is látják.

Másnap este azonban, mikor felszállott a parasztkocsira, hogy visszautazzék, megereszkedett a lelke s feloldódott, meleg fájdalom marasztalta. A meghitt, édes szomorúsággal megszentelt messziség komorrá, visszataszítóvá vált számára.

Azután elmúlt minden s Gábor is elfeledte anyját.

Csak néha jutott eszébe, vonuló vadludak gágogásaitól hangos, őszi éjszakákon, mikor az elcsendesedő, városi uccákba lomha ködtömegek hömpölyögtek be. Ilyenkor régi, novemberi estékre emlékezett, midőn anyjával együtt üldögélt a lesüllyedt fejű parasztházikó meghitt melegében s mohón szivta magába a távoli idők felnyitogatott szobáinak illatát. De a letűnt világ elhaló hullámveréses partjain heverészve, karjait vágyódva tárta ki a fátyoltáncait lejtő jövő felé s az indulás kapujában állva, nem látta és nem ismerte meg anyját.

Az esztendők lassan baktattak tovább. De benne gázolván a nyár közepén, egyszerre rohanni kezdtek az évek. S a világháború óriás temetőjében, névtelen fejfájú halottakkal együtt, névtelenül hantolták el a régi világ szépségeit is. Az azelőtt dus kenyérlegelőkön so-

kan nem találtak többé falatot. És sokan vették kezükbe a koldusok göröcsös, céltalan vándorbotját, hogy felkeressék a korai ifjúságukban elhagyott világot. S bekopogtatván a régi barátok ajtain, új lelket találtak azok szívében és sehogy sem tudták megérteni: mikor változhatott meg ennyire a világ.

Gábor esténként sokszor huzódott meg egyik ismerőse házában, többé sehová sem tartozó emberek közt. Ilyenkor gyakran éreztették vele feleslegességét. Ily esti összejövetelen történt, hogy fiatal leány került mellé, halk csengetyűszavu, különös, messzibe álmódó nézésű. Az a hír járta róla, hogy nagyon anyás s folyton haza vágyódik. Gábort akaratlan ingerkedés kapta el, hogy hozzáhajoljon s ajkára buggyanó melódiával elénekelje ezt az egyetlen sort:

— Nékem is volt édesanyám...

S mikor elcsendült az ének, elkomolyodva, meglepődve hallgatott el. Tragikus komorságu, halottsirató dallam röpielt fel s szárnytörötten hullott alá. Ott vonaglott fuldokló zokogásban. Gábor lelkét víziós döbbenet szállotta meg s a dallamot, mely akaratlanul buggyant fel lelkéből, többé sohasem tudta elfeledni. Céltalan nappalok közömbös óráin gyakran kísértett fel.

S a vén, ráncos arcu idő ismét néhány esztendőt vésett a szurágra, öreg ajtófélfákba.

Történt pedig, hogy az esti összejövetelek egyik veteránját nagy vágyakozás fogta el, hogy rogygiant lábaival, új határok szakadékos sziklahágóin keresztül elzarándokoljon gyermekkorra messzi tájaira. Mikor visszatért, mindenki érezte, hogy ez az ember holnap este már nem lesz közöttük.

Ismét beköszöntött az őszi. Gyönyörű színekben virágoztak ki az erdők s a széles Duna mentén finom pásztákban hullámozott reggelenként a köd. S egyik őszi nap Gábor is úgy érezte, hogy el kell indulnia a mult stációjárására. Öreg emberré kellett válnia, hogy lelke felett hidat verjen az idő s összekösse azokkal, akikhez valaha tartozott. S most, hogy lehullottak lelkéről az emberi élet nyomorúságos cafrangjai, szomorúságtól tisztára mosott lélekkel indult el.

Ódaérkezvén, szerényen kopogtatott be egy-két falusi házba. De senki sem emlékezett már rájuk. Bizalmatlankodva, hidegen csukták be előtte a kiskaput. Gábor türelmesen ment tovább.

A régi uccába ért. A szülői ház ott állt az egyik sarkon, lesüpedt, mohaász fejjel, mintha már nagyon fáradt lenne s szeretne ő is elpihenni. Gábor sokáig nézte. Szeretett volna benn állani a folyosón s szemét lehunyva, fejét odahajtani az udvari szoba ablakára, ahol anyja meghalt. Azután lassan elindult a temető felé, hogy az elhagyott sírok közt megkeresse övét. De csupán a kőkeresztek ma-

radtak meg. Azok is nagyobbbrészt csonkán, torzón — az ő életéhez hasonlóan. A fából valók nyomtalanul eltűntek. Nehéz árvizek sodorták el őket. Már akkor is alig temetkeztek ide. Elaggott, elerőtlenedett faj temetője volt ez. Az ujé ott huzódott a falu másik végén. Az egymásbakuszálódó ákácok hallgatagon állottak őrt az elhagyott sirok felett. A sűrű lombok között alig lehetett belátni azok nyughelyére, akik valamikor irdatlan magas hegyek tiszta, azuros világából szakadtak ide. A faluba telepedett emberek elfeledték azokat a különös dalokat, melyek egyszer régen pásztortüzes, magányos virrasztásokon, távoli hegytetők felé siró szomorúsággal függtek meg a csucskok felett. Nem volt itt már sem sirásó, sem temetőőr. A pap is csak vendége volt az elhagyott plébániának.

Gábor céltalanul ödöngött a dus fűvel benőtt, egyforma sirok között. S csak úgy találomra dőlt le az egyik zöldelő dombra. Hát-ha mégis ez lesz az anyjái? S a mellette levő a bátyjái.

Délután három óra lehetett. Az őszi napsugarak már csak gyengén melegítették a levegőt. Az ökörnál tűnődő lebegéssel evezett a messzi nyárfaerdő táján. Gábor anyjára és övéire gondolt. Ellankasztó, jóleső szomorúsággal. S feje felett váratlanul megríngott a levegő. A falu másik végén temettek. Régi harangszavak nehéz bugása huzott el felette. Gábor felfigyelő tekintettel tűnődött utánuk. S egyszerre komor zugással megkondultak lelkében a régi harangok. Sulyos, fekete szárnyakat bontva, nehéz lendüléssel röptültek tova a halottkisérő menet felett. — Anyját temették.

A fekete ruhás tömeg komor hallgatással követi a koporsót. A nehéz csendben csak néha-néha szakadt ki a sirás. — A temetőbe érkeztek. Most ismét megszólaltak a sulyos kongású ércharangok. A sir partján nehéz értelmű bucsuztatót mondott a pap. Azután rádübörögtek a sárga göröngyök a leeresztett koporsóra. — Odabenn a faluban a harangok fáradtan hallgattak el.

Gábor magábaroskadt lelke végtelen messzeségek felett lebegett keresztül. Senki sem tudta volna megmondani, mennyi idő telt el; hetek, hónapok, évek, egy egész emberöltő — vagy csupán néhány pillanat. A valóság körvonalai ködbemosódtak szemei előtt. S a magáramaradás vigasztalan pusztaságában hirtelen felsírt benne a régi, tragikus dal:

— Nékem is volt édesanyám...

Szirmai Károly

FEKETE LAJOS VERSEI

Napok rácsa közt*

Milyen rabság! szegény földem, te,
elveszttem itt a partjaid között.
Pár éve már, de pontosabban: öt
nehéz esztendő múlt, hogy itt ülök
a foglyul ejtő napok rácsa közt.

Ugy tértem meg egy zaklatott vidékről,
mint madár, kire tüzes pernye száll
s ha szárnyam mégse fogta tűz, a sár
bizony bemocskolt s már lehajtanám
fejem a békeség lábainál.

De lásd, a napok fogva tartanak
s nem békesség a békesség nekem,
ha a szabad ég derűs kékje nem
ragyoghat rám, vagy nem legeltetem
honi tájakon nyájként a szemem.

Pedig nincs olyan boldog vándorod
hazám, mint én volnék, ha néha rongy
megélhetően rágódó bolond
napjaimat nem örölné a gond;
s nem láncolna a városhoz a pénz.

Gondoltam már vakációs diák
koromra, mikor Transzilvániát
bejártam, de most szép Pannóniát
(a költők földjét) járnám legkivált,
hogy enyhítenék kóbor vágyamon.

Hazám! bolyongni vágyódó fiad
ereszd szabadon s mint a madarak
szárnyait bontsd ki, bontsd ki szárnyamat
hadd, repülhessek a nagy ég alatt
és daltallassam szerte a híred . . .

*) A „Vajdasági Irodalom” régi tagjának, irodalmunk egyik építőmunkásának, Fekete Lajosnak a Janus Pannonius Irodalmi Társaság kiadásában rövidesen verskötete jelenik meg „Vassal és fohással” címmel.

Amikor olvasóink figyelmét a sajtó alatt lévő verses műre ezúton is felhívjuk, a költőnek és olvasóinknak egyaránt szívesen állunk rendelkezésére abban, hogy a verseskönyv szerkesztőségünk útján való előjegyzését és megrendelését elvállaljuk. A verskötet ára 25 dinár és terjedelme 100 oldal lesz.

FEKETE LAJOS VERSEI

A vén vasöntő

A város végén kis féltető
maga-sarazta házban élt
és mindenki bölcsnek ganyolta
a vén vasöntőt, amiért

egyszer (ugy mondják 18-ban,)
hadból érkezvén leszerelt
és valami hitkos szeklának
kezdt gyűjteni sereget.

A cél az volt, hogy háborút a
jövőben csak fejedelmek
vivjanak s ezt megtárgyalandó
a szekta feje maga elmegy

a cárral és angol királlyal
megbeszélni a dolgokat . . .
A béke-szekta elől persze
mindig elszaladt a vonat

és itt maradt a tárgyalással,
tervvel a mester a vezér ;
de tárgyalás nélkül vitte el
egy orosz gránát a kezét.

A minap, esti bolyongás közt
arra vettem az utamat,
ahol az öreg háza áll és
derékigérő dudva nagy

átvesztőjében felkutatlam
a vén vasöntő pilvarát.
Kinn állt . . . A rőzse kacskaringós
fűstje jelző a vacsorát.

de még nem evett ; pöszmőfölt csak
valami rossz szerszámmal.
A kalapom megbillentetem
békességes „jó estét”-re

s mondom nevem ; nagy lelkendezve
mint aki magára talált,
bő beszédbe fogott a vén, míg
a gyepű-padra invitált.

— Látja kérem, mi kiszorultunk
a városból s egy rongy tanyán
lengünk-lengünk, mivel a bölcsőbb
embert nem bírja el a nyáj.

Mondom csendben: más oka van! Tán
beljebb magas a házber;
de az öreg csak küzd, vesződik
a maga kis igazáért.

— Nem úgy van az! (szól hangosodva,
mért ne lakhatnánk mi bárhol?
Kiszorultunk, hogy meg ne lássunk
semmit az úri huncutságból.

Lehet, lehet, — nem folytatom már,
de az öreg csak magyaráz . . .
Nézem az arcát s a holdvilágnál
látom, forradás, csupa ránc

az ajka, homloka s az orra.
— Mit gondol az úr, okosabb
járt a harctéren legelői? Nem!
hátul bujdosott, mint a gaz.

. . . Beszélt, beszélt, én meg figyeltem
a lázadó öregét;
szemén ágyutűz-villanásck,
lelkén puskapor-fellegek

vonultak át. A harci őrált
szomorú sorsát ismerem.
Élköszöntem . . . Most imádkozom:
könyörülj rajta Jstenem . . .

FEKETE LAJOS VERSE

Örök falu

Nagy falu volt, kis falu volt?
hogyan adnék ma róla számot;
nyugtalan szülőim mellett
bejártam a félországot.

Szegény ember sorsa föl-le,
jobbra-balra mint az inga;
nyakunkban a szegénységgel
egy jutottunk Zsidóvízbe.

Zaklatott szívem ma újra
a régi faluba vágyott;
s vasárnapi heje-hujja
között táncot járó oláhok

vígadozó hangjaiba
a telkem úgy belekapott,
szinte állig vettem észre,
hogyan már Zsidóvízben vagyok.

Milyen különös, hogy semmi
nem változott itt azóta:
a dombtetőn áll a templom
s a templom előtt a pópa

(málélsztriből sült cipókat
szentelve az ünnepekre)
áll, — míg szakállát zilálva
havasí szél fúj zizegve.

Havasí szél hóföldreget
hóbortat a havasokban
s úgy zúdul rá a falura
a hóföldreget, mint a csorda.

Aztán csönd lesz . . . Házak előtt
jégcsap-dárdás őr, a tél áll
s házról-házra a paraszat
úgy viszik cserép közt, téglán.

Mert itt olyan inség van, hogy
gyufára, petróleumra
nem jut pénz; s ha lankad a láng,
küzdelmét nem kezdi újra.

Emlékeim is a gyerekkor
kiskabátját összefogva
fázósan és ögyelegva
jár a régi uccasorban.

Fel-felriad szívem ahogy
az ereszek alatt a szél
száraz állatbőrök között
motoszva, magában beszél.

Mert a szélben kifeszítve
csonttá fagyott birkabőrök
lógnak: — s ma is élesre fent
birkabőr-hasító török

villogását mintha látnám;
mintha hallanám a szélben
rimánkodó birka, bárány
csapatalt amint béget.

Hej, Zsidóvíz! az emlékek
báránykált le ne öljed,
mert emlékek, halott nyájak
kolompja ott sir fölötted . . .

KISEBBSÉGI ÉRTÉKEINK

Oláh Sándor

A magyar képzőművészet a tizenkilencedik század második felében élte hőszeit. Ekkor vált nemzetivé és kapcsolódott be különérett mondánivalójával az egyetemes európai festőművészet nagy folyamába. Addig a magyarságnak nem volt a festészetben történeti jelentősége, mert a magyar festők minden előbbi sikerük ellenére sem adtak sajátosan nemzeti jellegű, egyetemes érvényűt. Markó, Brocky, Munkácsy, Barabás, Than, Lotz, Madarász, Székely és mások ugyan már előbb, világszerte dicsőséget szereztek nemzetünknek, de művészetük az ókori klasszicizmusból kiinduló európai kultúra forrásából táplálkozott és a magyarsághoz, legfeljebb a tárgyuk megválasztása fűzte. Azzal pedig, hogy a magyar festőművészet multja ragyogó neveket jegyez fel, zajos nemzetközi ünnepeltetéseket élt meg, az elismerés pálmáját és a párizsi kiállítások első díjait nyerte el — még nem foglalhatta el helyét és nem kaphatta meg egyetemes értékű, történeti jelentőségű a festőművészetben. Magyar problémájuk, sajátos nemzeti szempontjuk, amivel az egyetemes szerkesztéshez hozzájárultak volna, nem volt és így festőművészetük nem is volt magyar.

Az igazi magyar, a nemzeti életben gyökerező festészet Szinnyei-Merse Pál fellépésével és a nagybányai festőcsoport (Ferenczy, Csók, Thorma, Réti, Grünwald, Nyilassy, Glatz, stb.) megalakulásával kezdődik. Szinnyei gyökeresen szakított a francia és a német-országok iskolákat követő módszerekkel, korának problémáit felismerve a maga sajátos módján, egyéni meglátására és erejére támaszkodva igyekezett kifejező formát alkotni. Ezzel az önállóságra való törekvéssel érte el, hogy magyarrá válhatott. Szinnyei bátor nekilendülése, kortársainak közönyébe fulladt és nagy jelentőségű törekvéseit nem ő, hanem a nagybányaiak vitték diadalra.

Ma már köztudomásu, hogy utabban a magyar képzőművészet klasszikus és romantikus, másokat követő tévelygéseiből kigyógyulva, minden más nemzetet felülmulva, az elsők között van az egész világon és a vezető francia mellett foglal helyet.

Az önállósult magyar képzőművészet — aminek gerincét a nagybányaiak alkották — a naturalizmus, majd az abból kinőtt impresszionizmus jegyében állott. Kétségtelen, hogy e két határt jelző irány francia eredetű, mégis a magyar festők a kor festő-problémáinak megoldására való törekvésükkel, sajátos meglátásukkal olyat alkottak, amivel európai viszonylatban, a legértékesebb meghatározást nyerték el — a magyar jellegű, nemzeti festészetet.

A nagybányai festők magasbaívelésének szép kora nagy és maradandó hatással volt a magyar festészetre. Új irányt teremtett és nemcsak a festők táborát szakította ketté, hanem akarva, nem akarva színvállásra készítetett mindenkit, akinek a képzőművészetekhez, az irodalomhoz és általában szellemi életünkhöz köze volt. Fellépésük forradalmat jelentett a klasszicista művészet zsarnoksága ellen. Zászlójukra a »naturalizmus« jelszavát himezték. Tanításaik: számüzni a mesterkéltséget, szinpadias kompozíciókat, elvetni a régi mesterek kiélt formáinak utánzását, felszabadítani a festészetet a túltengő absztrakt tudás alól és a szem befogadását, a látást tenni meg a kép legfőbb elmondanivalójának alapjául. Ki a műtermekből, vissza a természethez! Halott színek helyett a természet végtelen szingazdagságát, a szépnek nyilvánított beállítások helyett valóságot kell adni, még akkor is, ha a természet a maga valóságában valamit rutnak láttat. Művészeted legyen igaz és ezt egyéni meg-látásodon át csak a természet adhatja!

E lendületes nagy időnek szülöttje Oláh Sándor. Ő is a nagybányai csoport tagja volt.

Korán jelentkező tehetségével belenőtt a magyar képzőművészet e hőskorába. De tehetségén kívül valamit hozott magával az újítók közé amit az átkos akadémiák iskoláin izmosított: a rajztudását. Rajztudást, aminek a régiek minden egyéb elvetnivalójuk ellenére, mesterei voltak. Oláh fogékony lelke, művészi megérzése élénken reagált az új törekvésekre és azok igazságait mohón szívta fel. Már fiatalon az új utak keresői közt találjuk őt Nagybányán, künn a természetben. Átélté fokról-fokra a meglátás minden csodás emócióját. De e forrongó kor minden művészi élménye sem tudta Oláht lesodorni arról a pályáról, amit az egysíkú való elmondása az egy lapon való kifejezés lehetősége nyújt. A naturalista irány törvényszerű következménye az impresszionizmus. Ezzel az új meglátással, új elemekkel gazdagodik maga a naturalizmus is. De mint minden irány, amit kifejlesztettek, ez is oly végletbe kalandozott, aminek, jogsultságát maguk az impresszionista művészek is megtagadták. Oláht a tévelygéstől biztos tudása menti meg és a naturalizmus egészséges szabályaihoz kapcsolja. A naturalista iskola fejlődési menetének derekán áll, kiforrott és befejezett művész. Az impresszionizmus eredményeit teljességben nem alkalmazza, bár annak elveit képein sem tagadja.

Ez a bölcs fegyelme, az iramban megállást parancsolni tudása adja meg műveinek nyugalmát, kiforrottságát, neki magának pedig a népszerűséget és elismerést.

Oláh, mint a természet szabályait megértő, azokat követő festő tárgyaiban nem speciálizálódott. A környező világ minden formája, színe, vonala egyaránt érdekli. Portrét, aktot, tájképet, csendéletet egyenlő megértéssel és odaadással fest. Mint portrétista lélekbelátó. Aktjai plasztikus elevenességgel élnek és minden naturalista elv érvé-

nyesülése mellett is a klasszikus iskola nemes erejétől duzzadnak. Csendéletei, amelyek finom, művészi meglátásból fakadnak, meghitt hangulatokat keltenek. E jelentéktelennek tűnő alkotásoknál sem tagadhatja meg magát mestere, ezekből is kiérezni látásának művészi mélységeit, finomságait.

Szándékosan maradt ki az előbbi sorokból tájképeinek meghatározása. A tulságos formaszeretet az oka, hogy Oláh az impresszionizmus jelentős eredményeit teljességükben nem alkalmazza. Az impresszionizmus első sorban színtelíteteket lát, mert a színjáték pontos megrögzítésével a forma önként adódik. Oláh, a naturalista, az elmondást a formán kezdi és néhol a formák érzékeltetését a színképezés rovására erősen kihangsúlyozza. Kékes konturokkal dolgozik, ami tájképeit kissé komorrá teszik. Ez a komorságra való hajlam portréinál, aktjainál, csendéleteinél szép, komoly egységben olvad fel. A nyugodt kékes tónusok, ha itt-ott átütnek és tulsúlyba kerülnek is, festményeinek művészi hatását nem rontják. De tájképeinél, különösen plein air festményeinél komorsága bágyadt hangulatot idéz elő.

És itt nagy művésziünkről, Oláh Sándorról olyat kell elmondanom, aminek magyarázatát ő adta. Oláh Sándor teljesen elvesztette hallóképességét és bár családtagjai és barátai szeretetükkel rajongják körül, ő mégis úgy érzi, hogy egyedül-élő. A befelé való élés depresszióját hordja és vetíti ki magából. Szerinte ez határozza meg néhány képének sajátos hangulatát. Meg mertem ezt írni, mert alkotásainak művészi értékéből ez mit sem von le és csak a szigorú kritikusban és analitikusban ébreszt problémát. De meg kellett írnom azért is, mert Oláht, ezt a finomlelkű művészt, e fizikai defektusa lelkileg a kelletténél nagyobb mértékben befolyásolja. A mi érdekünk a tulérzékenységből fakadó depresszióit baráti öleléssel eloszlatni és őt arra figyelmeztetni, hogy nagy alkotók éltek a hang felfogása nélkül és halhatatlan mesterműveket szültek — élükön Beethovennel.

Kende Ferenc

István, Pistika, meg a többiek

Ugy István-nap táján született István is, meg Pistika is. Egy és ugyanazon esztendőben, ugyanazon a szálláson, egy pap is keresztelte őket, egy és ugyanazon névre.

Csak hogy az egyiknek főszolgabíró volt a keresztapja és fenn született a szállás szebbik épületében, amelyet kastélynak titulálnak a jámbor szállásbeliek. A másik a béresházba látta meg a napvilágot és az öreg kondás, Marci bácsi volt a keresztapja. Ez sem volt utolsó dolog, mert aki Marci bácsit ismerte az nagy tekintélyről is tudott. Ugy mondják, egy ideig egy koszon is voltak, mert ahogy azt István szüléje mesélte, az Istvánka anyjának bőségesebben volt teje, mint a nagyságos asszonynak. Mondom, igen közelségben voltak a gyerekek, mégis úgy esett, hogy csak most tizenegy esztendőskorukban találkoztak először.

Pistika első osztályos gimnazista volt, István pedig béres. Amolyan disznópásztor-forma béreske.

Ragyogói nyári nap volt, amikor találkoztak!

Pistikának a boldog vakáció ideje, Istvánnak csak olyan nap, mint a többi. Ő már kora hajnalban kihajtotta a malacokat a tarlóra, Pistika meg hét órakor kelt fel. István nagy buzgalommal látott karikás-ostora szépítésének, mert új nyelet kapott hozzá Marci bácsitól, a keresztapjától.

Pistika is szörnyen el volt foglalva. Ugy beszélte meg Fedorral és Gézával, két kis iskolatársával, hogy délután félegykor nyakukba veszik a nagyvilágot és meg sem állanak a szállásig, ahol az akác-erdős bozotban amúgy isten-igazából kiindínozzák magukat. Épen úgy, ahogy Verne, meg May Károly irták és Robinson meg Jelky András példáját követik, csak sokkal szebben!

Persze, ez nem ment minden előkészület nélkül!

A munka Pistikánál kezdődött. A szegény boldogult nagymama régimódi tollas kalapja adta meg először az árát. Neki már ugyanis mindegy, hiszen ha élne, ő segítene most legjobban unokájának, mert hogyan is lehet szebb napokat látott három fekete struccetollal diszitett gála-kalapot jobban hasznosítani, minthogy valódi törzsfőnöki fejdísz formáljanak belőle. A magas tollak a bő kontyhoz méretezett kalap szélén sehogy sem akartak indiános délcegséggel égne meredni és az első harcias mozdulatnál lehullottak. De ezután anyuka egyik testszinű harisnyájának szárából csinálták az alapot, amire feltűzdelték a tollakat. Ez mód felett praktikusnak bizonyult, mert így alkalom nyílt a skalpolási műveletre, ami valljuk meg, mégis csak igazán indiános.

De Géza sem maradt tétlen. Inas, izmos, vékonydongájú gye-

rek volt. Neki Toldi Miklós, meg Kraljevity Márko volt az ideálja. Addig settenkedett a konyhában, míg sikerült észrevétlenül elemelnie a husverő fakalapácsot, melynél alkalmasabb buzogányt igazán bajos volna elképzelni. De hogy Anyuka ruhatára se maradjon érintetlen, ő azt a szép vastag piros övet vette ki a szekrényből, mely kiválóan felel meg, hogy mögéje dugdossák a napok óta nagy gondal faragott fakéseket, melyek a medvék és az indiánok ellen minden fajta célirányos vérengzésre alkalmasak.

Fedor a harmadik gyerek, véletlenül került közéjük. Szőkehajú, kék szemű, eleven fiu volt. Orosz. Magyarul nem tudott. Talán azért kerültek egymás közelébe, mert az iskolában mindhármukat megmosolyogták különös kiejtésük miatt. Titokzatos lépésekkel hagyta el délután ő is a házat és furcsa gnomszerű mozdulatokkal lépegetett Pistikáék felé. A gnomszerűség oka elsősorban a kabátja alá rejtett nagy nehéz pisztoly volt. Alig tudott járni miatta. Mindamellet a pisztoly nem is volt olyan nagy, mint amilyen régi és nem is volt olyan régi, mint amilyen hasznavehetetlenül rozsdás. Hja, könnyű Fedornak. Az apja irtok a szolgabírószágon, ahonnan Fedor annyi pisztolyt hozhat el, amennyit csak akar. A gyerek hátán nagy szomorú pup ült. A pup még néhány perccel előbb ruhaszáritó kötél formájában himbálódzott a padláson, nem sokára pedig lasszó lesz belőle amivel a vadembereket és a vadállatokat fogdosák össze.

Ahogy aztán úgy hármasban nekiindultak Pistikáék szállásához vezető országútnak, tudja Isten, talán a lelkesedésüktől, de nagyon hamar odaértek.

István leplezett kíváncsisággal közelebb terelte a kondát, amint meglátta az akácos szélén a furcsa kinézésű három gyereket. Nem ment közel, mert megismerte Pistikát, az ur gyerekét, ezért hát csak tisztességtől távolból lesett feléjük.

De amott a játék nehezen akart megindulni. Pistika fején szomorúan lengett a törzsfőnöki disz, Géza meg immel-ámmal lógatta kezében hatalmas buzogányát.

De hogyisne! Mert hát mit ér minden szépen kigondolt terv, mit ér hogy három tökéletes fegyverzetű harcos áll az őserdő szélén, amikor hiba csuszott a számításba. Hiányzik a legyőzendő indián, az elejtendő vadállat. Már pedig akármilyen vadregényesnek is mutatkozott az akácos, azért mégis... hiu gondolat abban alkalmas áldozatot keresni.

Ezekbe a gonddal, csalódással átszőtt pillanatokba süvitett bele István emberes kiáltása:

— kustünýee!

Csak a piros ártányra kiabált, de visszhangja támadt a három gyerek lelkében. Összenéztek. Pistika a következő pillanatban már az istálló felé iramodott, ahonnan az öreg béres, Marci bácsi hangját hallotta. Nem telt bele két perc, Marci bácsi már az istálló végéről kiabált a konda felé.

— István te! Hajtsd be a disznókat, oszt eredj játdzani az ifi-urakká! Hát jött is tüstént az István.

Mire odaért amazok már meg is állapodtak a játékban. István lesz a vad indián, a benszülött, az őserdő lakója, aki Gézát a Bórharisnyát kalauzolja az őserdő felé. Benn az erdőben rájuk tör Sasszem, már mint Pistika és Fedor. És Farkasfog segélyével lefegyverzi őket. Aztán meg lesz, ami lesz.

Mire István odaért, Sasszem és Farkasfog már el is tüntek az őserdő mélyébe.

Bórharisnya fogadta Istvánt és sietve magyarázta:

— A Pista az a Sasszem, Fedor a Farkasfog, én meg a Bórharisnya vagyok.

István csodálkozó szemekkel, értelmetlenül hallgatta a fiut.

— Te pedig Bimbu vagy, a vad benszülött. Tudod? — folytat-
ta rábeszélően.

István most még jobban csodálkozott. Rándított egyet rongyos nadrágján és csak ennyit felelt:

— Nem vagyok én!

Géza meghökkent a nem várt válaszon, de aztán megértően magyarázni kezdett. Elmondta, hogy ez csak játék. Nagyon finom játék. Meg hogy a végén majd ő is meglátja, hogy milyen nagyszerű ez és épen a játék miatt, lám ő is Bórharisnya lett.

István egy darabig hallgatott. Mintha mérlegelte volna, hogy ha már ez olyan finom játék, meg ha már az egyik vállalja, hogy aszondja: Farkasfog, meg Bórharisnya, hát akkor mit tudja ő, de akár Bimbu is lehet.

A fejével intett, hogy vállalja.

Géza a beleegyezésre szempillantás alatt Bórharisnyává vedlett. Komoly képpel egyik lábára nehezedett, jobb kezét késekkel megrakott övére helyezte és így szólt:

— Ne félj tőlem emberséges Bimbu, mert...

István beleszólt: —

— Hát nem is félek!

Bórharisnya nem esett ki szerepéből. Mintha mit sem hallott volna folytatta:

— mert én barátja vagyok a jószándéku benszülötteknek!

István hallgatott és zavarában hegyeset sercentett a tarló felé, úgy amint Marci bácsitól tanulta.

— Mondd derék Bimbu, mély ez az erdő?

— Nem mőj az sehunse!

— Nem úgy értem, hanem hogy nagy-e?

István vont egyet a vállán.

— Meglehetős, kinek hogy — felelte egykedvűen.

Az erdő mélyéből furesa üvöltő hangok, kiáltások hallatszotak. Bórharisnya egy bokor mögé huzódott és magával rántotta Bimbut is.

— Hallod a sirokézek harci jelét? Ez Sasszem volt a törzsfőnök!

István nagyot nézett, aztán elnevette magát.

— Nyovoja...! — legyintett kezével — amazokat eszi a magukké! Még majd elijeszítik a ligetbű a gilicéket!

Bórharisnya előbujt a bokor mögül és sirástól remegő hangon, türelmetlenül kiáltotta az akácossa:

— Pista, gyertek ide! Én nem játszok ezzel!

A fiúk előbujtak és Géza pityergő hangon magyarázta el Pistának, hogy minden hiába, István nem tud indián lenni!

Fedor nem sokat értett magyarul, de a sirásból mégis megértette, hogy István játékrontó és a másik két fiúval ő is dühös szemekkel méregette az egykedvű kanászgyereket.

Az állta a tekinteteket és hallgatott. Végül Pista odaszólt:

— Akarsz játszani vagy nem?

De az csak hallgatott.

— Hát mit játszunk, mit tudsz, mit akarsz játszani?

István nem sokáig kérte magát.

— Hát játszunk Ruzsa Sándort! — mondta. Én leszek a Ruzsa Sándor, tik meg a pandurok! Oszt mer én, má mind Ruzsa Sándor elhajtottam az uraság sárga csikáját, most tik, má mind hogy a pandurok zargatnak. De én beleveszem magam a ligetbe, oszt tik meg tanájjatok meg!

Azzal hátraugrott, kibontotta karikás ostorát, durrantott vele egy nagyot, hogy szinte ijedten ugrott hátra a három gyerek és gyors vágatással belevetette magát a ligetbe.

Fedor értetlenül nézte a történeteket, de Géza és Pisti iziben átéreztek a rózsasándorkodás izgalmait és a menekülő Rózsza Sándor után vetették magukat. Fedor nem hallott, nem tudott semmit Rózsza Sándorról, de a futás, keresgélés izgalma elragadta őt is és rohant a többiekkel.

Aztán megfogták Rózsza Sándort. Lihegtek, nevettek, nagyon tetszett a játék. Annyira belemelegettek, hogy mikor Pista hadvezéresdit indítványozott István lónak ajánlkozott. Géza Tarzanná vált és a legmagasabb fára mászott. Fedor vad tigris szerepében igyekezett játékos kedvét kielégíteni. István a morgós medvét utánozta, gyönyörűség volt hallani. De mivel nagyobb részt a tigris jutott szorult helyzetbe, a békesség kedvéért ezt is abba kellett hagyni.

Aztán hogyan, miként, de Pista újra fejébe nyomta a mügondal készített törzsfőnöki fejdiszt, Bórharisnya megigazította övében a medveölő késeket, Farkasfog a ruhaszáritó-kötélasszót forgatta meg feje felett és a játékba belemerült István nem is vette észre, hogy Bimbuvá vált.

Ment minden, mint a karikacsapás.

Bórharisnya győzött. Sasszemet leskalpolták, mert anyuka harisnyája a harc hevében kitágult és Farkasfognak nem került nagy

megerőltetésébe, hogy struccotollastól együtt lerántsa az emberevő vad indiánfőnök fejéről. A békesség, no meg az arányos győzelem kedvéért Sasszemre megint felrakták a fejdísz és aztán a Börharisnya esett foglyul. Nagyszerűen folyt a játék odáig, amíg Farkasfog fejébe nem vette, hogy Bimbut leüti tomahawkjával és megköti lasszójával.

Fedor hadonászott István orra előtt a tomahawkká kinevezett töröttnyelű fafokossal és valódi indián arcfintorral és vérfagyasztó üvöltéssel, a mit sem értő István fülébe ordította.

— Zarobityu tebe. uhvatityu tebe ...

István elkomolyodott, felugrott, megigazította karikás ostorát és újra kizökkenve az indiánus szerepéből, odaszólt Pistikának:

— Hallod-e te Pista ...! Mond meg ennek az ... izének ..., hogy ne vacakojjon, mert mejbe taszítom!

Nincs a földkerekségen olyan indiánus, még a legrezesebb bőriék között sem, aki meg ne hátrált volna erre a mokány kijelentésre.

Visszahuzodott bizony a Sasszem is, Börharisnya is, de Farkasfog is.

De Rózsa Sándor is megindult a tanya felé. Azt sem mondta, hogy nem játszok —

Pista mérges lett és utána kiáltott:

— Megállj, megmondalak otthon! — Buta!

Amaz vissza se fordult, de visszakiabált:

— Kinyes!

A három gyerek is megindult hazafelé. Kedvtelenül, dühösen.

István durrantott egyet az ostorával és kiabált:

Kinyesek, urik ... urik ...

Géza visszadühösködött:

— Paraszt!

Emez gondolkodott egy darabig, aztán elnyujtva, nekiveresdő arccal ordította a távozó diákok után:

— Zsidóóók!

Azután meglegedetten kettőt durrantott karikás ostorával és az istálló sarkán befordult.

Czirák Imre

Két monográfia

Két közép-bánati község: Padej és Szaján monográfiája van előttem. A két mű apa és fiu munkája. Az apa Padej község igazgató tanítója volt a világháborút megelőző ötven évben; a régi Magyarország utolsó ötven évének nemzetiségi vidéken levő magyar faluja elevenedik meg előttünk abban az egy példányban meglevő, gondos kézirattal irt füzetben, mely Padej monográfiáját őrzi. Valamikor, régi magyar írástudók, a kezdődő magyar szellemiség zsengéit jegyezték fel romlandó papírra. Sok elveszett belőlük, kevés megmaradt. De ez a kevés, idők folyamán — a lélek erős szavait őrizve — felbecsülhetetlen gazdagsággá lett: a magyar kultúra évezredes bizonyosságára. Herresbacher József kézírata alig huszesztendő távlatában, már is történelem. Egy nagy, világkatasztrófát megelőző kor kultur- és gazdaságpolitikájának politikamentes valóságleírása. A ma krónikása lélegzetelfojtva olvassa sorsdöntő jelentőségű dolgok filmszerű gyorsasággal pergő fordulatait — ahol azonban a legdrámaibb pillanatokban is érezhető volt az a magas humánus, amely a meghalt Európát ma olyan feledhetlenné teszi. A háborúelőtti Európa feledhetetlen szépsége a szellemiségében volt. Nézzük csak, mit mond egy középeurópai ország egyszerű falusi tanítója: »Magyarzadé történetét Padé (a két egybeépült község kisebb, szerblakta része) történetétől elválasztani nem lehet, ezért irtam e kettőről egyet s ajánlom is mindkét Padénak, kérvén őket, vegyék olyan szívesen tőlem, mint én ezt nyujtom. Legyen ez közös tulajdonuk s őrizzék meg. Emléklül hagyom nekik, hogy ötven évig hajlékot adtak s mint hálásan tapasztaltam, megbecsültek.«

Ezek a sorok 1914. áprilisában íródtak. Egy hajszálnyra a nagy tragédiától. S mégis, csupa idillikus bensőség. Csupa optimizmus. A szellem mindent átfogó derült békéje. »Az életet megköszönő« ember hasonlíthatatlan kiegyensúlyozottsága. És Herresbacher József nem is gondolt arra, hogy történelmet irt a fent idézett sorokban, melyek monográfiája bevezetéséből valók, mint e következő befejező sorok is, melyek szellemtörténelmi jelentőségük, mert igazi kultúrát őriznek magukban, a kultúra féltő megbecsülését: »Művem nem sorolhatom az írókéi mellé; nyomtatásba nem fog kerülni s így bátran nyujtom át azoknak, kiknek szántam, és remélhetem, hogy nem fognak fölötte tulszigoruan ítélkezni. Isten velünk! Legyen áldás mindkét Padén.«

Klasszikus sorok. És bizony kár, hogy csak kéziratban van meg. Mert magas humánus mellett komoly tudományos minősége is van.

Átfogó, tárgyilagos képet rajzol az 1848-as idők utáni Európa egyik agrárországának földbirtok kérdéséről. Jól tudjuk, hogy az európai nagykapitalizmus civilizatorikus hatása igazi lendületét az 1848-as idők után kapja, amikor ugyyszólván egész Európát forradalmi tüzként hatja át a feudalizmus elleni támadás. A magyar szabadságharcot leverik a legfeudálisabb ország, Oroszország segítségével. És a megroppant ország egy félbenmaradt történelmi átalakulás felemás örökével kezdi a kiegyezés utáni életét. A dinasztikus érdekek a földet kötve tartják és Kossuth Lajos Dunai konföderációja meghiúsult. Így került a kiegyezés utáni föld a nagykapitalizmus tekintetnélküli befolyása alá. Ezt a befolyást — és épen azért, mert a monográfia ezt tisztán statisztikailag tárja elénk, minden kommentár nélkül — tragikusan érzékelteti. A föld megingatott történelmi-sége egyik oldalról, másik oldalon meg az érzéketlen, földtelen parasztság beteg passzivitása segíti elő a tragédiát. A föld elveszítette erkölcsiségét. Csunya portéka lett. És legmélyebb pontján odáig jutott, hogy az a parasztság, mely a népszabadság ideáljával alig pár évtizede a vérével áztatta a földet, a háború előtti évtizedben, mikor alig pár koronás évi részletfizetéssel juthatott volna a páratlan termékenységu földhöz: elfordult tőle. És ma, föld nélkül, alig tengeti életét.

Herresbacher József a község történetét komoly történelmi kutatások alapján írta meg. Erdeme, hogy eközben nem elégedett meg a fejlődési fokok pontos időrendi feltárásával, hanem az egyes fokok minőségét, a hanyatlás vagy haladás okait is megkeresi és közben foglalkozik a birtoklók koradta gazdálkodási nézeteivel is. Nem adatokat tár fel, hanem igazi korrajzot ad és így anélkül, hogy azt célozná, valóságos történetírói munkát végez. Adatai sokszínűek; a teljes életet adják. A királyi adománylevelek a honfoglalás politikai irányait, a pápai bullák az erősödő keresztény kultúrát hirdetik. A birtoklók élete valóságos társadalmi rajz. Padej mindjárt a honfoglalás idejében jelentékeny települési hely és már 1211-ben Harangod néven népes község. Érdekes, hogy a nép az Aranka csatornát ma is Harangának nevezi. Harangod a tihanyi apátságé volt kezdetben. 1256 a Csanád nemzetség birtoka. 1333-ban plébániája van. 1564-ben, mikor az adóajstrom szerint elpusztult, a Telegdykéé volt. 1653-ban a garamszentbenedeki konvent Bélteleki Pálnak adja. A törökök kiűritése után kincstári terület, melyet Ormosdy István 1781-ben 40.790 forintért vesz meg. De csakhamar Diván Konstantin, Torontál vm. alispánja birtokába kerül a közel 12.000 holdnyi terület. A szabadságharc után Diván György a birtok ura, ki 1856-ban elhalt és a föld következőképpen oszlatott fel örökösei között:

Második nejétől született Iréne leánya (férjezett gróf Roggen-dorfné) kapott 11 részt;

Iréne gyermekei Aladár, Andor, Marcsa (férjezett Liman Pálné, Berlin) kapott 5 részt;

Első nejétől született Katalin leánya (férjezett Parcsetichné) kapott 8 részt;

Első nejétől született Helén leánya (férjezett Kotzóné) s leánya Gizella (férjezett Ischekutzné) kapott 4 részt;

Első nejétől született Jolán leánya (férjezett Gyertyánffyné) kapott 4 részt;

Első nejétől született Mária leánya (férjezett Szávitsné) s fia Szilárd kapott 4 részt;

Első nejétől született Sándor fia kapott 4 részt.

Összesen tehát 40 részre oszódott a 12.000 hold. Vagyis egy rész 300 holdat jelentett s így minden örökös jelentős földbirtok ura lett. A kiegyezés utáni idők történetével leginkább csak a publicisztika foglalkozott. Herresbacher József műve a komoly történelmi munkához ad példátlanul érdekes s egyben lelkiismeretes, tudományos értékű, egymást biztos rendszerezéssel követő bizonyítékokat. A birtokrészek nem sokáig voltak az örökösök kezén. Gróf Roggen-dorf közel 3000 holdja egy könnyelmű hitelüzletből kifolyólag 50.000 forintért Kuffler Izsák és Silberstein tőkepénzesek kezére került. Ez az idegen gróf csak néhány kártyaparti erejéig értékelte a szent humuszt s abból is 3000 holdat. A gentri Gyertyánffy talaját vesztett fényűzés miatt 100.000 forintért Kuhner Dávid örököseinek adja el földjét. A Parcsetich-birtok árverésen kerül Reiner Mór kezébe. A Szávits-birtok Reiner Lajosé lett. Tőzsde, kártya, öngyilkosságok: öröklődik a föld. Maga Herresbacher felismerve az időt, a népet szerető buzgalommal ösztökéli a parcellázásra szorult földek megvételére. A gazdátlan nép azonban elvesztette történelmi érzékét. Érzéktelenül nézi a föld sorsát. A külön álló szerb község azonban kiadós vásárlásokkal nagyszerű birtokokhoz jut. A mohácsi vész után 20 házzal induló szerb Padej a háború előtt már a földek nagyobb felének birtokosa. Izmos családi birtokok segítik kulturális haladását. Erős, öntudatos kulturális egységben élnek. A pusztákon szétszórta kallódó magyarok 1779-ben Szeged-környéki települőkkel erősödnek. A birtokosok azonban, kik bár elismerik hallatlan munkabírásukat, állati tengődésben tartják őket. Sziván György, mikor az árvízsujtotta nép nem tud részt szolgáltatni, udvarán letérdelteti a mindenükből kifosztott parasztokat, sorba leköpi őket és így egyenliti ki a részt...

Ilyen légkörben kerül 1864-ben Padejra Herresbacher József. Csodálatos, megkapó küzdelmet kezd. Előtte takácsok, cipészek, gerencserek tanítják az innen-onnan összeverődött zsellérfiókákat az ábécére. Ő egy évtized alatt modern iskolát teremt. Igen, a legmodernebbet, a legteljesebb koncentrációs munkaiskolát. Mindent, amiről tanulnak: meg is építik. Bámulatos precizitással domborművű térképet gyur a padeji agyagból és faluja minden háza élethűen ott áll a Tisza és Aranka-csatorna szögében. Az otthon feledhetetlen erejét éleszti. Embert, karaktert formál. Munkás, építő kezét nevel. És oktat fáradhatatlanul, uccán, otthon, egyesületekben. Mindenre van

ideje. Közbirtokossági jegyző, postamester, kántor, egyesületi elnök. Az első humanisták ihlete hajtja. Egy sorstalan népet kulturába emel. Kutatja az analfabetákat. Könyvtárt szervez. És okulásul és emlékül megírja művét. A nagy tanítók örök emberhitével. Kulturát alkot és civilizációt hirdet. Monográfiáját csak ilyen ember írhatta meg. Nincs az életnek egy remegése, amiről tudomása ne volna. Árvizszabályozás, posta, vasut, temetők, hagyományok, közigazgatás, a népi szellem megrajzolása, sőt egyes jelentősebb családok történetét is megírja és a tanuló ifjúságot elért eredményeikkel együtt feljegyzi. Többek között itt találjuk dr. Kenedy Gézát a kiváló publicistát és író.

Herresbacher József monográfiája adataiban tárgyvilágos történelem, rendszerében kiváló humanista alkotás. Lelke van a munkájának. Igazi európai kulturája. S mindezt Európa egyik legszövevényesebb pontján cslekedte. Külön kulturával bíró fajok érdekeit hozza összhangba. És hogy ezt megtehetle minden surlódás nélkül — ez külön, magas történelem. Csak egy példát. A szerb tanítókat folyton sarkallja iskolájuk történetének megírására. S mikor ez nem következik be. Megírja maga. S megírja vele a szerbség minden vonatkozását. És Padaj ma is egyetlen kulturaközösség. Surlódások nélküli megértés.

A kisebbségi magyarságnak kevés ilyen történelmi dokumentuma lehet. A felállítandó kisebbségi könyvtár részére, ha csak másolatban is, feltétlenül meg kellene szerezní ezt az alkotó munkára példátadó, csupa egészség művet.

A fiu Szaján község r. k. esperese, pápai kamarás. 1926-ban, Szaján község 120 éves fennállásának ünnepére írta meg Szaján monográfiáját. Már a két mű egymásmellettisége is — az egyik a világháborut megelőző ötven év, a biztosan térthódító európai demokrácia világos légkörében íródott, míg a másik a nagy katasztrófát követő korszak új célkitűzéseket követelő, de még ismeretlen mélységű feszülésében keletkezve — érdekes összehasonlításra ad alkalmat. Emberibb közelségből nézve a két mű időmellettiségét: az apa és fiu egymásutánja — annak a két generációnak lelki beállítottságát jellemzi, melyek közvetlenül a világháború véres meszgvéjén válottak el egymástól, illetve követték egymást. Ez a két nemzedék még ugyanazon történelmiség keretei között is, lényeges eltolódást mutat egymással szemben. Különösen éles, részben új állásfoglalás, sőt egészen új próbálkozás a két nemzedék közötti eltolódás Olasz, Német és Oroszországban. Ez az eltolódás azonban, minden egészséges szemlélődő előtt világos — a tehnikai fejlődés, vagy helyesebben a civilizáció: az életforma mai adottságai mellett egyetemes jelenség, s mint ilyen, egyetemes megoldásra vár. A próbálkozásokat ebből a szempontból kell megítélni. A kisebbségi élet nem ad alkalmat próbálkozásokhoz. Itt a generációs eltolódás sokkal mélyebben

járó meggondolásokat igényel. E kérdés megoldásainak szempontjából, különösen falusi ifjúságunkra való tekintettel, komoly munkaprogramot ad Herresbacher Dénes műve. Ez művének nagy megcsülésre számítható értéke. Hiszen falusi ifjúságunk életfeladataival ugyszólván senki sem foglalkozik. Herresbacher Dénes felvázolja az ősi Zayban történelmét. Ösmagyar szó ígérétét érezzük a Padejjal szomszédos Aranka-parti község történelméből. Már az első királyok pénzérmei tanúsítják, hogy az ősi szó élete itt teremtő munkát végzett. A föld történelme Szajánban azonban kevésbé tragikus. Az utolsó földbirtokos család, a báró Révayak átadják zselléreiknek a földet. Egyenlőfélként, adás-vételi szerződéssel, megegyezéssel 1882-ben. Holdanként 101 forintos átlag vételárban. 9500 kat. holdat. A földtörténelme ezzel új utra terelődött. Népi szociális értéké lett. És ezt a fejlődési fokot követi a mű szerzője. Megmutatja az utódoknak, ki mennyi földet vett. Névszerint felsorol minden családot. Hogy senki se vesszen el. Meleg gondolat, életet tisztelő. Követi az egyes családok útját. Értékeiket kiemeli, ha kell, rámutat a nanyatlás társadalmi okaira. Népi higiénát tanít. Télen népipari tanfolyamokat rendez. A szociális életnivót emeli. Az egyesületi életben a kisebbségi kultúra, az emberi öntudat pionírja. Élettel élő tanítópap. Műve egymagában úgy válik falusi ifjúságunk kátéjává. Kultúrát szerető, tenni tudó, időtálló, társadalmi életképet ad művében, mely Szaján minden házában megvan. Nyomtatásban. Új időt hírdet: népkulturát.

A kisebbségi élet krónikása két művet ismertetett itt. Az első történelmi kritikai tényadataival értékünk, a másik társadalmi érettségével. Ketten: apa és fia — kétségen kívül, zökkenés nélküli fejlődésünk jó művelői közé sorozandók.

(Hiszem, hogy hasonló művek még találhatók közöttünk. Fel kell őket tárnunk rendszeresen, hogy ifjúságunk legfiatalabb része kultúránk sorsdöntő kérdései előtt ne álljon tájékozatlanul, s egyben hasonló munkára maga is elég erős legyen. Szépirodalmi törekvéseink mellett, tudományos irodalmunknak legalább kutatási területet készítsünk elő.)

Kristály István

Gazsi halhatatlan

Nekem nevetve mesélték még a háboru előtt, hogy Gazsi álmában vesztette el állását. Reggel nyolckor a kollégium kapujában féllábáról a másikra dülöngélt, fejét ütemre himbálta és úgy dudolta: »Látta-e már Budapestet éjjel?« — Jött az igazgató és szemére hánytá:

— Gazsi, Gazsi, már megint dorbézoltál? Egyszer még rajta-vesztesz! Látod, Géza kollegád nem iszik többet.

— Mert az telítve van. De belém sok fér még. Ujjé, de mennyi! — és pattintott ujjával és éleset füttyentett a direktor felé. Ez elővetete hivatali tekintélyét:

— Ne cégérezd itt az almamatert! Vagy órára még, vagy erigy haza aludni!

Gazsi erre órára ment aludni. A második elemi osztályban kilencórai csengetésre már édesen horkolt a katedrán, fejét karjára eresztve. Időnként föl- fölhorkant, talán az igazgató szigorú pofaszakálláról álmodott. Az osztály jelese, a huncut kicsi Boldizsár csitította társait: »Psz!, pszt!« — aztán lábujjhegyen kivezényelte őket a folydsóra. Odaikint összebeszélt bátyjával, a hatodik gimnazista Boldizsárral, aki a maga osztályát csábította be, ugyancsak lábujjhegyen, a második elemibe. A csere hangtalanul folyt le, míg elhelyezkedtek a diákok. Akkor egyszerre éktelen zsvajban törtek ki valamennyien.

Gazsi ur fölkapta fejét: — »Mi az?« — mire halotti csönd lett. Most a tanító ur lassan fölemelkedett az asztal mellől, fejéhez kapott, majd fekete kunkorbajszához, mintha keresné, hogy megvan-e még? Végül pislogó pilláju, leragadó, álomkönyves szemét dörzsölte, fölrántotta és »Hol vagyok« — kiáltással a nagy, ismeretlen diákhadra bámolt. Ugy, macskanyőszörében, szentül hitte, hogy idegen osztályba tévedt. Erre szó nélkül kiment. Halk tömegnevetés kísérte kudarcát.

Igy kezdődött a Gazsi dolga. Korai nyugdíjazása azonban — nyugdíj nélkül — akkor történt, mikor egyszer az »ebháton« szedték föl a fűről, valamely kurtakocsma közelében és úgy vitték vizsgára, hogy fejét egy vizes csöbörbe nyomták előbb. Gazsi ásitva bizonytalankodott a bizottsággal a vizsga színhelyére, elfoglalta tanszékét és az első kihívott nebulóra széles gesztussal szolt rá:

— Mondj el mindent! —

azzal fejét a tenyerére nyugtatta és megint aludni kezdett. Hiába, szervezete akkor már inkább a szeszt uralta, mint a helyzetet. A bizottság elnöke próbálta menteni Gazsi urat és helyette kérdezte nyájasan a gyermektől:

— No fiacskám, szépen mondd el, az idén mi mindent tanultatok és miért?

A gyermek alvó tanítójára pillantott és kívágta merészen, amit nyilván apjától hallott:

— Igazgató ur, kérem, semmit sem tanultunk, — pénzért.

Gazsit az előljáróság másnap elbocsátotta, gyógyíthatatlan álomkórság címén. Pedig, pediglen más volt a baja Gazsinak. Akkor még csak harminckettedik évébe ért és fiatalságához képest szokatlan hagyománytiszteletben szenvedett. Muszáj volt innia, mert őseinek is muszáj volt. Nem tréfa ugyanis az ember családi cimere, a féllábon táncoló tatár pohárnok, aki jobbájában borosflaskót emel magasra. Aztán Gazsi vezetékeve is pohárnokot jelent tatárn nyelven, anélkül, hogy közelebből meghatározná, vajjon bort, méhsört, vagy seprőt kínált-e inkább a cimernyerő ősapá. Gazsi ezért ivott mindenféle szeszt, fölváltva, bár leginkább a borhoz huzott. Legalább is, mikor én megismertem, külön borbölcselettel gyönyörködtetett a sárosutcai »Jó sógor«- hoz címzett csapszékbén.

— Tudod, elcsaptak a satnyák, a dolgozók az állásomtól. Aszondták, nem teljesítettem a kötelességem és megszegtem eskümet. Nyavalyarontást! Inkább ezer esküt megszegek, mint egyetlen füleskancsót, melyben bor van.

Hörpintett vagy kettőt és megtörölte bajszát:

— Barátom, szent nedű a bor! Lehet, hogy a víz a Földnek vére, de bizonyos, hogy a bor a földtengely olaja. Attul mozog. —

— Hát a pálinka?

— A pálinka általában akármikor ital, de különösen bármikor. Snapsz előtt egy snapszot, snapsz után egy snapszot, úgy egészséges. Hanem azért mégis a borra szavazok. Ünnepe a bor. Abban lakik a barátság, az Isten szelleme. Ígyunk!

S a züllő legény anakreoni szárnyat kapott, mert magacsinálta versét dalolta telt poharának:

»Meghalt Kossuth, meghalt Bismarck, meghalt Bém.

De élek én!»

— Jó, jó, de hogyan élsz? — tettem föl a józanító kérdést. Mint a kivert kutya, ugy-e? Hallom, Báldi, a doktor aggregény, az könyörült meg rajtad s magához vett. Hogy vagy nála?

— Hogy vagyok? Hát ahogy tartanak. Báldi gazdag ember, jószágos és tudós. Tanulmány tárgya voltam nála. Meg akart gyógyítani, le akart szoktatni a bolond az ivásról.

— Nem is olyan bolond!

— Bogaras. Néha odaállított asztalához féllábbal, fölemelt borosflaskóval a kezemben, mintha töltenék és rámolvasta a szentenciát: Ebbe a szolgacimerbe pusztulsz bele. Még mindig azt hiszed, te vagy a »Töltsél, Gazsi«, mint valamelyik ükapád. Holott urnak születélt! — és megölelt és maga mellé ültetett.

— Derék ember.

— És derekasan iszik maga is. Hiszen igaza vala, uri sorba te-

remtett az Uristen, csakhogy amikor születtem, éppen akkor nem volt üresedés. . .

Aztán peckesen szólt rám:

— Hát te beállottál tanármesterembernek? Asse valami uridolog.

— De valami. Te azonban ingyenélő semmi lettél!

A kemény szóra pogányul nézett rám. Csak egy pillantásnyit, s máris lenyelte a sértést. Kurjantott egyet:

— Friss bort, korcsmáros! — és a karomat megcsipte:

— Tudd meg, ha háboru lesz azért a Ferenc Ferdinándért, akkor én bézupálok. Katona leszek.

— Ha kellesz. Elittd te már a vitézséged. Dolgozni se szeretsz. Pedig a háboru is dolog, nemcsak a civilélet. Satnya dolog.

Gondolkozott. Egyszerre leküldött vagy két decit a torkán az eléjetett magas pohárból, melyet aztán talpára lekoppintott. Ugy hangzott ez a koppintás, mint pont a mondat végén. Utána egészen más hangra fordult:

— Nézd, kérek, lehet, hogy nem válok bé katonának. A sok ital művésze vagy?

— Miből, Gazsi, miből iszol te?

— A Báldi pénziből. Belém fekteti.

— Mint tanulmányi tárgyba?

— Nem a'. Báldi megneszelt valamit. Valamit, ami több, mint az iskola volt, mint ez a bitang élet most, még az italnál is több. Valami kimondhatatlant sejt bennem. Aszondja, így mondja, hogy én művész vagyok.

— Nocsak. Ámbár lehetséges.

— Az a. Hány művész ivott.

— Mindenesetre több az italos ember, mint a művész. Te tán az ital művéze vagy?

— Nem. Hanem kölyökkorom óta hegedülök, mint a cigányok. No, ne ijedj meg, nem valami híres a játékom. Hanem egyebet mondok. Addig fogdostam a hegedű testét, amíg az ujjamban maradt a formája. Belészerettem a karcsu hangszerbe s egyszer a Bánffyhasban megszületett első művem: egy olyan, amilyen hegedű. Báldi azt mondta, hogy a nyaka gölyvás még, emlékeztet a hentesgyerek nyakára, de úgy »vadon« készítve bizony jó az. Azóta sokat csináltam. — Báldinál van a műhelyed?

— Nála. De titkolja s megtiltotta, hogy másnak beszéljek róla. Elküldte mindenfelé a sikerültebb nótaírákat, még Németországba is, — te tudsz németül, ugy-e? — s képzel, legutóbb azt írták neki Heidelbergből, hogy »famos«. Nem kell magyarázzam neked, hogy ez nagy szó. Báldi keresni akar rajtam.

Megszoritottam a kezét.

— Gratulálok, Gazsi! Akkor te újra ember leszel.

— Ne gratulálj! Hol vagyok én még az emberségtől. Hol tar-

tok még attól, hogy Bálditól megszabaduljak? Hogy elcsapjon, mint az iskolám.

— Azért iszol még mindig?

— Az semmi, azt Báldi már nem ügyeli annyira. Van még egyéb is: a szerelem.

— Ez már beszéd. Egyik méreggel a másikat. Szóval, te szerelmes vagy?

— Fülíg. Báldinak egy szegény rokonába. Szász leány. Kätthe-nek hívják. Báldi háztartását vezeti. Vastag hajfonatait ha leereszti, leérnek azok a — hogyismondjam — kérlek, sokszor álmodom velük. Käthe aranyszőke, erős és gyönyörű és alig néhány esztendővel fiatalabb nálam. Persze megkértem a kezét, még tavaly. S akkor átjött Szebenből az anyja. Egy sárkány, ugy-e, Drache, dracu! Rusnya féreg az istenadta, azzal támadt rám, hogy én mért szeretek annyit korcsmázní meg kávéházalni. Hogy én mért szeretek?

— Miért is szeretsz? Igaza volt.

— Nem lett igaza. Elvittem őket egy este Báldival együtt a kávéházba, ahol a cigány huzta. Éjfél felé megkezdtem a mókát a primással és a sok magyar nóta közé kevertettem egy-egy németet is, a máminak. Hát a vén szásznénak kétfelé állt a füle örömeiben, mikor Bámbó elhuzta boldogult ura nótáját, a »Mann von Jahren, mit grauen Haaren«-t. Tapsolt és egy koronát vetett reggel három felé a tányérozó füstösnek. S én akkor követtem el a ballépést.

— Részeg voltál?

— Eh, hacsak az lettem volna! De megfogtam a mámi kezét és rákiáltottam: »Látja már, Tésasszony, hogy én mért szeretem annyira a kávéházat éccaka? Hát maga nem szereti itten? Maga még pattintott is az imént! És maga tesz nekem szemrehányást? Maga?« — Käthe hiába lépett a lábamra, hogy hallgassak, hiába ráncigált az asztal alatt, megmostam én a vénasszony fejét. A mámi fölállt és hazavitte lányát Szebenbe. Én meg itt maradtam Báldi szidalmaival.

— Megállj, boldogtalan! Báldi akarja, hogy elvedd Kätthet?

— Visszacsalta Szebenből, valahogy. Addig nem hoztam létre egy hegedűhasat se.

— Bravó, szóval már akaratod is van!

— Akaratom, az nagyon. Ha nem is akkora még, mint a Báldié. Jézus rám is mondta: »Jóllehet a lélek kész, a test erőtelen«. Kívánja a szeszt. És szegény Báldi, vénecske már ökelme, de ő is kívánja Kätthet

Árvából lesz jó katona, még pedig Galiciától az olasz frontig. A fronton annyian tértek meg őseikhez, Gazsi nem. Gazsi visszatért a frontról és egészen eltért őseitől. Leszokott az ivásról. Leszerelt és az uralomváltozás első napjaiban fölkeresett. Komo'yan nézett rám, hajdani vizeskék szeme sötétebb lett egy tónussal. Hajá-

ban s bajszában meg a szürke szálak jutottak tulsuljra. Katonatisztesen rendelkezett:

— Föl akarom venni a kapcsolatot a németországi hangszergyártással. Fordítsd le ezt a leveletem, Heidelbergába küldöm.

Mosolyogtam. Erre rámszólt:

— Ne neved! Most nem olyan napokat élünk.

— Ne haragudj, de muszáj nevetnem, hogy milyen tréfás a sorod.

— No nem épen.

— Nem-é? Ha én a háboruelőtti Gazsinak elmondtam volna italközben, hogy valaha olyan leszel, mint most akkor —

— Kérlek én akkor is —

— lehunytam volna a szemem, mint mindig, ha viccet mondok, mert félek, hogy szembeköptél volna. Gazsi, mint dolgos ember! S egykori alakodra nem gondolsz megvetéssel?

— Eh, juvenus, ventus! A korcsmába, hacsak nem muszáj, nem megyek többet. Most leszek józan, mikor mindenki kótyagos a bánattól.

Ugy beszélt, mint Vergilius az elkárhozott lelkek közt. Megszoritottam a kezét:

— Számíthatsz rám. Furcsa szerzet vagytok ti, székelyek. Báldi mit csinál? Hát Káthe hogy várt? Mi lett a hajfonataiból, most kurta haj a divat?

— Fordítsd le a levelet. Aztán majd egyszer — erről is szólhatunk vaj' egy szót.

Kicsit elborult és hideg lett a tekintete. Mintha zavaros víz indulna szemének jege alatt. Megsajnáltam és hirtelen hozzáfogtam a levélfordításhoz. Aztán vagy két esztendőre elvesztettem újra szemem elől s csak úgy apránként kezdtem megint hirt hallani róla: nagyrészt hallomásból is szedtem össze azutáni tőnténetét.

Gazsi szerelme egyformán heves volt a hegedű és Káthe iránt. De sajna, szerelmének mindakét tárgya a Báldi birtokában vala. A Báldi házában, hátul, volt a hegedűkészítés titkos műhelye, amilyennek önálló nyitásához még csak gyűjtötte az erőt a művész. Nagyobb nehézség volt Káthe körül. A lány már a harminc felé járt és őszintén kedvelte Gazsit. Bolondulásig csókóloztak és hajszálíg kitervelték a jövőndőt. Ilyenkor a lány copfjait addig fonta össze Gazsi, amíg Káthe panaszkodott, hogy fáj. A műhelybeli ócska diványon lázongott a szűkszavu legény, vagy inkább a két tenyere, mely iparosévé durvult a farigcsálásban, és hevesen — kinosan szorongatta Káthe bizonyos mértékig engedékeny derekát. A szürke, ódon barokkházban vacsorautáni némaság ült, Báldi valahol egy piaci kávéházban maradozott ki, dehogy féltette a gazda Gazsától házvezető rokonát. Azért Gazsi, mint minden igaz szerelmes, mégse volt nyugodt. Folyton gyötörte Káthet:

Valld bé, a szeretője voltál a háboru alatt Báldinak! Báldi nem épen szent ember.

— Öreg ember. És én téged szerettelek mindig.

— Báldinak is van szeme. Még a fiatal fiukat is jószemmel nézi a vén kujon.

Käthe befogta a legény száját:

— Ostoba, féltékeny malac vagy! Mindjárt itt hagylak.

— Engem aztán élve nem! Mért nem jössz hozzám feleségül?

— Majd ha önálló ember leszel. És a hied elhatol Szebenig.

— Anyádig? Az már Hermannstadton lakik. Nem ád az magyarrhoz. Hacsak Báldihoz nem.

— Igen, ha hozzámennék.

— Hát kellenél neki?

— Kellek neki, házvezetónőnek. Hogy kiszolgáljam.

— Tyűh, az irgalmát neki! Másképp nem?

— Tudod, hogy te kellesz nekem.

— Mért? Mért szép vagyok?

— Szép nem vagy, de sovány.

— Akkor mért nem leszel az enyém? Hát ha meghizok — és megcsókolta keményen a lány érett száját, sokáig. Azután jókedve lett, incselkedett, mint egy parasztfiu:

— Te, ha én kéményseprő volnék, nem félnél tőlem, ugy-e?

— Miért, te bolond?

— Csak letörölnéd arcodról a csókom nyomát. De velem egyszer megjáród. És Báldi se jár jobban.

— Minek bosszantod? Alig tudom néha lecsittítani, annyi — mit is — törsz az orra alá?

— Borsot.

— Multkor is a szőlőbeli házának fölszentelésére odacsóditetted az egész várost. A doktor tudta nélkül. Egész éjszaka téged szidott a foga közt s mikor a vendégek hajnalban elszállingoztak, ki akart tenni azonnal a házból. Még kezét is csókoltam neki, mikor elállt a szándékától.

— Ugy-é? Már csókolóztok?

— Anyám unokabátyja Te meg kihivod a haragját. Báldi bácsi szelid, mint az angyal, de te visszaélsz a türelmével. A téli zeneestjére is ki hívta meg a hagymaszagu szomszéd fűszerest Báldihoz, ha nem te? Pedig tudod, hogy a doktor bácsi, hogy utálja a hagymát.

— Nem demokrata. Lett vóna csak a háboruban. Még a mezei telefondróton át is éreztem néha a pionirlegény szájaizét. Szegény ember kosztja a hagyma s az ilyen finnyás gazdag —

— No erről ne beszéljünk. Azt mondja Báldi bácsi, hogy te cucilista lettél. Igaz ez?

Ez bizony igaz volt. Gazsi a Munkásotthonba járt sakkozni és antialkoholista előadásokat hallgatni. De halvány fogalma se volt az ott hallott elméletekről és a szakszervezet feszülő akaratát csak önmagával való belső elégtelensége támogatta. Mégis szívesen látták, vagyonos ember kitartottjának tudták és értelmi képességeiről

beszéltek, hogy egyszer majd hasznosíthatók lesznek. Gazsi kevés szóval élt a proletárok közt is, még azt sem árulta el, hogy hatástalan reá a marxizmus kátéja. Csak azt nem tudta volna megmagyarázni senkinek, hogy mért szeret mégis a nagybizalmu kétkézmunkások közt lenni? Tetszett neki, mikor azok »ideológiát« beszéltek és »dialektikát« magyaráztak, közben pedig komolyan mérlegelték, hogy melyik elvtárs lesz a legalkalmasabb, hogy a »torony alatt« odapörköljön a polgármesternek. Mikor latolgatták, hogy kicsoda közülük a guvernementális elem.

Gazsi inkább úgy révedezett a Munkásotthonban, mint egy tártalan anarchista. Ugy látta, hogy körülötte minden bérmunkás egy-egy rendezett életű kispolgár, akinek fizetése, felesége, gyermeke van és akinek elveiből kinő a jövődő kormányzás varázsjogára. De neki? Ő hegedűt akar készíteni, olyat, amelyet senkisé sem tud s mégcsak el se lehet sehová tanulni. És Käthe olyan tudatlan, hogy szörnyűködve kérde tőle: »Te cucilista vagy?« — mikor ő semmi más, csak egy szerencsétlen szerelmes legény, aki nagyra tör, a legnagyobbra, hogy művész legyen. Azért válaszolt akkor olyan nyersen Käthének:

— Én nem vagyok cucilista. Én kárt akarok okozni Báldinak. Mindaddig, míg veled együtt ki nem kerget a házából.

Báldinak, azt meg kell hagyni, nem igen volt még haszna Gazsi munkájából. Igaz, hogy kára sem. A hegedűk jó árban keltek, de kevés hibátlan készült el a műhelyben. Amelyik azonban sikerült, az páratlan volt és mind Gazsi sorsát siratta. Általában mintha Gazsi mégse dolgozott volna igazi becsvággyal. A doktor, így is szeretete ugyan és ellenségeskedését, bár értette az okát, inkább mulatságosnak találta. Tetszett neki, hogy Gazsi gyűlölködik vele, mint ahogy a fölhött nem veszi komolyan a kiskoru támadását. Szórakozott vele, mint a bogár- és lepkegyűjteményével. Ha meg már nagyon vastag volt a Gazsi döfkölődése, akkor egyszeriben figyelmeztette függő helyzetére. Rendesen Käthén keresztül. Megsimogatta meglapogatta ebédnél a lányt, kissé illetlenül, kissé úgy, mint a tulajdonát és hozzátette komizkodón:

— Végül mégiscsak hozzáadlak Gazihoz. Nem is tudom, mért nem vagytok még egymáséi?

Gazsi mindannyiszor dühösen elhallgatott. Pedig ilyenkor látta legvilágosabban, hogy Báldi és Käthe közt nem lehet semmi. Heneg a vénember, — gondolta a legény és ujjabb csinyen törte a fejét. Közben gunyolódott a doktoron, aki sokszor harsogott világmegváltó szölamokat. »Meg akarja váltani a világot — magyarázta Käthének — pedig önmagát se tudja megváltani: iszik és dohányzik, mint egy basa. Vajjon miféle orvos az ilyen, akinél a szó fele hazugság, a másik meg komolytalan. Azt állította a minap, hogy egyik betegének 60°-os láza van s amikor nem hittem s meg voltam

sértve, hogy marhának néz, akkor bocsánatot kért, mert, ugymond, mint részeg ember duplán látott. A multkor meg éjszaka a standon botránkoztak rajta, egy konflisló hátán ült és a mellét verte borbőzben: állaton az ember! — kiáltással. És ez akart engem megváltani?!»

Gazsi már a megváltottak heves türelmetlenségével hadonászott Báldi ellen. Pedig benne is ott lappangott még a szeszelés hajlama, melyet azonban céljatuód önérzettel minden csábításkor le-birt. Ha néha kóstolgatta is még a régi bünt és egy-egy kupica szilvorumot le is nyeldekelt délelőttönként a hagymaszagu fűszeres-nél, önmagában mégis ujjongva állapithatta meg, hogy veszély nem fenyegeti. Ur lett az italon és önmagán. Meg is kevélyedett úgy, hogy a fölényes hangot, mellyel a boriszákat illetik a társadalomban, a legélesebben utasította vissza. Egy kövér jogászgyereket, aki már nemzetmentő szerepet játszott a Magyar Pártban, egyszer a piacon fizetett ki, mikor az figyelmeztette:

— Gazsi lelkem, erősen bő a nadrágod!

— Semmivel se járultál hozzá, hogy belehizzam!

Lassanként megszokta a közvélemény, hogy Gazsi rendes polgár lett, érzékeny magyar, aki orronüti azt, aki bántja. Sőt még a gyanutlan hatalmasokkal szemben is epéskedett, annyira megnőtt a szarva. Egyszer a borbély műtermében sajnálkozott egy pénzügyi főtisztviselő egy épen akkor elhalt népszerű fináncigazgatón. Gazsi rádupleázott:

— Ez volt az egyetlen becsületes tisztviselő s ez is meghalt.

A főtisztviselő méltatlankodott:

— Hát engem, Gazsi ur, nem tart tisztességesnek?

— Előbb haljon meg, akkor megmondom.

Kacagták, de azért respektusa nőtt a nyelvének. És ez a dagadozó öntudata nemcsak Báldival szemben nyilatkozott meg mind élesebb megszólásokban, hanem Käthével is követelőbb lett az öregedő fiu. Nyersen és kiméletlenül jelezte, hogy Käthe legyen a szeretője. A leány, talán hogy önmagával szemben is védelmet találjon, Bálditól kért fokozottabb oltalmat. A doktor tréfásan vállalta ezt a csöszködést a leányerkölcs fölött, miáltal Gazsit a végsőkig bösztítette. Ez most már csak azért is erőszakolta az alkalmat, hogy Käthét minél gyakrabban a műhelyébe csalja és szerelmével elkábitsa. Egyik szombat este, mikor Báldinak okvetlenül ihatnékja volt min-dig és el kellett mennie a »Tag« vendéglőbe, Gazsi célhoz ért. Käthe a sok évi ostromtól kissé bágyadtan, de a szenvedély boldog teljességével adta oda magát kedvesének. Mire Báldi hajnaltájt hazaért, már édes álomban kapta a két szerelmest a műhelybeli kanapén. A doktor hevesen keltegette mindkettőjüket s csak mikor ezek teljesen magukhoz tértek, akkor nyöszörögte vénesen, de jóhangosan Käthe felé:

— Gyere lelkem, Katicám, kend meg a hátamat. Beleállt megint a csömör és tudod, hogy csak te segíthetsz!

Käthe egy pillanat alatt kint volt az ajtón. Báldi három komikusan hosszú lépéssel utánasietett és Gazsi viharosan vegyes érzelmekkel nézett utánuk. Mi volt ez? Hát micsoda ő, hogy a szeretőjét csak úgy kiharancsolják mellőle? Ej, a kirelajzumát, hiszen ez a doktor őt csak rabszolgának tartja! És ez a lány, — milyen édes lány — ez engedelmeskedik annak az emberbognak, annak a bütykös vén rosszsonottnak, akinek tudománya csak cégér arra, hogy rakoncátlanul éljen a vagyonából. Milyen nevetséges volt, mikor innét kisietett! Félt az öreg, — no megállj, agg imposztor, majd megkeneketlek én a Katicád helyett! — és mire hármat számolt, már az előszobában volt, két kézzel rázta az előszoba ajtaját. Csakhogy az nyitva volt. Erre az ebédőajtót nyitotta volna, persze hiába. Báldi rég bezárta már és a belső szobák felől a csendből mintha vihögásféle hallatszott volna. Gazsi fejében összevissza futottak a gondolatok: ha botrányt csinál, Báldi csak kiszól az utcára és rendőrkézre adja. Hirtelen kegyetlennek látta a Báldi beretvált arcát, nagy horgas orrát és egyszerre bölcs és komisz arc kifejezését. Ahogy mosolyogni szokott, azért most várfogságra ítélte volna:

— Ah, megállj, Báldi! — ordította s öklével megdöngötte az ajtót és visszafordult a műhelyébe. Lefeküdt és hajnalig bosszúterveket forgatott agyában. A Gazsi bosszuja! — Istenem, csak arra volt jó, hogy önmagát eméssze. Meg hogy reggel korán a fűszereshez kergesse a nótafamestert néhány gyűszűnyi seprőért. A gyűszűkből pohár, sőt unitárius pohár lett. Déli boltzáráskor már a »Jó sőgor«-hoz üzte a bánat Gazsit és estére már megzenésítette a mester vagy két gyengebordájú hegedűje árát. Éjfélkor arra vetődött »Pici« cigány, a magános és szenzációs primás, akinek latin idézetei épen olyan hamisak voltak, mint ujjainak fogása a hurokon. Mikor megláttam az ablakon át Gazsit, amint »Pici«-vel összeborulva mulattak, a csatakos őszi éjszakából beléptem a füstös, mocskos ivóba. Hangosan köszöntöttem:

— Szervusz!

Gazsi rám se nézett. Odaléptem asztalához:

— Szervusz, te visszaeső bünös! —

Pici cigány ellenségesen válaszolt: — Nescimus hungarice! —

Gazsi fölemelte fejét és jobb mutatőujját lassan az orrom előtt lóbálta:

— Én nem adom föl a várat. Nem vagyok én Kuzmanek tábornok!

Szegény, ez még Przemyslnél tart. Mérészen belevágtam, rejtelmesen, de helyes érzékkel a dolgok közepébe:

— A várat Báldi tartja megszállva, nem Kuzmanek.

Gazsi morgott, nehezebb volt a nyelve a szívénel:

— Nem, nem soha sem lesz Käthéből Kuzmanek Katica!

Pici a vonóval hadonászott: Nicsevo, nunquam!

Leültem az asztalhoz, megpróbálom a lehetetlen harcot az alkohollal. Megfogtam a Gazsi állát és nagyon melegen néztem rá:

— Tanító ur, hegedűmester, művész ur! Ide figyelj, aki székel, Istened van, hallod-e!

Szeretettel, szeliden nézett rám:

— Hallom.

Szigoruan kezdtem, az asztalra ütve:

— Szégyelje magát az ur! Az ur tanító volt —

Pici bölcs lett, egyszerre latinul s románul: — Qued dii odare, nu are mare valoare! —

Gazsi rákezdte a pedagógiát:

— Mert mi az egyenes vonal? Hm. Ha valaki a templomból — egyenest hazamegy.

— Gazsi! — ordítottam rá.

— Hát a görbe vonal? Ha valaki a templomból — nem haza, hanem a kocsmába megy előbb.

— Vivat Bolyai! — lelkenézett Pici cigány.

Csendes ravaszsággal szakítottam őket félbe:

— Báldi hivat. Engem küldött érted. Reggel jelentkezzél nála!

— Befél az befél. Ő kívánta. Ott leszek — és vésztjósónál fölkel. Hazakísértem a tántorgót, lefektettem. Reggel kilenckor ott volt már az orvos rendelőjében és várta Báldit. Látszólag nyugodtan lapozott valamelyik képes folyóiratban, mikor kinyílt az ajtó és belépett két ur. Az egyik, egy sörtésbajuszu, az idősebbik meg kérdezte Gazsitól:

— Nem fogad még a doktor ur?

— Nem a'. Biztosan alszik még. Sokat rádiózhatt az este.

— Igen? Hát szokott? Vajjon mikor és hol jelentette be?

— Hát az minék? Az ilyen gazdag ember minék jelentse be? Ért ez a doktor magától is mindenféle masinához. A padláson is látam valamiféle romlott szerkezetjét, úgy látszik, ott tartja elavult tudományát.

Megszólt erre sürgősen a másik ur, aki nem tudta, naivsággal, vagy ugratással van-e dolga:

— Nem adnám sokért, ha láthatnám azt a padlást. Én is szakember volnék s épen ilyen irányban jöttünk a doktor urhoz.

— Báldi alszik még. De én felvihetem az urakat, házi vagyok. Itt van a titkos hegedűműhelyem, hátul a házban.

A két ur szeme összejászott: titkos hegedűműhely!

A padláson ezer lim-lomot halmozott fel az ezermester. Vénülő hőcsőgtermészetével gyűjtött oda mindent, elavult orvosi műszert, hangszert, kiselejtezett könyvet, törött ablakot, kilincset, szerszámot, ládát és butort. Valahol az uca felé, egy padláslyuk fényében ráakadtak egy nyugdíjazott rádiószekrényre. Gazsi közvetlen jóléti-tesütséggel mutatott rá:

— Jó volna benne tartani a pókai szúzdohányt.

— Az is van a háznál? Na lám — tört ki az idősebb vendég.

— Uriházban, hogyné? Béli úgy pőfékeli, mint egy szultán. Valaha én is.

Gazsi annyira kívül élt az időn, mint a gyermek. Sejtelve se volt, hogy finácnak beszél mind ez épületes dolgokat. A vad rádiót, a szüzdohányt és a titkos műhelyt. S mikor leérték a padlásról, az egyik pénzügyi fogdmeg megkínálta cigarettával. Elhárító mczdulatot tett:

— Köszönöm, nem élek vele, — de aztán utána nyult — ugyan nem bánom, ezuttal, mert nem aludtam jól.

És hogy teljes legyen a pénzügyőrök öröme, csak kivett a mel-lényzsebéből egy öngyújtót, melyet az állam még nem pecsételhe-tett le. Tüzzel kínálta a rendelőben az urakat, nagy osettintve:

— Ez is a Báldié, ez a tüzforrás. Nagy macher ez, van ennek mindene. Csak utálja a hatóságokat az öreg, nem is csodálom, én is.

Báldi akkor lépett ki frissen beretválva, vidám hatvanöt csz-tendejével. Először Gazsit üdvözölte, mintha misem történt volna:

— No művész ur, mit álmodtál? Páciens lettél? Mindjárt, csak előbb az urakkal végzek. Korán reggel jót jelent a finánc. Addügy?

Az urak beléptek. Öt perc mulva nagy patália közben siettek kifelé, nyomukban Báldi, kivörösödött fejjel, kidagadt nyakerekkel.

— Huszezer lei büntetés! Meg vannak örülve az urak? — aztán Gazsinak esett. — Mars ki a házamból, te kigyó!

Gazsi nagyot nézett. Hiszen ő akart az erdő felől állani, de vil-logott a szeme az orvosnak és ahogy haragosan átfordult a tekin-tete a pénzpecéekre s azokról vissza Gazsira, ez megértette, hogy mit csinált. Egyszerre megijedt és az urakhoz fordult:

— Tyűh! Én nem akartam ilyet! —

Aztán a kilincset kereste és pillanat alatt eltiűnt az utca felé. Rohant egyenesen hozzám. Hogy jöjjek vele Báldihoz és magyarázzam meg neki. Ő nem hitvány ember, spicli, följelentő. Jöjjek, mert kü-lönben —

— Különben?

— Kettétörök a pályám. És Käthe mit gondolhat rólam? Uriem-bernek születtem, ha nem is volt épen akkor üresedés.

Elmentem vele, de csak két nap mulva. Addig vendégül láttam legénylakásomban Gazsit. Egész nap sóhajtozott és nógatott: mi-kor megyünk már? Micsoda számár voltam! Nem hiába tudtam, hogy megárt az ember eszének a tehetség!

Vigasztaltam, hogy hiszen nem ártott ő a finácnak. Az is le-het, hogy ezekután fölveszik pénzügyőrnek és végre sikerült neki Báldit érzékenyen megkárosítani.

— De nem így! Ilyen csuful.

— Minden rosszban van valami jó! — mondtam titokzatosan, de nem árultam el neki, hogy már ottjártam Báldinál. S hogy nem eszik a finánclevest sem olyan forrón, ahogy találják. Harmadnap délben aztán karonfogtam a művészt és megindultam vele. Gazsi karja rángatózott a félelemtől:

— Becsületszavamra, a háboru, az semmi se volt ehhez képest. Hogy nézzek most a Báldi szemébe?

Az orvos régi, bolthajtásos háza palotácska-számba ment. A vert vasrácsos, zárt kapuban nagy, föltűnő cédula fogadott bennünket. Egyszerre betűztük Gazsival:

»Csomoss Gáspár, hegedűkészítőmester, a mai nap áttette műhelyét Vörösmarty utca 27. szám alá. Rendelésre házhoz szállít pontosan mindenfajta hegedűt.«

Lehajtottam a fejem.

— Kidobott, Gazsi. De legalább önálló lettél. Célhoz értél.

Most Gazsi fogott karon izgatottan:

— Gyere! Tudod-e, hogy a Vörösmarty utca 27. szám is a Báldi? — és csillogott a szeme, mint valami nagy gyermeké. —

— Azt hiszed, hogy —

— Megalázott, de valami huncutság lesz a dologban!

Persze, hogy ott kaptuk Vörösmarty utca 27. szám alatt az udvaron az új műhely melletti egyszobás lakásban Káthét. Nagypőrölve fogadta a művészt:

— Már a reggel óta mind szóval tartom a rendelőket. Kettő is járt itt. És maga cankózik a városom.

Szegény Gazsi, — gondoltam — hogy most megszabadult Bálditól, vége a függetlenségnek. Hogy megtanult ez a Káthe magyarul. Megtanítja ez Gazsit móresre.

Másnap volt az esküvő. Báldi a lánynak, én meg Gazsinak a násznapja. Egy esztendőnél hamarabb világrajött a kicsi Gazsi. S mikor meghívott keresztelőre az élhetős mester, tudja Isten, mért vártam, hogy Káthére fog panaszkodni. Tudtam, hogy kurta pórázon tartja a menyecske. De szó se róla, mind Báldin morfondírozott:

— Tudod, nem bánt velem úgy, ahogy illett volna. Kített a házból, megalázott. Látszik, hogy iszik. És nem tudja, hogy mégis egy halhatatlan embert látott vendégül. Bezzeg tudták a századok előtti talián hercegek!

Megpróbáltam lehűteni:

— Gazsi lelkem, nem mondom, jók a hegedűid és most is mind javulnak még. De nem vagy te azért még halhatatlan.

— Még nem, az lehet. De a fiam! Hogy én mit, — hogy kicsodát nevelek én abból, majd meglátod! Az lesz a vásárhelyi Guarnerius! Milyen kár, hogy nem írhatom a hasába az utókor számára: »Foecit Gasparus de Csomoss, 1922, Novo Foro Siculorum.«

Mérhetetlen göggel nézett rám. Tudta ő, hogy csak az ember halhatatlan, művei azonban egymáshoz hasonlóan halandók.

Molter Károly.

A szubotikai szerbség kisebbségi élete

A háboru után többen feldolgozták a szerb kisebbségi múlt-ra vonatkozó adatokat. Ezek áttekintése egy kisebbségi nemzet öntudatos, minden akadályon keresztül való élni akarását tárják elénk.

A történetírás érdekessége a maroknyi szubotikai szerbségre vonatkozó megállapítások és feljegyzések, amelyeket ki kell ragadni az írások tömegéből, hogy azokkal megismerkedhessünk. A legtöbb feljegyzésből félre nem magyarázhatóan állapítható meg, hogy a régi monarchia kisebbségei közül a szerbség a legöntudatosabb kisebbségi élet és hogy kitartóan törekedett az önállóságra.

A szubotikai szerbség kisebbségi mozgalmával azért is érdemes megismerkedni, mert a múlt század második felében kezdődött az a törekvés, amely a magyar tengerbe beolvadó bunyevácságot igyekezett meggyőzni, hogy a szlávshoz tartozik.

Tudatossá tették bennök, hogy a szerbség törődik sorsukkal és segíti nemzeti törekvéseiket.

Ennek a mozgalomnak, amely a szerb intézményeknek, alapítványoknak és ujságoknak a létesítésével egyidőben kezdődött, három markáns vezetője volt: Vuics Bosko a bohéméletű szubotikai szerb nagyur, dr. Petrovics Dusan a ruszofil ügyvéd és a ma is élő első szubotikai szerb ujságíró Karanovics Mladen.

Nagyon öntudatos kisebbségi életet élt a szubotikai szerbség. Bőkezű mecénásaihoz hasonló adakozói ma még nincsenek a tapasztalatlan, most fejlődő fiatal kisebbségi népeknek. Protics Márkó szubotikai görög-keleti szerb esperes-plébános fáradságos munkával összegyűjtötte a múlt patinás értékű adatait a szerbség szívós és céltudatos nemzeti életének igazolására. Ez a könyv oktató és tanulmányos; hangosan figyelmeztet a kisebbségi polgár kötelezettségeire, amelyekkel nemzetének tartozik. A szubotikai szerbség, amelynek kipróbált, küzdelmekben edződött kisebbségi multja van novemberben nagyszabású ünnepélyre készül. Életerejének újabb tanujelét adja. A szubotikai főtéren levő három szerb alapítványi palota egyikében néhai Radics Dusan házában összpontosítják a szerb egyesületeket, amelynek nem szeparatizmus a célja, hanem a tradíciók megőrzése és ápolása. Az intézmények még a kisebbségi sorsban létesültek, azóta a szubotikai szerbség államfenntartó lett. Ez a nagy és jelentős fordulat nem tette szükségtelenné a szerb egyesületeket, sőt azokat tovább erősítik.

— Szívesen bocsátom szerény munkám a rendelkezésére — mondotta Protics Márkó esperes-plébános — s azt hiszem, hogy sok érdekeset talál benne, amiből a kisebbségi magyarság tanulhat.

A kiváló könyv szerzője helyesen értékeli a múlt tapasztalatait,

mert a szuboticei szerb polgárok áldozatkészsége és a fajuk iránti szeretete példaadó lehet minden kisebbségnek.

A szerb triumvirátus a bunyevác reneszánszban

Protics Márkó könyvében »bunyevác reneszánsznak« nevezi azt az időt, amikor Antunovics a bunyevác származású püspökök ösztönzésére, Vuics Bosko, dr. Petrovics Dusan és Karanovics Mladen elhatározták, hogy a bunyevácok között mozgalmat kezdenek, nemzeti érzéseik felébresztésére és a szlávok eszméjének megnyerésére. A bunyevácok »felvilágosítása« a múlt század második felében kezdődött. A szerb »triumvirátus« munkája nem volt eredménytelen, mert több bunyevác család a szerb kisebbségi mozgalomhoz csatlakozott. (A bunyevácok »reneszánszával« és Antunovics püspök szerepével most nem foglalkozhatunk, azt külön s önálló cikk keretében lehet csak hibátlanul elvégezni.) A három kisebbségi népvezér munkája és a szuboticei szerbség nevelésére akarunk inkább rámutatni hiteles feljegyzések alapján.

Vuics Bosko sokoldalú, tevékeny szuboticei kisebbségi polgár volt, aki iránt ma is hálás a szerbség. A szülei halála után Vuics Bosko létesítette az első szerb alapítványt, amelynek példája később annyi szerb polgárt ösztönzött hasonló alapítványok alkotására. Vuics Bosko híres bácskai mulató, jó cimbora, kedélyes, gazda volt, aki az életét maradéktalanul élvezte, mégis talált időt arra, hogy kisebbségi kötelességének eleget tegyen és a szláv eszmét lelkesen propagálja. A nagy bohém tudta mivel tartozik fajtájának. A szerb sajtó létesítése Szuboticán az ő nevéhez fűződik. A háza a szuboticei pánszlávok találkozó helye volt. Nagyon bőkezű és adakozó volt, aki jószívűségének áldozata lett. A barátaiért aláírt váltókat neki kellett beváltani és szüleitől örökölt hatalmas vagyonát elvesztette. Vuics Bosko volt a noviszadi Zasztava szuboticei szerkesztője és a bunyevácok részére létesült lapokba ő írta a legerősebb, szláv meggyőződésű cikkeket, melyekben a bunyevácok nemzeti és kulturális kívánságait tárta fel. A Neven, Danica és a Szuboticske Novine című lapokban, amelyek azért létesültek, hogy az elmagyarosodó bunyevácokat megmentsék a szlávoktól, a jugoszláv eszmét dicsőítették. Vuics Bosko saját költségén kinyomatott bunyevác könyveket, hogy érzésvilágukhoz közelebb kerüljön és a szláv érzést bennük felébressze. Az első szláv kisebbségi politikus volt, aki a szerb-bunyevác együttműködést egyengette. A munkásságára jellemző, hogy a ciril betűkkel nyomtatott Zasztavának nemcsak a szuboticei szerbség körében talált előfizetőket, de a bunyevácok között is. Ezek inkább csak szimpátiából fizethettek elő a lapra, mint gyakorlati célokból, hiszen nem tudták a ciril betűs lapot olvasni. A Neven Antunovics püspök alapította, de Vuics Bosko elsőnek jelentkezik a lap munkatársaként. A bunyevác naptáraknak is állandó cikkírója.

Vuicsot, mint szlavofílt emlegették kortársai, ma pedig azt

mondják, hogy agilitásával, sokoldalú ténykedésével kiérdemelte a »szubotikai szerbség apostola« megtisztelő elnevezést. Vuics Bosko gondolkodását, a szlávságba vetett hitét és magyar gyűlöletét mi sem bizonyítja jobban, minthogy minden alkalmat megragadott, hogy a magyarság ellen állástfoglaljon. Az 1896-ban megtartott párizsi magyarellenes gyűlést francianyelvű táviratban üdvözölte és szerencsés munkát kívánt. Máskor, hű társa és a »triumvirátus« második tagjának, dr. Petrovics Dusánnak kíséretében Beogradba a szerb fővárosba ment és a szerb-francia barátság jegyében rendezett banketten fel is szólalt, a bácskai szerbek nevében. Amikor a magyarországi kisebbségek Budapesten összejöttek sérelmeik megbeszélésére a szubotikai szerb újságíró huszonegy pontból álló határozati javaslatot terjesztett elő, amely felölelte a szerbség kívánságait. Ezt megismétli a karlováci görög keleti egyházi száborban, ahol a polgári házasság elleni hangulatot használja fel arra, hogy támadja a kormányt. Vuics kezdeményezésére létrejött az első szubotikai szláv bank, amelynek igazgatóságában szerb és bunyevác polgárok ültek. A pénzügyintézetet kisebbségi szellemben vezették, az üléseket szláv nyelven tartották és a jelentéseket szlávul nyomtatták ki. A bankvezetés nyelve miatt keletkezett ellentétek kirobbanása után a szerb és bunyevác igazgatósági tagok kivonultak és új pénzügyintézetet létesítettek. Vuics Boskot találjuk a szerb hitközség élén is és ő mentette meg a szerb felekezeti iskolákat a bezárástól. A kisebbségi vezér minden eszközt megragadott, hogy fajtája bajával megismertesse a világot. Megtette azt, hogy beszédeit, határozati javaslatait, amelyek a szerbség kívánságait tükrözték vissza, nagy példányszámban magyarul kinyomatta és terjesztette. Hasonlóképpen cselekedett azokkal a cikkekkkel, amelyekben magyar politikusok megértéssel tárgyalták a kisebbségek kulturális követeléseit. Zsilinszki Mihály közoktatásügyi államtitkárnak a kisebbségekre vonatkozó közoktatásügyi előterjesztését százezres példányban terjesztette a kisebbséglakta vidékeken és a magyarlakta helyeken is, hogy megmutassa hogy a magyar uralkodó körökben is sok hive van a kisebbségi törekvéseknek. Vuics Bosko elasztikus képviselője volt a szerbségnek, aki valóban mintául szolgálhatna az igazi kisebbségi politikus szobrának.

Protics Márkó esperes-plébános könyvében a szerb műkedvelői előadások megszervezése körüli harcokat sem hanyagolja el és itt megint találkozunk Vuics Bosko névvel. A kezdeményezésére már 1850-ben megalakult a szubotikai szerb műkedvelői együttes, amely hamarosan bemutatta a Milos Obilics-ot, majd megszervezte az akkor már működő noviszádi szerb nemzeti színház szubotikai vendég-szereplését. A szubotikai szerbek kitörő lelkesedéssel fogadták a szerb színészeket és figyelmük számos jelével halmozták el a vendégeket. A színészeket szerb és magukat szlávoknak nevező bunyevác családoknál szállásolták el. A szubotikai szláv lapok örömjongva fo-

gadták a színészeket és a szuboticei szlávság kitárta a szívét a vendégek előtt, akikről könnyes szemekkel búcsúztak el a vendégszereplés után. A pályaudvaron sirtak a szuboticei szlávok, akiket Vuics Bosko megtanított arra, hogy értékeljék azokat, akik anyanyelvükön szólnak hozzájuk.

A »triumvirátus« második tagja dr. Petrovics Dusán, kevésbé markáns vezetője volt a szerbségnek, mint Vuics Bosko, azonban méltóan kiegészítette őt nagy tudásával és áldozatkészségével. Petrovics Dusán, aki 1929-ben nagy szegénységben és elhagyatottan halt meg, Szubotícán ügyvédeskedett és egy ideig a budapesti orosz konzulátus tisztviselője volt. A felesége egy Bécsbe szakadt francia grófnő volt, aki azonban rövid együttélés után elhagyta. Petrovics Dusán dr. élete utolsó napjait a szuboticei szegényházban töltötte és onnan is temették. A fia Petrovics Brankó elmagyarosodott, vitézi telket kapott és Petreczy Sándorra változtatta nevét.

Petrovics Dusán dr. a szerb nemzeti mozgalmakban mindig az első sorokban küzdött Vuics Bosko mellett. Az ösztönzésére a sztaribecseji járásban szerb nemzetiségi programmal képviselőjelöltnek lépett fel, de kisebbségben maradt. A bukás nem keserítette el, továbbra is megmaradt a kisebbségi mozgalom zászlóvivőjének. Vuics Bosko mellett újságíróskodott a szuboticei szláv lapoknál, majd a vagyonát beleöltte egy nyomdába, amelyben a szláv lapokat, naptárakat és könyveket állították elő. A vagyonát ezen a vállalkozáson teljesen elvesztette. Mégsem merült letargiába, nem csüggedt és más területen folytatta a felvilágosító munkát a szláv eszméért. A bunyevác anyanyelvű iskolák leglelkesebb szószólója volt. Petrovics sokat utazgatott Szerbiában és tapasztalatait könyvben adta ki. A vagyonát kisebbségi érdekek szolgálatába állította, a sajtót és a színpártoló egyesületet támogatta és mire megérhette a szlávok egyesülését, szegény ember lett, akinek a szegényházban kellett öreg napjaira meghuzódni.

Karanovics Mladen volt az első kimondottan szláv újságíró Szubotícán. A munkásságáról keveset tudunk, Protics Márkó könyvében azt írja róla, hogy papnak készült, azonban Kulundzics testvérek kérésére Szubotícán maradt és elállott Párizsba való letelepedésének a gondolatától azért, hogy mint újságíró a szuboticei szláv kisebbségi sérelmeket állandóan felszínen tartsa. Karanovics Mladen Szubotícán bőkezűen áldozott vagyonából kisebbségi célokra és szellemi erejét is itt forgácsolta szét, úgyhogy öregségére ő is szegénysorsban van és Szubotícától, küzdelmeinek emlékezetes színhelyétől távol él teljes visszavonultságban. Karanovics Mladen tehetségével, elvasottságával és bátorságával méltóan egészítette ki azt a triumvirátust, amelynek tagjai Vuics Bosko és dr. Petrovics Dusán voltak.

Protics Márkó könyvében még egy »szellemi trojkáról« találunk feljegyzést. Petrovics Dusán, dr. Jovanovics Szima a költő és Beljeszlijin Obrád még a gimnáziumban irodalmi véd- és dacszövetséget kötöttek és az első szerbek voltak, akik Szuboticán versírással foglalkoztak. A szerb gymnazium tanulóinak a helyzetét a következőképpen ismerteti Protics:

»... az ifjúság okulására, hogy a nehéz időkben miként tanul-
tak a szuboticei szerb kisebbségi diákok (miután magyar gimnázium-
ban jártak,) szívesen teszünk eleget annak, hogy megközelítő áttekin-
tést nyújtsunk a tisztességes ifjak munkásságáról ...»

Ezután azokkal a nehézségekkel foglalkozik a szerző, amelyek-
kel a kisebbségi ifjaknak meg kellett birkóznok, mert nem a saját
anyanyelvű iskolákban voltak kénytelenek folytatni a tanulást.

Bunyevác látogatások Beogradban

Zarics Gyura szuboticei szerb polgár résztvevett a törökök elleni
szerb felszabadulási harcokban. A háboruban jobbszemét kilőtték,
ugyhogy a szerb kormánytól havi 36 dinár nyugdíjat kapott. Ez
azonban kevés volt orvosi gyógykezeltetéshez és a megélhetéshez és
ezért a szuboticei szerb hitközséghez fordult, hogy segítse elő, hogy
műszemet vásárolhasson. A kérését a hitközség, nem tudni mi okból,
elutasította.

Még egy szuboticei szláv, Milodanovics Karol, Dragutin bunye-
vác újságíró került Szerbiába, ahol letelepedett, áttért a görög kele-
ti hitre és Beogradban meghalt. 1876-ban távozott Szuboticáról és
előbb résztvevett főhadnagyi rangban a törökök elleni háboruban,
majd Beogradban telepedett le és a szerb kormány egyik legfonto-
sabb megbízottja volt, aki a monarchiában élő szlávok hangulatáról
és kívánságairól tájékoztatta a kormányt. Azonkívül naponta lefor-
ditotta a miniszterelnöknek a magyar sajtó a szlávásra vonatkozó
cikkeit.

A szuboticei szerb színjátszás története

A szuboticei szerb színjátszás közel egy évszázados multra te-
kint vissza és a kisebbségi sorsban élő szuboticei szlávok szórako-
zását biztosította évtizedekig. A noviszádi szerb nemzeti színház elő-
ször 1862-ben vendégzerepelt Szuboticán, ahol már 1850-től kezdve
szerb műkedvelői együttes működött és biztosította egy állandó
színház vendégzereplésének előfeltételeit. Az első plakátok a szerb
műkedvelői együttes bemutatkozó szerepléséről 1850 augusztus 11-
én jelentek meg, érthető feltűnést és meglepetést keltve. Milos Obi-
lic a szerbek történelmi hősről szóló tragédia előadását hirdették.
Az előadást az azóta megszűnt »Fekete sas« vendéglőben a mai
Strossmayer utcában tartották meg. A szuboticei szerb műkedvelők
áldozatkészségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy a kisebb sze-

repekben együtt játszottak a Szubotícán vendégszereplő hivatásos színészekkel. A szuboticei magyar sajtó dicsérő hangon irt a műkedvelők szerepléséről. A szerb műkedvelők a Car Lazar című szerb drámát is előadták nagy sikerrel, sőt később színrehozták a negyvennyolcas forradalomban kivégzett Radics Petar kereskedő életének szinpadra feldolgozott tragédiáját is. A megőrzött plakátokról látjuk, hogy a számozott helyek harminc krajcárba kerültek, az első sor helyára husz ezüst krajcár volt. A szinlap közli a férfiszereplők neveit azonban a szerb urilányok és asszonyok az akkori időkben még szégyelték nevük alatt szerepelni és a szinlap csak nevük kezdő betűit tűnheti fel. Később a sorozatos sikeren felbuzdulva a hölgyek bátorságot kaptak, a lámpaláz elmúlt és megengedték, hogy a nevüket kiírják a szinlapokra. Protics Márkó a szerb színjátszásról szólva a következőket jegyzi fel:

»... a színjátszás által megszerezték a szerbek szeretét és rajtuk keresztül a bunyevácokat is, sőt maguk a magyarok előtt is irigylet tekintélyt szereztek...«

A szuboticei gazdag szerb polgárok közül egyébként többen alapítványt létesítettek a szerb színjátszás pártolására. Prokopcsanije Teodorné, Osztoics Jovan és Radics Dusan nagyobb adománnyal járultak a színház fenntartásához. Radics Dusan alapítványából ma is ötszáz dinár segítyt kap a noviszadi szerb nemzeti színház.

86 fiút taníttatott, 74 lánynak adott hozományt és 36 könyv megjelenését segített elő az Osztoics-alapítvány

A szuboticei szerb alapítványok mutatják meg igazán a maroknyi szuboticei szerbség fajszeretetét. Protics Márkó így ír a szerb alapítványokról és az áldozatkész alapítókról:

»A szuboticei szerbek a legrégebb időktől kezdve szokatlanul ragaszkodtak a pravoszláv hitükhöz és a szerb nemzetiségükhöz. Talán azért, mert kevesen voltak a nemsláv többségben és mert távol estek a karlováci és budai központoktól.«

Már a múlt század közepe táján alig halt meg vagyonos szuboticei szerb polgár anélkül, hogy az egyházra, vagy a szegénysorsu szerbekre vagyont ne hagyott volna. A halálozás évfordulóján való gyászmise biztosításán kívül a jómodu szerbek figyelme kiterjedt a szegényekre, a gyermekekre, a szerb kulturára és irodalomra. Van, aki azért létesített alapítványt, hogy abból évenként felruházzák a szegénysorsu gyermekeket. Mások jutalmat biztosítottak a jótanulónak. A legtöbb adakozó úgy intézkedett, hogy az ajándékokat Szent Száva és Vidov napján kell szétosztani. Nesztorovics Lázár első alapítványa 1759-ből való, amikor negyven dukátot hagyott a görög-keleti egyháznak. A kisebb alapítványok összegei devalválódtak és értéküket veszítették, azonban azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy Szubotícán már akkor voltak szerb alapítványok, amikor a kisebbségi kérdés aligha jelentett még problémát a Bácskában.

A legnagyobb szubotícai szerb alapítványok egyike Osztoics Jovan kereskedő és nejének alapítványa. Osztoics jóvoltából 86 szegénysorsu szerb fiu egyetemi tanulmányait támogatták és hetvennégy szegény leány hozományát biztosították, továbbá a szerb könyvek egész sorának a megjelenését tették lehetővé már eddig is, pedig az alapítvány még nincsen kimerítve. Az alapítványhoz tartozik egy palicsi ház, amelyben minden évben szegénysorsu beteg szerb lányokat helyeznek el pihenés céljából. Osztoics Jovan hagyatékát képezi a főtéri házon és a készpénzben biztosított alapítványokon kívül még 300 láncc föld.

Osztoics parabutyi származásu volt, a családja kihalt, de a feleségének vannak leszármazottjai. Az Osztoics féle alapítványnak eddig 86 ösztöndíjas tanulója volt, akik közül sokan vezetőállást töltenek ma be. Az első ösztöndíjas Sztojsics Milan szombori tanítóképző tanár volt, aki 1879-ben jutott az ösztöndíjhoz. A névsorban számos orvost, ügyvédet, tanárt és mérnököt találunk. Az ismertebbek: Prodanovics Mihajló dr. noviszadi ügyvéd, Pecarszki Milutin dr. szentai ügyvéd, Lepedat Ilija a szubotícai Takarékpénztár nyugalmazott igazgatója, Szokolovics Milivoj sztaribecseji mérnök, Szvircsevics Dusan a szentai villanygyár igazgatója, Ognjanov Cvetko dr. szubotícai közjegyző, dr. Popovics Milivoj a néhány év előtt elhunyt szubotícai ügyvéd, dr. Rafailovics Milan szubotícai ügyvéd, dr. Dimitrijevic Ljubomir zsabljai orvos, dr. Miladinovics Radivoj szubotícai közjegyző, dr. Dimitrijevic Dragomir szubotícai ügyvéd, dr. Szubotics Szvetozar krnjajai orvos, Szuvajdzsics Alekszandar a szubotícai városi takarékpénztár igazgatója, Ludaics Bogdan horgosi jegyző, Turanov Lázár szubotícai rendőrkapitány, Tyityics Szlávko szubotícai ügyvéd, Eskityevics Vasza a jőnevű irigi festő. Az ösztöndíjasoknak nem kellett okvetlen szubotícai lakósnak lenni, az alapítványt kezelő bizottság csupán azt nézte minden alkalommal, hogy a jelentkező érdemes-e az ösztöndíjra. Ugyancsak Osztoics Jovan és felesége létesítették a szegény lányok kiházasítását elősegítő alapot, amelyet eddig 74 vettek igénybe. A névsorban egy magyar nevet is találunk: Somogyi Amáliáét, aki azonban több szerb nemzetiségű lánnyal együtt elesett a segélytől, amikor kiderült, hogy nem szerbhez ment férjhez, mert az örökhagyó intenciói szerint csak azok a szerb lányok kaphatnak házassági segélyt, akik szerb férfival lépnek házasságra.

Osztoics Jovan elősegítette a szerb könyvek kiadását is és külön alapítványban gondoskodott az irodalomról. Eddig 36 könyv megjelenését tették lehetővé. A legtöbb munka szerb nemzeti és történelmi kérdéseket tárgyal. Nagyobb részüket a háboru kitöréséig adták ki és a háboru után az Osztoics alapítvány segítségével jelent meg Sztáics Vasza nyugalmazott gimnaziumi igazgató híres könyve Miletics Szvetozárról, a háboruelőtti szerb kisebbségi mozgalom vezéréről, továbbá Petrovics Veljko a szombori származásu beogradi írónak a vajdasági szerb festőművészetről szóló nagyjértékű munkája.

A többi alapítvány

Rádics Dusán, a szuboticei szerbek egyik legnagyobb jótevője 1916-ban halt meg és az emléket a szuboticei főtéren levő emeletes ház és az alapítványai is őrzik. Rádics Dusán a szerb kisebbségi mozgalomban vezetőszerepet játszott, nagy orosz barát volt s testvérével Rádics Jócóval együtt, 1911-ben Moszkvába ment II Sándor szobrának a leleplezésére. Beográdba is gyakran ellátogattak a testvérek és minden nagyobb szerb nemzeti ünnepélyen jelen voltak. Rádics Dusán és Jóca emeletes házai mellett állnak a szuboticei főtéren és hirdetik évszázadokon keresztül a szuboticei szerbek két vezetőjének emlékét. Rádics Dusán nagy alapítványt létesített s még életében sokat áldozott a szerb kisebbségi élet oltárán. Rádics Jóca hagyatéka még nem emelkedett érvényre, mert a hagyatékot képező ingatlannak a felesége haszonélvezője.

Rádics Dusán hagyatéka egy emeletes házból, valamint különböző alapítványból áll. A palotában helyezik el novemberben a szuboticei szerb intézményeket. Rádics Dusán még százhatvan hold zsedniki földet is hagyott, azonban ennek hasznélvezője távoli rokona Rádics Milenkó, aki ha gyermekek nélkül hal meg, úgy a föld a többi hagyatékhhoz kerül. Rádics Dusán alapítványaiból segíyezik szegénysorsu rokonait és minden évben felruházzák a szegénysorsu szerb iskolásgyermekeket. Az alapítványi ház üzemhelyiségeinek jóvedelméből tartják karban a szerb templomot, de a bevételből a Szrpszka Maticának, a noviszádi szerb színháznak és a Privrednik tanoncelhelyező intézetnek is jut.

Protics Márkó könyvében felsorolja az összes szuboticei szerb alapítványokat, amelyek azonban szétforgácsolódtak a pénz elértéktelenedése folytán. Milutinovics Szteván még 1819-ben háromszázötven hold földet hagyott szerb kisebbségi célokra, de hibás kezelés folytán a hatalmas vagyon elveszett, de így is huszonöt ösztöndíjas egyetemi hallgató tanulmányainak elvégzését segítette elő. Hasonló sors érte Manojlovics Dimitrijenét 1824-ben létesített alapítványát, amelynek jóvedelméből 11 ösztöndíjas kapott segélyt. Radisics Jöahim 1863-ban létesített alapítványából 9 ösztöndíjas tanuló, a jelentős alapítvány ma alig 4.271 dinár 64 parát tesz ki. Manojlovics Rakila tízezer aranykoronás alapítványt létesített, amelynek kamatait évi 800 koronát, minden évben kiadták. Az alapítvány ma 6.639 dinárt tesz ki. Egyetlen ösztöndíjasa dr. Beleszlin Bránkó szentai orvos. Hrisztiforovics Jovan alapítványa ma 11.707 dinár, eddig két ösztöndíjasa volt. Aradszki Dragoljub ösztöndíja alig 1500 dinárt ér ma. Több régebben létesített alapítvány még nem lépett életbe. Végül Protics még több kisebb szerb alapítványt sorol fel művében.

A szuboticei szerbeknek több írójuk és költőjük volt, akik számos értékes munkával gazdagították nemcsak a kisebbségi, de az egyetemes szláv irodalmat. Szuboticán született több neves szerb

festő és zenetehetség, akik maradandó nevet szereztek a szerbség történetében.

Szuboticei szerbek a városi tanácsban és a parlamentben

A magyar országgyűlésnek és a karlovcei szábornak szuboticei szerb tagjai is voltak. A száborban 1713-ban Lázár szegedi pravoszláv plébános képviselte Szuboticát, majd 1781-ben Petrovics Jovan és Milinovics Szteván volt a delegátus. A 1790-es temesvári száborba Szubotica Popovics Jován városi tanácsnokot küldte ki. 1842-ben Miloszavlyevics Szteván városi tanácsnok és ügyvéd, 1848-ban a májusi gyűlésen Dimitrijevic Jován, a későbbi szuboticei polgármester és Milutinovics Szvetozár budapesti kuriai bíró, 1861-ben Manojlovics Emil a későbbi kuriai elnök és Ludaics Isó plébános, 1869-ben Manojlovics Gyura városi főügyész (a helyettese Vuics Boskó postás volt) 1872-ben dr. Polit Mihájlo a bácskai szerb kisebbségi mozgalom egyik vezére és Brankovics Gyorgye szombori plébános, 1881-ben Miloszavlyevics Mila ügyvéd és Brankovics Györgye lelkész, 1897-ben Makszimovics Nika szombori ügyvéd és Kupuszarevics Ljubomir szombori lelkész képviselték Szuboticát a karlovcei száborban. 1902-től egészen az összeomlásig dr. Manojlovics Vladiszláv és Jovánovics Jován szlavoniai lelkész voltak a szuboticei szerbek egyházi kérdéseinek a szószólói a szábor ülésein.

A magyar országgyűlés egyetlen szuboticei képviselője 1802-ben Popovics Jovan városi tanácsnok volt, azonban több szuboticei szerb polgár más bácskai szerb járásokat képviselt Budapesten. A rendelkezésre álló adatok szerint Milutinovics Szvetozár szuboticei szerb polgár 1866-ban a tovarisevói, Manojlovics Emil a vrsáci járást képviselték. Manojlovics Emilt a bácsi delegációba is beválasztották. Miloszavlyevics Mila 1905-ben a titeli járást képviselte. A felsorolt képviselőket kormánypárti programmal választották meg a szerb járások képviselőinek. Az egyetlen kivétel dr. Manojlovics Jóca szuboticei ügyvéd, akit 1905-ben szerb nemzeti radikális programmal választottak meg képviselőnek az uzdini járásban.

A szuboticei városi tanácsban is sok szerbet találunk vezető állásban a magyar uralom alatt. Két polgármesterük is volt a szerbeknek:

Popovics Jován, képviselő, aki 1817-18-ban töltötte be az állást, Dimitrijevic Jován, aki 1849-ben volt polgármester.

Alporgármesterek voltak:

Blagojevics Szteván (1848), Manojlovics Jován ügyvéd (1850), Manojlovics Emil képviselő (1857), Gyorgyevics Szredoje ügyvéd, majd törvényszéki bíró (1884), Ljubibratics Klementije (1908).

Városi tanácsnokok névsora: Popovics Jovan (1786), Miloszavlyevics Szteván (1845), Blagojevics Szteván (1848), Sztokovics Lázár (1848), Milutinovics képviselő, a negyvennyolcas forradalom

nagytanács tagja, Zárics Gyorgye (1858), Gyorgyevics Szredoje (1885).

Városi ügyészek voltak: 1916-ban Milinovics Jovan, 1876-ban Manojlovics Gyura ügyvéd, a hitközség elnöke.

Főjegyzők voltak: Prokopcsányi Todor (1848) kulai bíró és Aradszki Jefta (1870) hitközségi elnök. Aljegyzők: Prokopcsányi Todor (1849), Manojlovics Szteván az Osztojics alapítvány első gondoka.

Városi főmérnöki állást betöltötték: Vlasics Gavril (1804), Aradszki Gavril (1846).

Városi főorvos volt: Sztojkovics Pera dr. (1848), a bácskai vármegye főorvosa.

Adófőnök: Blagojevics Avram (1816), Hadzsics Szává (1848), Aradszki Jován (1846), Zárics Jovan (1848).

A fontosabb városi közigazgatási állásokban is találunk szerbeket. Adófőellenőr volt 1848-ban Popovics Gyura, főkapitánynak megválasztották 1850-ben Manojlovics Jovánt, míg alkapitányi állást töltött be: Petrovics Gyorgye (1878), Ljubibratics Klementije (1889). Városbíró volt: Milutinovics Szvetozár (1862), Petrovics Gyorgye (1872). Az árvaszék elnöke 1850-ban Sztojkovics Petár, 1879-ben Pavkovics Gyorgye volt.

Az 1786-ban először megválasztott képviselőtestületben is jutott hely a szubotical szerbeknek, akiket Manojlovics Manuel, Krnjajszki Lázár, Vászics Todor, Loncsárszki Lázár, Vuics Márkó és Hadzsi Antonije képviselt. A későbbi idők folyamán is mindig volt szerb képviselőtestületi tagja a városi képviselőtestületnek.

Szuboticán a legutóbbi népszámlálás szerint 9097 görögkeleti vallású lakos van.

A szubotical szerbek megbecsülése

Ahogy kialakult és határozott formát kapott a régi szerb kisebbségi mozgalom, megjelölt céllal és feladattal, egyre nagyobb szerep jutott a szubotical szerbségnek, amelyet megtanult becsülni sokoldalú munkássága és áldozatkészsége révén a vajdasági szerb nemzeti kisebbség. A ma is fennálló szerb egyesületek, az alapítványok hűen kifejezik a szubotical szerbség öntudatos kisebbségi életét, fájához való őszinte ragaszkodását és életrevalóságát. Ma, amikor a szubotical szerbség az államalkotó többséghez tartozik, sem feledkezik meg a múlt harcairól és megőrizte a jelen és a jövő okulására a régi idők relikviáit.

A szubotical szerbség kisebbségi múltja több, mint tanulságos, azt minden kisebbségi polgárnak s elsősorban nekünk, akik közöttünk élünk, kellően ismernünk kell.

Csuka János

Ember és szerep

20.

Aki husz-harminc év múlva lapozgatja a bírálataimat, a lojalitáson botránkozik meg legelőször. Hogy lelkesedhetett ez az író ilyen oktanul kor és pályatársaiért? Nem vette észre, hogy csodálatával maga elé tessékeli az életelakodókat s önmaga guggol le, hogy a másik, sokszor jóval kisebb volt nála, órásnak érezhesse magát ráemelt szemeiben? Mi volt ez? Együgyűség, önkínzás vagy a megelőzéstől rettegő hisztériája, aki maga elé engedi versenytársait, nehogy azok hagyják el? Akármilyen rossz véleményem van a mindenkori utókorról, nem hiszem, hogy épen a kortársaimról irt bírálatok hangját ennyire félre lehetne érteni. Ez az ujjongás, ez az aggodalom, büszkeségkifakadás lehetett oktanul, de nem téveszthető össze a gyűlölködő pályatársak csikorgó fogak közt szűrt magasztalásával. Magyar íróra, de különösen kortársaimra nem irigykedtem soha s remélem, hogy ettől az érzéstől öregkoromra is megóv a változatoknak szeretete. Egy új író az volt nekem, ami a botanikusként egy új virágfaj. A rendszertani örömtől eszembe sem jutott, hogy ez a virág elérheti előlem a dicsőséget. Nagy növénytudósoknak, egy Clusiusnak, Kithibelnak az volt a boldogságuk, ha egy új növénytani szempontból még föl nem fedezett tájra, Magyarországra, a Balkánra beszabadulhattak, ahol harasztott járó tekintetük soha le nem irt alakokat, a növényi élet új, következetes rendszerét hámozhatta ki a szokatlan környezetből. Számomra az idő volt ilyen új táj s a kritika a botanizálás; nagyszerű táj és kétszeresen izgató botanika, ahol táj és virág nem csak új volt, de a szemem előtt is keletkezett. A művész: az én szememben egy következetes életelv; nem amilyet a nyárspolgárok tüznek ki maguk elé, hanem amilyen a természet kapcsolja egybe azoknak az értelmét, izlését, zsigereit, akiken át valamely szándékát különös világosan akarja megmutatni. Akiben ez a következetesség megvolt, az engem már izgatott, érdekelt, akár nagyra tört, akár kicsire, mint ahogy egy nagy költő szentenciái is izgatnak, akár a csillagos égboltra vonatkoznak, akár a méhek életére. S mivel a magam »életelve« bennem volt s abban én is benne voltam, míg a másé, mint egy egészen soha meg nem érthető, át nem járható rendszer ütődött belé, más mindig érdekesebb volt mint én magam s minden fogatkozás-érzés nélkül is: csodálatraméltóbb.

De volt még ezen a botanikus örömmön kívül egy mélyebb oka is, hogy ujjongani tudtam, ahol mások irigykedtek s ez — akármilyen furosán hangzik — az alázat volt. Az ember lehet szerény emberek-

kel szemben. Ha valaki, én nem voltam így szerény. De lehetünk szerények a hátunk mögött álló küldetéssel szemben, érezhetjük képességeink s a bennünk és körülöttünk bontakozó feladat közt az aránytalanságot; huzódozhatunk az Isten hangjától mint Jób, aki nem akart Ninivébe menni prófétának s ez a szerénység talán az igazibb. Amióta író lettem, mást sem tettem, csak körülnéztem. Láttam a magyar szellem állapotát és láttam ebben az állapotban a feladattömeget, amint huzza Herkulesét. Annyira nem voltam »eszététa«, hogy ez a vonzás ne bolygatott volna meg, viszont annyira Herkules sem voltam, hogy buzogányt kapjak a vállamra s gyerünk a tizenkét munka elé. Kevéseltem magam és szerettem volna megosztani a felelősséget. Mint ahogy van munkamegosztás; én a küldetésemet szerettem volna megosztani; bevenni magam egy falanksz közepébe s szuggerálni a bajtársakat, hogy egy hadoszlop vonuljon fel Herkules magányos munkáira. Egy-egy új író mindig hozott valami ismerőst, átvállalt valamit a feladattömegből, amely idáig engem nyomott s én lelkesen magyaráztam neki, mi az amit »átvette«. A magyarázat sokszor erőszakos volt, az íróra olyasmit is rátkmáltam, amiben ő nem ismert a maga holmijára, (vannak bírálataim, amelyekben szinte lehető, de soha meg nem valósult »írói pályákat« ajándékoztam szét, de én boldog voltam, mert amit én szétdobáltam, az az volt, amittől magam megrettentem s minél többet dobálhattam szét, annál tömörebb, jelenvalóbb volt a falanksz, amelybe elrejtézhettem. Egyik Nyugatbeli bírálatomban írtam Ilyésről s Papról, hogy boldogan követem őket a tekintetemmel, mert ismerős fegyvereket látok a jó kézben csillogni. A képen sokan megbotránkoztak s ha úgy érti valaki, hogy azok a fegyverek az én kezemből kerültek az övékbe, meg is botránkozhattak. Csakhogy én nem így értettem. Az én fegyverem az ő kezükben az én ügyem volt az ő ügyükben. Az ő pályájukat néztem s a magam kirepült darabját követtem. Azt hiszem, jogosan. A költők pályája nem olyan szabad mint hiszik. A költő megtalálja csak (s nem feltalálja a dolgokat) épúgy mint a tudós s az én adományom az volt, hogy éreztem mit merre lehetne s kellene megtalálni. Aki talált valamit, annak az utirányát én, mielőtt talált volna, már megismertem. Sokszor gunyoltak, hogy jobban ismerném az író szándékait mint ő maga. De máris vannak írók, akiknek az igazi pályáját az én utópiám rajzolta meg s nem ők maguk.

Most, hogy Babits a Nyugatot ez előtt a falanksz-szervező lelkesedés (vagy gyávaság) előtt megnyitotta, igazán itt volt az idő, hogy a küldetést, mely engem csaknem agyonnyomott, vállalva viselt, közös programmá alakítsuk át. A fiatal írók, akik még alig merültek ki az ismeretlenségből, prűszkölve dörgögték szemükből a vizet s tétován tekintettek körül, a közös napot keresve s a mindenkire érvényes égtájukat. Egymásról alig tudtak valamit s maguk is várták, hogy bemutassa valaki őket egymásnak. Ha valaha, hát most lehetett őket egy nagy vállalkozásra összehangolni.

Babits magatartásából úgy vettem ki, hogy ezt az idősebbek is elkerülhetetlennek tartják. A Nyugatot az öregek szerkesztették, de már a fiatalok írták; természetesnek látszott, hogy ezek a munkatársak egyszer ne csak a folyóirat verseit, novelláit írják, hanem az iramát is ők diktálják. Mért hívott vissza engemet Babits, ha nem azért, hogy az új virágaborulásnak a régi fát átengedje. A nemzedékváltás az idősebbeknek is csak használhatott. Áthárították ránk a felelősséget, átadták a staféta-botot s a fiatalabbak tiszteletétől övezetten, az anyagiak felől nyugodtan élhettek annak, amivel még hátralékosnak érezték magukat. A kérdéses nem is az volt, hogy ők hajlandók-e átadni, hanem inkább hogy a fiatalok át tudják-e venni a staféta-botot. Több dologtól is lehetett tartani. Elsősorban az idősebbek nyájasságától. Az ember szívesen alkalmazkodik ahhoz, akit tisztel, különösen ha az is barátságos hozzá. Csakhogy aki alkalmazkodik, átadja magát. Láttuk, hogy zárt körül engem feltűnésem után egy vonzó baráti kör, részben érdeklődésből, részben mert a ki nem próbált tüneményekkel jó barátságot tartani. Ugyanigy fogadták a többieket, Illyést, Gellérit is. Félős volt, hogy ebben a jószándéku, de veszedelmes kigőzölgsű körben ezek a megtisztelt fiatal írók irodalmi zsúrfiukká zsibbadnak, akik lassan maguk is elvállalják a teaasztal mellett kiosztott szerepet. Annál könnyebben megeshetett ez, mert ahányan voltak, annyi felől jöttek, nehéz ifjúság után, szívós egyéni örültségekből bontakoztak ki s továbbra is ennek az örültségnek a dialektusát beszélték, meglehetősen érzéketlenül egymás tájnyelve iránt. A kritikus vagy a történész láthatta mögöttük a közös tendenciát, fejük fölött a közös sorsnyomást, de ők nem látták. Siettek barátságot kötni, még becsülni is hajlandók voltak egymást, épen csak megérteni nem tudták. Én elsősorban hűséget vártam tőlük. Nézzenek bele abba, amit tapasztaltak s a maguk multjából próbálják kibetűzni az írást, amelyet ennek az elhagyott országnak ma adni kell. De ő körülöttük politikai pártok toborzói ácsorogtak, kész programok, tenyércsapáskor fizetett dicsőséggel, kis dogmatikus zsarnokok, akiknek mindenki annyira volt író, amennyire egy követ futt velük. Cikksorozatom három bevezető cikke erre a hármas veszélyre készült fel. Az elsőben az új nemzedéket választottam el az előzőtől, a másodikban azt magyarázgtattam, ami a régiek egyéniség-kultuszával szemben közös bennük, (szerintem ez a mű tisztelete volt s az egyén alázata a feladattal szemben), a harmadikban az irodalom önkormányzatát követeltem, ami nem a művészet öncélúságát jelenti, csak függetlenséget a különböző világnézet-diktatúrákkal szemben.

A bevezető tanulmányokat arcképek követték. Erdélyi Józseffel kezdtem, amit nem annyira az értékrend mint a történelmi igazság kívánt meg. Az Ady-nemzedék nyomán elrohanó epigonok iszonyu zűrzavart támasztottak az irodalomban, prófétábbak akartak lenni Adynál, művészebbek Babitsnál, vaskosabbak Móricz Zsigmondnál. A háború jelentőségét is tulbecsülték ekkoriban: azt hitték, hogy

Galiciában és Verdunnél az állócsillagok csusztak le helyükről, kaotikus irodalmi irányok orditoztak, kalimpáló égtájak közt s míg a fiatalok élelmesebb része a bőrzén játszott, a nyálasabbja a »holnap irodalmi irányát« tette meg. Ebből a zürzavarból állt elő Erdélyi József nagy nyelv-tudással, nyugodt forma-tisztelettel, a bihari cseléd-szobára emlékező, hol színes, hol sötéten-villogó népiességgel. Megírtam már, hogy fedeztem őt fel magamnak első kötetéből. Az utolsó királyság után a Napkeletben álltam ki érte. Később meg is ismerkedtünk. Ugy toppant be az attila-uccai lakásba, mint a garabonciás, aki tegnap is ment és holnap is menni fog; népmesékkal válaszolt a fölvetett kérdésekre, szidta Melichet és a szlávósító nyelvészeket, s ha cigarettázott, a kályha elé guggolt s abba fujta a füstöt, hogy a gyerek levegőjét el ne rontsa. A cselédlány már ismerte őt, mosolyogva jelentette, hogy itt van az Erdélyi ur s ha tehette, valami ürüggyel beszűkött a kemence mellett alvó Erős János meséjét hallgatni. Ő volt az egyetlen vendégeim közt, akiben a nép megérezte a népet; anélkül, hogy szóltak volna egymással, valami ősi cin-kosság kapcsolta össze őket. Fiatal intellektuelek a műveletlenségért szokták fitymálni. Én ezt a műveletlenséget, amíg vele voltam, sohasem éreztem. Rengeteget tudott ő, legfőljebb nem olyasmit, amit azok becsülni szoktak. Külön mithosza volt életről-halálról; amit mi fogalmakkal írunk le, ő népmesével fejezte ki, még vadnyelv-szövegei is voltak, mint az álom, amely a lélek rejtett multját a maga különös szabályai szerint fejezik ki. Vannak írók, akiknek a hatása jelentősebb, mint művük. Erdélyi is ilyen volt. Befolyása éppolyan nyilvánvaló Tóth Árpád és Babits újabb lírájában mint Ilyésében sőt Szabó Lőrincében. Ő adta vissza a költők bátorságát az egyszerűséghez s ő mutatta meg újra, hogy a szabályok betöltésében is lehet valaki eredeti. A háboru utáni zavaros irodalom öntisztulásaként 1925-től egy klasszikus hullám emelkedik nálunk; ennek egyik kiindulópontja Erdélyi József. Tanulmányomban, sokat hánytorgatott népiességével szemben én ezt a klasszicizmust hangsúlyoztam (mondhatnám szuggeráltam), részben az előrelátott olcsó népiességre ellenszerül, részben, hogy e népiesség képviselői s más törekvésű íróink közt az összeköttetést fenntartsam. Hogy Erdélyi elvégezte a munkáját s ujat róla később aligha írhatok, már akkor is láttam; tehetségének kismestere valló korlátait is éreztem; nem is vezérnek kiáltottam ki őt, csak utcsinálónak. S hogy valóban az volt, azt nem vitathatja el tőle sem rosszakarat, sem hálátlanság.

Pap Károly, akiről a második arckép készült, akkor még új ember volt az irodalomban. Noha régebben is írta jelentéktelen újságnovellákat, hangját és mondanivalóját a Mihael-novellákban találta meg, melyeket még Osvát Ernő közölt, közvetlen halála előtt a Nyugatban. Ez a Mihael tulajdonképp Jézus volt s a novellák vázlatok egy Jézus-regényhez, melyet Pap Károly azóta is készít s elő-

relátható volt, hogy sohasem készít el, minden írásában afféle nézett, egy megirhatatlan mű körül csoportosítva a megirhatókat. Én Basch Lórántnál találkoztam először vele, ott ült köztünk a Krisztus-regény álmába burkolózva s beszélgetés közben, mint valami romantikus festőt ábrázoló képén, szerteszét hullottak körülötte a Jézus vázlatok; egy ötödik Evangélium képei, amelyekben az ősi zsidó bölcső rengése Jézus alatt fontosabb volt, mint a vádaskodók feszítsd meg kiáltásai halála előtt. Én akkoriban fejeztem be az Emberi színjátékot, a maga módján egy másik Jézus-regényt s európai-Krisztusom után vonzott ez a keleti Krisztus-osináló, akinek a megváltója szinte a gondolat alól, a szeretet együgyűségéből emelkedett ki, anélkül hogy a természet egyszerű lényeitől, az állatoktól, fáktól kövektől elvált volna. Pap Károly volt ismerőseim közt az első zsidó, aki nem menekült a multtól, amelyet idegei szövetében, emlékező sejtjei kémiajában hordott. Nem erőltette magyarságát, nem volt »franciás műveltségű« és nem próbált valami szemre felelti be belefedezkedni. Közelebb állt a sötét galíciai szektásokhoz, semhogy gyökerei nélkül élni tudott volna és jobban tele volt Krisztussal, semhogy az általános emberi ege alá csak egy faji emigráció árán juthatott volna ki. Neki a zsidóság: süritett emberiség volt; egy hányatott népben a föld minden népének a sorsa, a lélek mélyei és magasai szűk helyen nemcsak szomszédságban, hanem rokonságban is. Orvosok tudják, hogy a zsidó alkat mennyivel bomlékonyabb mint a nem zsidó, cukorbeteg, asztma, ekcéma, népe ez, melyben tehetőség és ostobaság, kéjvágy és aszkézis, kapzsiság és önfeláldozás közelebb vannak, mint más népekben. Pap Károly ennek a minden emberit összesüritő zsidóságnak a közepébe állt be s egy népe során át felgyöngyöző szóban szólt hozzánk a Jézus igazi környezetéről elfeledkezett nyugati keresztényekhez. A mi vidékies irodalmunkban, ahol még a nagy írók is irtóznak a nagy törekvésektől, Pap Károly szándéka, úgy éreztem, már csak ventillációnak is egészséges, kiviszi a kun-mulatozások gőzét és a zug-drogériák francia illatszerét s behozza a nagy tenger szelét. Sajnos, amikor tanulmányomat írtam, azt is láttam már, hogy Pap Károlyt ez a nagy szándék aligha viszi tovább a Mihaelnél. Megismerkedésünk óta gyakran találkoztunk. Hajnalig lóttunk föl-alá az attila uccsán szobájában, az órási kerekasztal körül, amely a pohárszék és a zongora fele csak keskeny átjárót hagyott lábrakelt izgalmunknak. Pap azok közé az írók közé tartozott, akik szívesebben beszélnek mint írnak. Egész látomásokat beszélt maga elé, amelyeken így élőszóval előadva még nem érzett a kidolgozás ösztövérsége. Én alkalmazkodtam a terveihez, de a bírálatban, tovább tervezésben, vitában az én agyam is felforrt, úgyhogy végül is két vulkán pöffekelt egymás mellett, inkább egymás tüze szomszédságától ingerelve, mint gondolatokkal összekapcsolva. Amíg én Pap Károllyal futtam a sűrű cigarettafüstbe drámákat, regényeket, a feleségem Pap Károlynét halgatta, ami nem volt kis áldozat. Ez az asszony, alig egy év alatt az egész

irodalmi világ borzalmává tudott válni. Mint férje zsenialitásának az ügynöke tört be mindenhová. Olvasták Kari novelláját a Nyugatban, volt az első kérdése s jaj annak, aki a világirodalomban külön novellát is olvasott. Még férje előző írásaira is féltékeny volt, mert mindig az utolsónak kellett a legtökéletesebbnek lenni. A férje néha ráförmedt: menj a csudába, de tulajdonképp neki is tetszett az asszony fanatizmusa. Nem egészen jogosulatlanul kérkedett ez a férjénél jóval idősebb, csunya, szőrös nő, hogy ő az ura muzsája: ez igaz is volt. Pap népe génuszát szerette ebben az asszonyban: a keletit, a fanatikus, a szívvel érvelőt, a kedveséért tomboló anya-felenségét, a hisztériás veszekedőt, az arcpiritó s mégsem egész hazug hizelkedőt s nem utolsó sorban a megvetettet, akit mindenütt csak az ura kedvéért türték meg, akinek társaságibambiciói ellen vendégeink állandóan tiltakoztak. Még nem láttam embert, aki egy nőt ennyire beengedett volna az életébe, mint Pap a feleségét. Akaratgyenge, dédelgetésre szoruló férfi volt s ez az asszony a bámulatával odakapaszkodott a szíve fölé, beleette magát a zsigereibe, tehetetlen gyermeket csinált belőle, aki életszükségletek, napi gondok fölött csak Jézusának és képzelete várainak élt s a délutáni kávéházból robotszerűen hozta haza a remekműveket, melyek közül egyre többet kellett félredobni. Amikor én a Nyugat arcképsorozatában bemutattam őt: a Mihácl-novellák emléke még friss volt, a szerep, amelyet kiküzdött velük: vonzó, de a mihaeli együgyűségben megrekedő magatartása, képzeletének üres elrohanásai, a muzsa háta mögött már ekkor is nyugtalanított. Erdélyi elvégezte a munkáját, Pap félős volt, sosem végzi el. S ha sorozatomban mégis a második helyre került, az a hűség tisztelgése volt a gondolkozó hűség előtt, intés a zsidóság felé, hogy vállalt sors és a bátran kimondott igazság mennyivel közelebb hozhat bennünket, mint a holmi humanista szembe-kötödsdi.

Pap Károllyal egyidőben tűnt fel Illyés Gyula, akinek a versei fölött, utolsó Osvát-találkám az irodalomtól lassan kifáradó öreggel még együtt lelkesedtünk. Első verses könyvéről hét oldalas tanulmányt irtam a Nyugatba, melyet Osvát fiatal költők bosszúságára s nyilván nem az én kedvemért, a lap elején hozott. Abból a kincsből, amelyet én mint valami nemesfém érző mágus, kritikusi utamon a lábam alatt éreztem, anélkül, hogy kiáshattam volna, ő találta meg a legnagyobb darabot. Hogy az írói lehetőségekben van valami személytelen, amit az egyéniség csak vállal, de nem terem, azt semmisem mutatja szebben, mint hogy én jóval Illyés Gyula felépése előtt bejövendöltem már egy Illyés-szerű költőt, anélkül, hogy egyéniségét ismertem volna. Ady elvontságai után a színes tárgyi világ, merev formák után egy porhanyosabb, színjátékosabb vers, izgalmak után szárnyalás líra után az egyik szabadvers és kötött vers közt szabadon lengő vers, mely új kötöttséget teremt, népiesség és műveltség közt egy művelt költő, aki népére emlékezik: mindez benne volt várakozásunkban s Illyés nehéz földjével úgy állt:

elő mint ezeknek a várakozásoknak a királyfia. Forradalmár hire volt és a hagyomány színei csillantak fel verseiben; Kassákék és a *Mia* »tabula rasá«-s forradalma helyett egy emlékező, konzerváló forradalmat ígért, amely folytatni is tudja azt, amit elsöpör. Milyen boldogan vállaltam őt, akár vezéremül is, ha vezér tud lenni. Egy dolog nyugtalanított csak benne, már első kötetében is: valami bizonytalanság, amelynek nem tudtam lélektani alapjába látni. Később, hogy megismertem, ez a verseiből nyert benyomás még erősödött. Szerény volt, hajlékony, látszólag könnyen befolyásolható. Az öregek az ártatlanságát dicsérték. Babits bevonta őt azok közé a romlotlanok közé, akiket ez a kor nem érdemel meg. Én nem hiszek az írók szüzességében sebben a szüzességben különösen nem hittem. Inkább kitérőnek éreztem őt mint engedékenynek. Mint a füst, amely kavargó, imbolyog, megkerüli az akadályt s megtalálja útját a legkisebb résen is. Az írók közt divat lett őt mint szalon-szocialistát csufolni; maga Babits egyik latin-órán tréfásan jegyezte meg, hogy alighanem helyesen ítélte meg forradalmasságát, amikor barátságot kötött vele. Én ebben sem adtam igazat nekik. Az imbolygó füst alján én lángokat láttam; az arcára tapadt »szolga-mosoly« mögött, amelyről énekelt, valami olthatatlan égett. Szerettem ismerni, amit szeretek. Egy költőt, akiért lelkesedem, különösen. Szívesen odavittem volna elé a tenyereken a szívemet, nézd meg ez vagyok s döntsetek el lehetünk-e barátok. De éreztem a feleletet, »hogyne, pajtás«, talán még meg is csókol, csak a szíve marad a füstben. Mi volt ez: az ösztönök machiavellizmusa? Álátott rajtunk, eszközöknek tekintett, akiket használ s félredob? Vagy minden rejtélyesség nélküli bizonytalanság, amely seholsem mer egészen lekötelkedni, de egészen eloldozkodni sem. A második kötetében sokkal jobb versek voltak mint az elsőben, de annak, amit az elsőben vállalt, egy részét mintha földadta volna. Mint költő, bezökkent a régi nyeregbe, mint forradalmár, a marxizmusba. Tanulmányomban várakozásaim jogán megpróbáltam őt várakozásaimnak visszakövetelni. A vezért követelem rajtad — mondta a tanulmány. — A füst megkerült s ment tovább.

Tamási Áronnak a következő portré hősének, ekkor jelent meg *Cimeresek* című regénye. Engem a Lélekindulás novellái, de még a Szűzmáriás királyfi tengerbe dobott kincsei után is megdöbbentett ez a regény, melyben Tamási először merészkedett ki abból a szegény tündérországból (vagy tündéri szegénysországból), amelynek ő a Székelyföldet ábrázolta. Már első kötetéről írva megjósoltam, hogy ezen a kimerészkedésen fordul meg a sorsa: ki tud-e lépni belőle úgy, hogy provincializmusát levetkezze s varázslatát a világban mégis szétvigye vagy a székelyföld határán a varázslat is véget ér s csak a góbé Göre vándorol tovább. A *Cimeresek*ben valami nem várt történt: Tamási kilépett Székelyországból, de kilépett költészete országából, mondhatnám, tulajdon képzeletéből is s színtelen agitációs regényt írt, fűrészpör béli alakokkal, akiket kedvére döfködhetett,

porolhatott aztán. A nagy költő helyén a kávéházi szociológusok barátja állt, aki elég naívvul szemléltette a barátok tételeit. Lehet, hogy én felháborodásomban igazságtalanabb voltam a regényhez mint kellett volna, de Tamási igazi pályája jogosított fel, hogy e fattyupálya ellen tiltakozzam s ha akkor fájt is támadásom, Ábel, aki a székelly vidékről úgy sétált ki az általános emberibe, hogy a varázslatot Kolozsváron át Amerikáig vitte, igazolta a Cimeresek-elleni haragomat. Tanulmányomban megmutattam azt a Tamásit, aki első novelláiból kelt elem, mint egy székelly Csongor, a próza legnagyobb magyar költőjeként; utána a Cimereseket hordtam le s életemben először elmondtam a tudatosság dicséretét, amelyet talán ép, azért, mert bennem nagyon megvolt másokban lényegtelennek találtam. A legnagyobb szerűbb képesség is elhanyagodik, ha a gazdája nem ismeri eléggé a szellemi tájat, amelyben ezt a tehetséget beléveti. A tehetségnek csak egyik fele a talentum, a másik fele a talentumokkal való sáfárkodás. Tamási szerencsére jobb sáfárnak bizonyult, mint szociológizáló regénye után várhattak, de magát a tételt még mindig ő szemlélteti legszebben. Ez az író gyökerétől, falujától Európa egyik legnagyobb írója lehetett volna, csak a lombjai nem találják ki nehezen a minden nép számára nyitott ég alá.

Méltó ellendarabja volt Tamásinak Szabó Lőrinc, akin a tudatosság betegségeit és öntisztulását lehetett bemutatni épügy mint Tamásin az ösztönét. Szabó Lőrinc liráját én eleinte nem szerettem. Ő volt a legnagyobb azok közül a szellemi fondorkodók közül, akiket a spekuláció Ady és Babits-csupásán elszalajtott; csupa mesterség, laboratórium, számítás volt ez a lira s ennyi fölkészüléssel sem tudott annyira óvatos lenni, hogy hamis nyomra ne fusson. Tisztelői nem azért magasztalták, mert őt szerették, hanem mert arra amit költészetnek szokás tartani, haragudtak. Valami előkelősködő szín, kedv és föld-gyűlölet vette be magát ebbe a Szabó Lőrinc-kultuszba, ő volt a város a faluval szemben, a mester az igricek közt. Bontott haju pénz-verseiben én viszont csak az Adykor furiává vadult muzsáját láttam, ugyanazt a hajadont, akinek az idegeit Babits szerint is tulságosan zaklatta már egy előző nemzedék. Egy idő óta önmaga is érezte, hogy zsákuccába került, mert a bontott haju versek megint kontyosan jelentek meg, a lázadól izgalomból aszkézis lett, az intellektuális fondorlatokból önfegyelem. Ebben a tartózkodó zárttságban tudatossága már jobban tetszett nekem; a szintelenség a jég kemény szintelensége volt, mely forró zsigerekre fagyott rá s átlátszón, de meg nem olvadón őrizte a mélyibe rejtett tehetetlen rosszkedvűséget. Vannak egészen átlátszó pálinkák, éles, keserű izzel; ilyen lett a klasszikus töményítés után a Szabó Lőrinc lirája: Arckép-költőt mutatathatott be, akit betegsége a tudatosság meggyógyított. Ő volt kortársaim közt az előző kornak egyetlen folytagója s rajta lehetett, legjobban megfigyelni az új légkör hatását is.

Akiket idáig említettem, ismert írók voltak már, Halász Gábornak akkoriban íróországban is alig ismerték a nevét. Én a Napkelet

folyóiratszempléjében találkoztam először ezzel a névvel, ahol akkor-tájt, amikor én Tormayhoz kerültem, elég fanyaron ismertette a Társadalomtudományban megjelent bírálatomat. Később arra is rájöttem, hogy a Napkelet-asztal fiataljai közt ki a cikkírója. Vékony fiatalember volt; engem a szálkára emlékeztetett s amint később megismertem, ez nem is volt egészen rossz hasonlat. Dacos ember volt, folyton határolta, keményítette magát, hogy az ellenállásban mindenki mástól különbözőnek érezte magát. Ha minden lélek külön szubsztancia; ő tömörítette, mondhatnám mesterségesen fagyasztotta ezt a szubsztanciát, mint az oxigént szokás, amíg egy kopodó gyöngy lett belőle. Engem nem szeretett. Tulságosan rousseau-i voltam neki: pathetikus, érzelmes, zavaros, zaftos, szétfolyó. A lojalitásom is ingerelte. Ennekem annál jobban tetszett ő. Olyan kevés jellemet éreztem magam körül, hogy ez a pasztillába préselt jellem tiszteletet ébresztett bennem. Kortársaim közül talán ő volt az egyetlen igazán művelt ember. Hatalmas tájékozottsága, rideg észfegyelme kiegészítette volna az én kapkodó érdeklődésemet, fellobogó lelkesedésem. Szívesen léptem volna vele szellemi zimbóizisba, de erről szó sem lehetett; féltette tőlem dacosan tartott határait. De ha nem lehetett barátom, legyen legalább a nyilvánosság előtt ellensúlyom. Babits és köre sznobnak tartották őt s csak annyit tudtak róla, hogy Proust hatása alatt arisztokrata-barátságokra biztatja az írókat. Én Szabó Lőrinc után a következő tanulmányt neki szenteltem. Sok dologban értettünk egyet, de én mégis a temperamentumom ellentétét idéztem meg benne. Azt reméltem, ha méltó térhez és tekintélyhez jut, ő lesz az az ellenség, aki egy erejében bizó írónak többet ér mint száz barát.

Halász Gábor után még legalább tiz-tizenkét író akartam bemutatni, Márai, Gelléri, Bányai, Nyirő, Bochuniczky, Sárközi, Kodolányi lettek volna a következők, de mielőtt ezekre sor kerülhetett, Babits a sorozatot váratlan befejeztette. A magyar irodalmi élet nem nagy hasznára, nem sokára ezután barátságunknak is vége szakadt. Mivel a Tanu részben ennek a szakításnak volt következménye, amennyire személyeskedés nélkül lehet, meg kell magyaráznom, hogy miért.

Németh László

KISEBBSÉGI KULTURÉLET

Gyöngyös bokréta

A népművészet, a népszokások, amint ez dalban, táncban, viseletben megnyilatkozik, kétféleképp juthat nyilvánosságra.

Az első s eddig uzovált módja az, hogy lelkes gyűjtők összeszedték, összeírták s nyomtatásban megörökítették vagy rajzban, képen élénk vetítették a népművészet szétszórtan jelentkező virágait s a nép szokásait.

Bármennyire pontos és lelkiismeretes is azonban a gyűjtő, az író, a kottázó, a rajzoló, a festő, — mégis, valljuk meg őszintén, az így cikk, könyv vagy rajz, festmény alakjában élénk kerülő anyag nem adja az életet a maga teljességében, szépségében, sokszor viharzó elevenességében.

A könyv, a festmény bármily hű, bármily művészi legyen is, mégis csak holt anyag, az élet egy megrögzített pillanata. Nem mozgás s így nem élet.

Ez e miatt s mert az emberek mégis és elsősorban magára az életmegnyilvánulásra kíváncsiak, született meg, ugylátszik lelki szükséglet folytán a nép művészetének másik bemutatási módja: a helyszínen való megtekintés vagy pedig az egyes községek népének, különleges viseletének, táncainak, dalainak csoportosan színpadokon való bemutatása.

Ez az utóbbi eljárás az u. n. Gyöngyös bokréta felvonulása, bemutatkozása.

Vagyis bokkrétába gyűjtése, foglalása, egy-egy község mindkét nembeli fiatalságának, sőt itt-ott az öregebbjeinek is, akik azután a község előtt bemutatják, eljátszák azon szokásaikat, eldalolják azon dalaikat, elropják azon táncaikat, amelyek őket a többi községek népétől megkülönböztetik.

Talán mondanunk sem kell, hogy a nép művészete megismerésének, sőt ápolása, előmozdítása és fejlesztésének ez utóbbi módja mennyire célhoz vezetőbb, hatásosabb s maradándóbb. Még pedig nemcsak a szemlélő, a tanulni vágyó község szempontjából, hanem magának a tanulmányozott népnek szempontjából is.

Állandó panasz tárgyát alkotta u. i. eddig az, hogy az intelligencia, a tanult néposztály tagjai nem törődnek a nép fiai szokásaival, művészetével, általában magával a néppel. S íme most egyszer-

re ugyanaz a tanult osztály felfedezi a népélet szépségeit, tódul tömegesen a Gyöngyösbokrétá előadásaira, tenyereit vörösre tapsolja, mert maga előtt látja a falusi élet legszebb megnyilvánulásait. Nem úgy, ahogy azt a fővárosi írók a színpadra viszik, ahol iskolákban képzett színészek, akik esetleg soha életükben nem is láttak gatyás parasztot, előttiük több-kevesebb szerencsével megörökitik. Hanem úgy, ahogy maga az istenadta nép éli a maga szürke vagy színes életét odakint a maga kis faluja szűk határai között.

Innen a Gyöngyösbokrétá nagy hatása a város népére.

De elvitathatatlanul erős a hatása ezen eljárásnak magára a népre is.

Az is állandó panasz tárgya ugyanis, hogy népiünk lassan a civilizáció terjedésével, az élet drágulásával arányban, fokozatosan leveti színes viseletét, levetközi szokásait, a kérészeletű slágerek kedvéért elfelejti szép dalait. S ez nem is csodálható, ha azt kénytelen tapasztalni, hogy ezekkel rajta kívül senki sem törődik. Hogy ne mondjuk, a kutya se törődik.

S most egyszerre kitűnik, hogy de bizony gondolnak erre is. És pedig nem csak egyes lelkes gyűjtők, elszórt bogaras tanító, tanár vagy papiemberek, hanem maga a nagyközönség. Egész városok valamennyi lakósa. Tódul a városi nép abba a színházba vagy előadó terembe vagy arra a szabad helyre, ahol a Gyöngyösbokrétát a megjelenését hirdetik. Hogy lássa, hogy megismerje, hogy tapsolja annak a falusi népnek a táncművészetét, különleges viseletét, dalait, szokásait, amely egész kultúránk, társadalmi berendezkedésünknek alapja, fentartó ereje, elsőrangú tényezője.

S a nép látva, hogy mégis csak törődnek vele, — érezve, hogy viseletét, szokásait, táncát, dalát megbecsülik, művészetét szeretik, megtapsolják, talán meg is fizetik, — tudatára ébred annak, hogy mindez érték, felbecsülhetetlen kincs, amelyet eldobni vétek volna, róla lemondani csaknem öngyilkosság.

Ime a Gyöngyösbokrétá kölcsönös és kettős hatása a társadalom egyes elemeire, rétegeire, amelyeket egymáshoz vezet, közelebb hoz, egymással megismertet s ezáltal nemzetpolitikai szempontból előre nem is sejthető kedvező eredményekhez juttat. Mert egyrészt segít lerombolni az egyes társadalmi osztályok között emelkedő elválasztó falakat, másrészt legalább lelkieg iparkodik fel-emelni a műveltebb társadalmi rétegekhez az anyagilag ma annyira sujtott kisparaszt vagy napszámososztály tagjait.

Sajnos széles e hazában, de még szűkebb hazánkban a Vajdaságban vagy a Dunabánságban sem ismerték még eddig fel azt az előre szinte felmérhetetlennek látszó erkölcsi hatást a társadalom minden rétegére, amelyet a Gyöngyösbokrétá bevezetése, szervezése, általánossá tétele jelent. S így e kérdéssel tudományosan vagy pláne módszeresen még senki sem foglalkozott.

Kétszeresen fontos azonban e kérdés felkarolása reánk magyar kisebbségekre nézve, éppen kisebbségi szempontból.

Német testvéreink ugyan már több ízben tartottak u. n. népviseleti bálakat, azonban ez a Gyöngyös bokrétájának csak egyik igen kicsiny részbeni megnyilatkozása. Igaz, mégis valami.

Mi magyarok sajnálatos módon még eddig se jutottunk el.

Ami azonban nem riaszthat vissza attól, hogy a Gyöngyös bokrétája eszméjét, amely tulajdonkép biztos, kulturális megnyilatkozása volna a magyar kisebbségi népléleknek, ne iparkodjunk megvalósítani s így a kellemest a hasznossal egybekötve a tanult társadalmi osztályokat a népi elemekkel megismertetni s egymás megbecsülésére és szeretetére tanítani.

Batta Péter

Mélypont alatt

Regény

(Folytatás)

XIV

Dr. Wimpfen Ágoston idegorvos harmincöt év körüli, meleg tekintetű fiatalember. Kellemes megjelenése orvosi munkája közben; őt vagy a nőbetegeit nagyon zavarhatja, ezért fiatalságát hideg hang, pedáns mondatai mögé rejti.

Most az íróasztala előtt ül — szemben vele Siró Zoltán.

— Tudtam, hogy meglátogat. Stux ügyvéd ur ma reggel közölte velem, hogy Salgó Emmi kisasszony sorsával többé nem foglalkozhat, mert erre többé nincs joga. Közölte velem azt is, hogy a beteg ügyeivel ezentúl ön foglalkozik. Tudatnom kell azt is, hogy orvosi munkadíjamat Stux ur a tegnapi napig kiegyenlítette. Ha Siró ur engem biz meg a beteg kezelésével, legyen szíves nyilatkozni, hogy maradjon-e minden úgy, ahogy eddig Stux ur kívánta vagyis én járjak ki a Svábhegyre a beteghez, vagy a beteg járjon el rendelő-óráimra? Hangsúlyozom, hogy a beteg fizikai állapota olyan, hogy eljárhat a kezelésre és szokatlan, ezenkívül költséges dolog, hogy az orvos járjon el hozzá. Tudnom kell azt is, hogy hajlandó-e a beteg és munkanélkül álló családja egzisztenciáját szintén úgy biztosítani, ahogy Stux ur tette. Tőle tudom, hogy e kérdésekről önök között nem esett szó, öntől kell hát megkérdeznem, mert tudnom kell, hogy a beteg és hozzátartozói — kik el nem választhatók — megmaradnak-e mostani életkörülményeik között.

— Kérem, én tiszteletben tartom Stux ügyvéd ur intézkedéseit. Minden maradjon változatlanul, az anyagi kérdések teljesen alárendelt jelentőségűek, minden áldozatra kész vagyok.. Engem mindezek előtt a beteg állapota érdekel... Mi van vele?... van-e remény gyors gyógyulásra?..

— A beteget harmadik hónapja kezelem. Állapota változatlan... Jó, hogy egyszer a torka is fájt, e betegségében is én kezeltem, azóta tudomásul veszi, hogy orvos, az ő orvosa vagyok... Hiszem, hogy meg fog gyógyulni... Hogy mikor? Azt nem lehet tudni... majd egyszer.. talán máhól-hónapra.. egy pillanat alatt. Reméljük... Az én munkám voltaképpen most kezdődik el, ha közli velem azokat a fontos adatokat, melyeket csak ön adhat meg.

— Azért jöttem, hogy elmondjak mindent.

Belekezdett a Hungária-étteremben történtek elmondásába. Eleinte szégyenkezve nagy bevezetéssel kerülgette a történetet, zavartan, összefüggés nélkül az előzményekről beszélt és amikor rátért a tárgyra, akkor se tudott rendet tartani, folyton magyarázott, hogy mi miért történt.

Elkinlódva sápadtan hallgatott el.

— Uram, amit elmondott, az nagyon sok, de nem elég... Hajlandó-e, mindent előről elmondani?

— Doktor ur!... magam is érzem, hogy nem érthetett meg engem... hiszen nagyon zavart vagyok... Nemcsak most, mindig ilyen állapotban vagyok... azt hiszem én is orvosi kezelésre szorulok...

— Igen, szüksége volna kezelésre... Próbáljuk meg... Kezdjük meg azonnal a kezelést... Kérem, dőljön le a pamlagra, a menyegyzetre nézzon és ne rám, azt hiszem a legjobb lesz, ha fálnak fordul... úgy... így inkább egyedül érzi magát... És most beszéljen... nem bánom, ha születésétől kezdve mond el mindent, akkor talán minden sorra kerül... Ne gondoljon arra, hogy ön Salgó Emmi kisasszony hozzátartozója... Most csak magáról van szó. Ne gondolkozzék, ne törje a fejét, ami eszébe jut, azt mondja... Mindig csak beszélni, folyton beszélni... de hazudozás nélkül...

Es Siró Zoltán beszélt... .

.....

Már két hete járt dr. Wimpfenhez. Egész nap az orvos pamlagján szeretett volna fekvüdni és beszélni, beszélni... Mindennap, attól a perctől kezdve, hogy felébredt, izgatottan várta azt az órát, amikor elmehetett az orvoshoz. Olyan érzések közt járt, mintha boldog utazásra készülne. Utazási láza volt. Esténként hatkor, végre, lefeküdt a pamlagra és boldog megsemmisülésben beszélt gyermekkoráról, apjáról, anyjáról, mindenről — Emmiről is... Elsikkadt emlékek buggyantak elő. Soha semmi melegség, semmi öröm, mindig csak szerencsétlenség, mindig csak boldogtalanság boldog feltárása volt a beszéde...

De naponta csak egy-két órát élhetett betegsége gyönyörében. Nem gondolt a gyógyulásra, szinte félt a gondolatától, hogy meggyógyul és egészségesen — mimindent kellene elvégeznie.

Egyik napon meglátogatta Kalász István. Szidta a fiut az atyai barát. Mit lézeng Pesten, utazzék el külföldre, szedje ott össze magát...

Ijedten tiltakozott a gondolat ellen, hogy elhagyja Pestet, hogy elhagyja... dr. Wimpfent...

— István bátyám, küldjön egy hordó bort a legjobból, a legvénebből... és szép gyümölcsöt is, itt van a cím, ahova küldeni kell...

— Ezt már szeretem — mondta hamisan pislogva Kalász, nőügyre gondolt — küldöm, fiam, holnap küldöm, kocsival küldöm...

.....

— Köszönöm, Siró ur a szép gyümölcsöt... a bort is. Elviszek belőle néhány palackkal az utra... Egy hétre el kell utaznom.

— Elutazik? — kérdezte riadtan.

— Igen. Egy hétre felfüggesztjük a kezelést...

.....

Egy hétig kell várni, míg Wimpfen hazajön... Volt-e joga egyedül hagyni őt? Ő úgy van most, mint aki a műtőasztalon nyitott

hassal fekszik és az operáló orvos elment. Egy hétre ment el! Bizonyára messzire utazott. Miért nem kérte meg, hogy vigye magával? Külön szakaszt béreltek volna. Lefeküdt volna a pamlagra és mindent elmondhatott volna. Még mennyi mondani valója van...

Három nap telt így el. Szállodai szobájából ki se mozdult. Várta vissza az orvosát. Ha eszébe jutott Emmi, csak mondogatta magának: »Érte történik minden... de nekem előbb kell meggyógyulni. Ha ő gyógyulna meg előbb, mi öröme telnék abban, ha a régi, beteg Zoltán állna elébe. Hiszen míg együtt éltünk, szinte naponta mondta, menjek haza, gyógyuljak meg. Emmi is látta, hogy súlyos beteg vagyok. Igen, beteg vagyok, nem tudok egészségesen gondolkodni. Ezt már megmondtam Wimpfennek is, de ő rámszólt, »nem kell szívesen beszélni, mert ilyenkor komponál, hazudik.« Erre azt mondtam, hogy Stux is kicsufolt. ... »Helyes, beszéljen Stuxról... Róla alig beszél...« Igen, ha hazajön Wimpfen, sokat beszélék majd Stuxról... Még négy napig kell várni Wimpfenre... Meg kell örüni!...«

Kopogtatnak... Egy szolga lép be és jelenti:

— Beltramo ur, Milánóból...

Felugrik és meredten néz maga elé!

— Nem fogadom... Mondja meg neki, hogy beteg vagyok...

A szolga elmegy, de egy pillanat múlva újra belép.

— Nagyon fontos jelentenivalója van. Mikor jöjjön?

— Soha!

A szolga vállára tette a kezét, rémült tekintettel a szemébe nézett és mintha neki szólna, még egyszer remegve kiáltotta:

— Soha!

Beltramo, aki az ajtó előtt várakozott, elszánta magát, beme-rszkedett.

— Nagyságos ur... Almássy Erzsébet itt van... Pesten van,

— Nem érdekel! ... és menjen el.

Beltramo ráálméklodott Zoltánra. Három hete, hogy megtalálta és azóta a kopó szenvedélyével követi az asszonyt. Tegnapelőtt vele egy vonaton érkezett meg Budapestre. Nyomban táviratozott és mert Zoltántól választ nem kapott, kiautozott Kiskertre, ahol csak azt tudta meg, hogy megbízója Budapesten van, de hogy hol lakik, azt nem mondták meg neki. A bejelentőhivatalban ma délelőtt megtudta a címet... Öt perccel ezelőtt nem gondolta volna, hogy ilyen fogadtatásra talál.

— Beltramo ur, nem kellene a hirei... Nem érdekelnek... Már nem foglalkozom ezzel az ügygel... Miért?... Talán beszámoljak?... Hagyjon békén... Utazzék haza...

— Kérem, én eljártam megbízatásomban... Most haza küld?... Még utiköltségre valóm sincs.

— Adok utiköltséget.

Beltramo eddig halkán alázatosan beszélt, de most már nem vette figyelembe Síró Zoltán izgatott állapotát. Látta, hogy itt egy-

szerűen kiakarják dobni. Ő azzal a reménnyel jött ide, hogy egész életre való jutalmat fog elnyerni. Csak odaadja a címet — Jávor ucca 49 — és ezzel jövőjét megteremtette. Tegnap jól körülnézett Kiskerten, van ott az ő és a családja számára is hely. Irni készült feleségének, hogy kezdhet csomagolni. És most minden összeomlott. Összeomlott? Valamicske mégis jár neki, az utiköltségen kívül. Már a nagy-mesélő Beltramo beszél. Alázatosan, de mégis támadóan perég a nyelve. Őt hete van uton, kis és nagy kiadásokat sorol fel. Akit követett, az nagyon előkelően élt, ő is kénytelen volt a legdrágább hotelban lakni. A levegőben számoszlop uszik, alatta a végösszeg... ennyi meg ennyi.

— Hallgasson! — kiált rá Zoltán. — Maga.. maguk nyomorítottak meg bennünket... Detektívek!.. Detektívek! Orgyilkosok! A detektívek ölték meg az apámat. Maga volt a főgyilkos!... Engem nem fog legyilkolni..

Bankjegyeket, sok pénzt, mind, ami a tárcájában volt, odadobta neki

— Itt van!.. Menjen!

Kituszkolta az ajtón és megfordította a kulcsot a zárban.. Percekig fogta a kilincset.. Figyelt. Végre elhitte, hogy elmúlt a vesztély.. Boldogan mosolygott: »Elment az az ember.. Elintéztém...«

Ledőlt a pamlagra, ösztönösen fálnak fordult. Hangosan beszélt, mintha Wimpfennek mondaná el ezt a merőben új történetet. Elintézett valamit.. De.. Almásy Erzsébet itt van.. Megijedt. Beltramo, akit ő kidobott, most elmegy ahhoz az asszonyhoz.. Leleplez előtte mindent.. Az a detektív ráuszítja.. idehozza..

Rémképek ezek.. Hol van már Beltramo? Régen megolvasta a pénzt. Nem elég egy életre, de van megtakarított pénze is és azzal együtt kitesz annyit, hogy beosztással hosszú ideig gondtalanul élhet, a kis tőkével valami üzletcskéhez is hozzáfoghat. Már meg is kezdi a beosztást.. Ennivalót vásárol az utra. Az első vonattal hazamegy és ebben a történetbe nem fog visszatérni.

De Zoltán ezt nem tudja, Beltramo gonosz tervrel egyre kinezak.. Menekülni akar. El, el Wimpfen lakására, meg kell tudnia hová utazott, utána kell menni. Ugysem maradhat Pesten, míg az az asszony és Beltramo itt vannak.

Wimpfen lakásán megtudta, hogy az orvos a Svábhegyen, a szanatóriumban üdül. Így egyszerűen megmondták. Azt is mondták, hogy csak a jövő héten jön haza. Várjon türelemmel. De ő nem várhat. Félóra se telt belé és már az orvos előtt állt.

— Miért csalt meg engem, doktor ur? Azt mondta, hogy elutazik.. Engem nem szabad megcsalni..

— Ezen a széles világon mindenkit megcsálnak, csak magát nem szabad?...

— De doktor ur, én halálos beteg vagyok!.. és Ön orvos, az én orvosom...

— Elfelejté, hogy a másé is ... És talán éppen a másik beteg miatt jöttem néhány napra ide .. Egyébként maga nem halálos beteg. Nyugodtan hagytam egyedül .. Most pedig mondja el mi történt? Bizonyos, hogy valami történt magával.

Szemben ült az orvossal és nem tetszett neki ez a helyzet. Mig beszélt vágyakozva tekintgetett a pamlagra, de Wimpfen nem kínálta meg vele. Pedig oda szeretett volna feküdni, fálnak fordulni, úgy beszélni .. Ugy mindent el lehet mondani .. De így is részletesen jelentette meg a Beltramo ügyet és nem fojtotta magában az elmúlt napok gyötrelmeit sem, melyeket orvosa nélkülözése miatt szenvedett át.

Mig beszélt, dr. Wimpfen elővette recept-blokkját, orvosságot írt fel.

— Szedje kérem az itt felírt orvosságot. Ettől megnyugszik és remélem nem fog ilyen súlyos mértékben utána kíváncskozni .. Jó, ha a beteg bizalommal van az orvosához, ez fontos komponense a gyógyulásnak .., , Am önnél nem a bizalom, a hit megnyilvánulását látom .. hiszen úgy nyúl utána, mint az alkoholista az ital után .. Nézze .. ön hetek óta jár hozzám és én még csak az első feladatomban teljesítem — a maga meghallgatását. Még nem tettem semmit, még nem nyultam magához .. Nem is hiszem, hogy erre sor kerül .. Nem is baj, hogy nem kerül rá sor. Mi, orvosok, foglalkozunk ugyan jellemgyógyítással, — ne értsen félre, öntudatlan vasakarat-tal eltakart emberi gyöngeségekre gondolok, — de ehhez az orvos munkáján kívül a beteg akarata is kell ... Nem biztathatom. Semmi akaratot sem látok önbén .. No, nem baj .. Meg kell nyugtatnom, nincs komoly baja ... vagy mondja, komoly baja az, ha az ekevas megrozsdásodik? Csak szántani kell vele, kifényesedik újra. Ha éveken át a felszerben hagyják és sohase szántanak vele bizony megesz a rozsdá .. Vagy: betegség e a retkes láb? Csak piszok: le kell surolni .. Tessék abba hagyni ezt az életét, melynek semmi tartalma nincsen. Hagyja abba szenvedéseit, a homálygyűjtést, gyujtsa fel a szerencsétlenségeiből jó! felszerelt muzeumát, melyet oly boldogan mutogat .. Nincs önnél más baja, csak az, hogy ellopta az életét, melyhez ha valaki hozzáért, akkor felsziszszent: »Mit akarnak tőlem, nem látják, hogy szerencsétlen nyomorult vagyok!« ... A háboruban vannak öncsonkítók, hogy elkerülhessék az életveszedelmeket ... Vannak, akik az élet ellen való védekezésből, megcsonkítják lelküket és mint énekes koldusok jajgatnak azok fülébe, akik az életet vállalják. Furcsa ember ön. Semmi munkát, semmi terhet, semmi szenvedést nem akar vállalni .. Ismeri azt a mesét, amelyben egyszer a királylány lefeküdt a felségesen puha pihés selyemágyba és nem tudott elaludni? A szegény királylány egész éjjel csak boldogtalanul gyöttrődött. Töviszt érzett maga alatt. Reggel siró panaszára szétszedték az ágyneműt és az alsó, a hetedik derékalj egy gyűrődésében egy borsószermet ta-

láltak... A gonosz mostoha rejtette oda... Nohát... ez a maga baja is...

Az orvos elhallgatott. Mosoly bujkált az ajkán. Megejtette az analízist, nagyon elégedett volt vele.

— Ugy érzem megmondtá, hogy mit kell tennem...

— Igen. Menjen haza dolgozni. Látom, hogy már így is határozott. Látja én ennek nagyon örülök... Ünnepeljük meg a mai napot. Vacsorázzék velem.

A szanatorium éttermében vacsoráztak.

— Jó ez a bor. Sose ittam még ilyen finom bort.

— Nagyon jó — tette le poharát Zoltán. — Szégyellem... nagyon izlik...

— Az ön ajándékbor... Felhoztam magammal belőle egy pár palackkal... Még a borát sem ismeri...

Zoltán az orvoshoz hajolt, egészen közel, a szemébe nézett és úgy beszélt:

— Tudja meg doktor ur, én igenis... hazamegyek dolgozni...

Átszellemülten hirdette ki határozatát, utána megivott még egy popár bort, aztán ünnepélyesen nézett maga elé.

— Csupa egészség, amit mond.

— Beteg voltam én kérem. Doktor ur meggyógyított... Ahogy én kidobtam ma délután azt a Beltramot...

— Az is egészség volt.

— Egész bizonyos, hogy holnap már hajnalban, hazautazom — mondta bucsuzáskor.

Az ajtóban megállt. Pillanatokig tűnődött, aztán visszajött.

— Doktor ur!... az magától értetődik, hogy én várom a percet, amikor szüksége lesz rám... Az nem jelent semmit, hogy ma este Emmi nem említettem...

— Az is egészséges volt — szólt közbe mosolyogva Wimpfen, de nyomban megsajnálta Zoltánt, akit megszurt a megjegyzése és ezért más hangon folytatta. — Nagyon egészséges. Nem kell beszélni róla. Mire való a beteges siránkozás.

— Most már én ezt tudom... Mégis vissza kellett jönnöm, hogy a rend kedvéért megmondjam: tudom mi a kötelességem.

Elment. Az orvos tűnődve nézett utána. Maga elé idézi elvitt tekintetét és úgy hallja újra utolsó szavait... »Tudom, mi a kötelességem«. Szóval... vállalja a terhet... Csak terhet... Nagyon egészséges már ez az ember...

XV.

Beatus ille qui procul negotiis... A svábhegyi villa kovácsolt vaskapuján olvasható e horatiusi sor. Három hónappal ezelőtt meg egy másik írást is találhattunk a kapun: Ez a villa eladó, esetleg bérbeadó.

Valaki, valaha, a letűnt világban építhette magának a nagy

kert közelében a csendes fehér házát. Valaki, akinek nem a ház, hanem a fa, a virág, a csend kellett, hogy a világtól elvonulva boldogan élje le napjait. Ezért nem építette ki házát az uccára, hanem mélyen a kertben, platán csemeték közé. Remélte, hogy a platánok nagyra nőnek, a ház mindig kicsiny marad és uccát errefelé nem építenek soha. Mert abban az időben, mikor ez a ház felépült, még telekspekulánsok se jártak erre. Talán nem volt sok pénze, az első gazdának, mégis a nemesen elpazarolt kis vagyontárból futott egy tehetséges kertészre is, ki a legmesszebb, legszebb tájak fáit, virágait szoktatta meg a svábhegyi talajban. De lehet, hogy a fák, virágok már nem az elsőgazda idejéből valók. Ki tudja, hol van már az első gazda, aki elvonult ide egykor csendes harmoniában pergetni napjait. A szerény ház azt vallja, hogy az első gazda nem lehetett vagyonos ember. Talán csak egy gimnáziumi tanár, aki nyugdíjba ment, és szerény megtakarított pénzéből meg a Tisztviselő Takarékpénztárnál felvett törlesztéses kölcsönből építette fel házát. . . . Hogy is volt csak hajdanában? . . . »No én harminc évig tanítottam, mindig szerényen éltem, összegyűjtöttem tizezer forintot, a nyugdíjam százötven forint. . . ötvennyolc éves vagyok, sose voltak, ma sincsenek hívságos vágyaim. . . Horatius-szal tartok, házát építék magamnak a Svábhegyen. A háboru előtt sokfajta elbizakodottság uralkodott, de mind fölé emelkedett az ilyen életprogram: a kötelességek lerovása után elvonulni az öregség csendes derűjébe. . . De hol van már az a tanár? E házban régen nem ő lakik. Jött a háboru, és ha nyugdíja számokban egyre gyarapodott is, de mindkevesebbet ért. A tanár ur számításai megbuktak, a nyugdíj felét a boldog békeidőkben 'kölesön' törlesztésre fordíthatta, most az egész arra se volt elég, hogy rendesen jóllakják belőle. Miből tellett volna még arra is, hogy kertjét ápolthassa, locsoltathassa. Napról-napra hangosabban gunyolódott vele a Beatus ile. . . A tanár ur nem tudta megvédeni tartományát. De talán nem is ment el innen nagy szívfájdalommal, hiszen kertje minden oldalán már uccák ömlöttek el és boldog nyugalma már régen elnyelték az ideköltözött lármás, autós, éccaka élő emberek.

Salgó Miksa már nem e képzeletben felépített tanártól vette meg a villát. Akitől megvette, az a tőzsdén nyerte, ott is veszítette el a házát. Furcsa dolog, hogy az aki tőzsdézlik, olyan házát vesz, melynek kapuja a Beatus ile-t hirdeti. . . Vagy, ha már ilyen házát vesz, miért nem véteti le az Igét? . .

Salgó is tőzsdézett, sőt az volt a foglalkozása, de ő is behurcolkodott a házba és az Ige a kapun maradt. Büszke volt a horatiusi sorra, melynek betűit sűrűn átaranyoztatta, eredetét, értelmét titokban kinyomozta és míg a svábhegyi arany napok tartottak, sok esztelen kezdte szónoklatát így: »Beatus ile. . .«

De ő is kénytelen volt felszámolni, neki is el kellett adni a villát. Azóta már három gazdája volt a háznak, azaz a bank, melynek nyakán maradt a villa, már háromszor remélte, hogy tuladott rajta,

de mindig vissza kellett venni és mindig árverésen.. Így árverezgetik már öt esztendeje »a csendes boldogság házát«, hirdetve a kort, melyben pusztán áll.

....

Három hónapja lakik e házban Emmi. Stux bérelte ki. Nem járt ez nagyobb pénzáldozattal, a villa üresen állt, a bank örült a téli bérlőnek, aki célzásokat tett arra is, hogy a villa megvásárlása gondolatával foglalkozik. Stuxnak valóban ez volt a terve.

Emmi, amikor kikelt apátiájából, vidám hangulattá lénné változott. Csak annyi történt, hogy életéből elfelejtett öt esztendőt, elvesztette természetét, egyéniségét. Nem szerette szanatóriumi szobáját, egyre kérdezgette: »Mikor megyünk ki villánkba?« Stux tudta, mi a kötelessége. Remények éltek benne: Emmi meggyógyul... és ő kitartott mellette. Majd ha elmúl a baj — az orvos nagyon biztatja — akkor Emmi megtudhat mindent... A jövőért szívesen vállalt mindent. Vállalta Salgó Miksát is, kitől undorodott. Ez a romlott, félrevert eszű ember, ahogy előre kitervezte, elpanaszolta neki a Royal bankettet és a többi csufságokat, melyeket Schenk igazgató és fullajtárjai követtek el vele. Stuxnak nem volt kedve az ügy megvizsgálásához. Emmi betegsége első napjaiban még a fontos ügyeit is elhanyagolta, irodájával sem törődött. Elkergette Salgót, többet ne lássa, de másnap ő ment el érte, hogy visszavigye Emmihez, aki folyton csak két ember társaságát kívánta: apját és Zoltánét.

Vissza kellett hívni Salgót, hogy betöltse Emmi körül, a rajongva szeretett apa szerepét. A szerep eljátszásaért persze kikötötte a maga egzisztenciáját, biztosítását, ezenkívül ragaszkodott ahhoz, hogy a villa életét, ha nem is a régi arany napok fényébe, legalább rendes polgári színvonalra kell emelni, hogy Emmi elviselhető életet találjon abban a korban, melybe betegsége visszaálmodtatta...

A villában két boldog ember élt. Emmi és az apja.

Emmi mosolyogva állt egy mozdulatlanul vált ponton. Mindig mosolygott, mint egy viaszból készült derűs panoptikum-figura. A panoptikum-figurák arcára is életük nagy pillanatát akarják ültetni, a végső rémületet, az utolsó perc hitét, azt a pillanatot, amikor a sikert, a győzelmet, boldogságot, vagy a gyilkos törét fogadja. Emmi is a panoptikumban áll. A kikiáltó hirdetése hiteles: Itt látható a hölgy kinek életéből egy ritka betegség kitörölt öt esztendőt... Tessék, hölgyek, urak besétálni és megtekinteni, megirigyelni a csodát, mert ki ne szeretne önök közül legalább öt esztendőt egyszerűen kihagyni... nem is kihagyni, hanem öt esztendőt visszamenni, megállni, egy helyben maradni. Már eleget haladtunk. Ha még tovább is haladunk, bizonyosan elpusztulunk. Megállni, egy helyben maradni! Így jó. Így legyen mindig. Az idő álljon meg.

És az idő meg is áll. Emmi nem kerül a dolgokkal szemben és nincs dolga az emberekkel. Betegsége egy szűk körbe állította, melyben régi énjétől, az élettől távol él. Igaz, mindig derűs, ám soha meg nem rebben a tekintete, szemé mintha üvegből volna. Mozdula-

tai sincsenek, élettelenül hull le a karja, ha néha homlokát végigsimitja.

Lián sokszor eljön, reméli, hogy itt Edussal találkozik, aki azonban sose mutatkozik, eltűnt. Emmi szívesen áll szóba Liánnal, nagyon furcsa dolgokról szoktak beszélgetni. Lián olyan ügyesen szerepel, hogy Salgótól mindig dicséretet kap. Salgóné nagyon ügyetlen, ha látja a lányát, könnybe lábad a szeme, ezért ritkán van a lánya mellett, aki nem is kívánja jelenlétét. Egyedül Salgó, az apus a fontos. Az egész világon nincs az ő apusánál külön ember. Fájdalom, örökösen a tőzsdén van dolga... »Apus ne menj a tőzsdére«. »Apus, miért kell neked az a sok pénz?«... »Nincs elég pénz még? Kérj Zoltántól, neki oly sok van...« »Apus, telefonálj Zoltánnak, miért nem láttam még ma?«

Salgó élethűen játsza meg szerepét, a derék apát, aki órákat tölt el lányával, kiszolgálja, sétál vele, ragyogó történeteket mesél neki nagy üzleteiről, melyek jobban sikerülnek mint tavaly, és minden üzletében benne van Zoltán is... Naponta számtalanszor telefonál Zoltánnak és hozza a választ: »Mingyárt itt lesz kislányom, most ült autóra...«

Eleinte meg-megremegett ettől a szereptől, de multak a hetek és vannak emberek, akik a legszomorubb családi bajokba, betegségekbe is beletörődnek. Salgónak nem kellettek hetek sem. Tudomásul vette lánya állapotát — és a körülötte betöltött szerepen kívül kezdte élni a maga életét is.

Naponta, a bőséges ebéd után megcsókolta Emmi. »Megyek lányom a tőzsdére« és csak este jött haza. Persze napi kirándulásait nem pazarolta haszontalanságokra. Salgó tájékozódott... Megkereste azokat a régi társait, kik szintén lecsusztak, de nem olyan mélyre, mint ő és azok, akikkel eddig barátkozott. Új társasága tagjai mind megtudtak kapaszkodni valamiben. Volt olyan, aki szerencsésen egy kis álláshoz jutott, egy másiknak a felesége bridszalont nyitott, vagy kalapot csinált, fehérműt varrt... Így próbálják becsületben átvészelni a nyomorúságos időt. Kávéházi asztaluk mellett lesik, hogy újra felragyog a napjuk, a konjunkturák napja és megint anyi lesz a pénz, mint a szemét, és abból ők is bőségesen részesednek.

Ezek közé telepedett le Salgó és ez szabályszerű is volt, hiszen most már neki is volt rendes egzisztenciája, így hát közéjük tartozott. Csak néhány nap kellett ahhoz, hogy a kávéházi asztal főhelyére kerüljön. Az első nap százpengőssel fizetett, ami nagy feltűnést keltett olyan társaságban, ahol mindenki nagy nehezen kaparásztta elő a fekete árát. Másnap már »mindent« tudtak Salgóról. A társaság egyik kíváncsi tagja kinyomozta, hogy Salgó nem hengegett, szóról-szóra igaz, amit mesélt. Igaz az, hogy Svábhegyen egy villában lakik, két cseléd is van a háznál és beteg lányát egy neves ideg orvos kezeli. E hírek nagy becsületet szereztek neki, mit apróbb kölcsönökkel öregbített.

A régi jó ismerősök kezdtek erre a becsületre építeni. Mind-egyiknek volt egy kolosszális ötlete, mellyel sok pénzt lehetne keresni. Sorra adták Salgónak a titkos randevukat és árulgatták neki ötleteiket. Salgó mindegyikkel szóbaállt, elragadtatással dicsérte a ragyogó ideákat, nagykomolyan hatvan, kilencven napos opciókat kért az értékesítésükre. »Remélem, hogy ennyi idő alatt sikerül összehozni egy tőkeerős csoportot, talán egy részvénytársaságot is... az én kevés pénzzel mégse kezdhethük el...«

A kávéházi asztal minden tagja, a maga zsákmányának tekintti Salgót, holott ő hódította meg őket. Győzött, elérte azt a célját, hogy ennek a jobb társaságnak vezére legyen. Egész életén át mindig szereplésre vágyott, siker, dicsőség nélkül nem tudott élni. A legfőbb gyönyörűsége abban tellett, hogy minél több ember előtt beszélhessen, és ha nem is jut számára egy népgyűlésnyi tömeg, legalább egy népes kávéházi asztala legyen, ahol minden szó őt illeti meg. A svábhegyi birtok egzisztencia megengedte neki, hogy leszálljon a városba, hogy ott élhesse ki, hozzá méltó diszben, stabil pozícióját. E pozíció tragikus alapja lassanként elmosódott szeme elől, sőt eljutott odáig, hogy mindent természetesnek vett, mintha ő is elfelejtett volna őt esztendő.

.....

Asztaltársaságán kívül még egy másik világot is teremtett magának. A Hitelezők Szövetsége pénztárosnője számára is jutott naponta egy félóráska. Leontin nem ábrándult ki Salgóból, nem is volt oka rá, hiszen nem derült ki semmi rossz a nagy férfiuról. Igaz, hogy a bankett után nem jelent meg többé az irodában. »Nem akarom látni többé a társaságot, mely méltatlanul viselkedett velem szemben. Szerencsénk, hogy jó ember vagyok. Ha akarnám Stuxszal, jövődöbeli vőmmel, kidobathatnám valamennyit... Leontinkám erről egy szót se... Mondjanak rám bármit is azok a léha emberek, hagyja őket futni.«

Leontin és az egész iroda tudott arról, hogy Stux és Salgó lánya között benső kapcsolatok vannak. Az egyik tisztviselő a bankett délelőttjén, a pályaudvari jelenet elmondásával már leleplezte a nagy szerelmet. Leontinnak nem kellett hát Salgó bizalmas közlését, mint titkot magában hordania. De nem is érdekelte az ügy, a világon semmi sem érdekelte, neki csak Salgó Miksa volt fontos, számára csak az volt érdekes, fontos, szép, sőt minden gyönyörök teteje, hogy együtt lehetett ezzel a férfival, ha csak egy félórászkára is. Salgó boldogan szűrölte ezt a sikerét is. Nem volt soha szerelmeskedő természetű, sose futkosott nők után és ha itt-ott iparkodott is egy nő után és torkoskodni szeretett volna belőle, ha intett a szerelem órája, önfeledten agyonbeszélte az időt... Bizonyos, hogy Leontinban megtalálta azt a női ideált, akivel meghitt lelki viszonyban élhetne. Egy nő, aki mindig hallgatni akarja őt és lemond a beteljesedésről, tudomásul veszi, hogy a férfi erkölcsös, tiszta életű, tudja fegyelmezni magát és így nem botolhat el törvénytelen szerelemben. Derék leány

érdemes szeretni és el kell fogadni a szívét. Valahogy így gondolkozott Leontinról. Vagyis ilyen nemesnek fogalmazta meg magát, ha elméjében a lánnnyal foglalkozott. Lehet, maga is hitt abban, hogy vénülő napjaira kiütközött a szerelem, hogy szüksége van a nőre, aki előtt feltárhassa magát, aki új lendületet adhat neki. De lehet, és ez inkább valószínű, hogy csak azért tartja fenn az ideális kapcsolatot, mert a nő anyagiilag független, annyira független, hogy a Hazai-ban 20.000 pengője van. Még kell Salgó javára állapítani, hogy e pénzről nem akart sose beszélni, pedig Leontin igen gyakran emlegette és egyszer még panaszkodott is, hogy pénze alig hoz valamit, 4%-os kamaton tengődik. »Jó helyen van a pénz, biztonságban van, különben ne beszéljünk róla...« mondta mindig Salgó.

Egyszer azonban mégis komoly beszéd volt a pénzről. Ez akkor történt, amikor Salgó elmesélte, hogy barátai különféle üzletekhez hívják társulásra. »Mindenki az én tehetségembe akar kapaszkodni« — panaszkodott. »Persze, visszaélnének azzal a szomorú ténnyel, hogy nekem nincs pénzem és így munkám eredményéből csak sovánny részt juttatnának nekem...« Sóhajos kitörésére Leontin felkiáltotta pénzét... »Nem kockáztathatom meg... De lehet, hogy hamarosan eljő a jó alkalom...« — Látnoki szemmel nézett az égre: »Érzem, új konjunktúrák jönnek... Majd akkor szólok...«

....

Salgó nem tudta, hogy Siró Zoltán átvállalta Stuxtól a Salgó-házról való gondoskodást. Eddig is dr. Wimpfen adta át Salgónak minden hónap elsején a háztartási költségeket és Salgó havi pénzét. Az apával sem Stux sem az orvos nem óhajtott érintkezni. Salgó eleinte nagyon igyekezett Stux elé kerülni, vele, mint a lánya vőlegényével a jövőről beszélni, megmondani neki, hogy Wimpfen közönséges sarlatán, el kellene venni tőle a diplomát, ha ugyan van neki. Ennek az embernek csak az a fontos, hogy a napi egyórai munkájáért felvegye a tengersok pénzt... Neki, az apának, az az érzése, hogy Emminek már nincs semmi baja és minden rendellenesség onnan van, hogy ez a Wimpfen naponta hipnotizálja. Ő már ellenőrizni is akarta, de ez a titokzatos ember nem engedte meg, hogy a kezelésnél jelen legyen. Mint apa teljes joggal lépett fel, amikor követelte, hogy adjon felvilágosítást a beteg állapotáról és hogy meddig tart még ez a »kezelés«. Nem volna-e jobb, ha bevallaná, hogy csődött mondott a tudománya? De ez a szemtelen ember meg se sértődött, szó nélkül otthagya. Haragudott Wimpfenre, aki őt semmibe vette, nem állt vele szóba. Nagyon szeretett volna Stux elé kerülni, hogy mindezt elmondhassa, de nem jutott be hozzá. Megpróbálta hát levéllel csökkenteni a Stux által kimért nagy távolságot, de nyolc-tíz oldalas levelei olvasatlanul semmisültek meg.

Egy napon Salgó arra a szörnyű tudatra ébredt, hogy őt Stux ki akarja játszani és e tervében Wimpfen a cinkostársa. Világos, tisztán látja, hogy minden apai jogát el akarják sikkasztani. Azt hiszik ezek az urak, hogy azzal a havi 200 pengővel őt elhallgathatják, azt

hiszik, hogy őt kiuzsorázhatják? Igen, kiuzsorázzák! Azért a csekély összegért azt követelik tőle, hogy szinte egész nap szegény Emmi őrizze. Tudják ők jól, hogy Emmi csak vele érzi jól magát, Stux előbb kidobta, de lánya kívánságára vissza kellett hívni őt.. Nő, megálljatok, urak! Néhány napra elmegyek.. utóvégre az embernek más dolga is van..

Salgó eltiűnt otthonról.

.....

Április. Melegre fordult az idő. Nehéz a bunda és a zálogházban ötven pengőt adnak rája. »Csak azért csapom zálogba, mert nem tudom hová tegyem...«

Este hűvös van, jó volna a felöltő. Akkor mégis eszébe jutott a Thököli uccai otthon. Nála volt az ajtókulcs, hazament a felöltőjéért.

Salgó megszállt a városi lakásban. Nem megy vissza a Sváb-hegyre, míg nem hívják, ha a szíve is szakad bele.. És ha hívják, akkor se megy, előbb tárgyalni fog és ha nem teljesítik követeléseit, akkor ne számítsanak rá. Milyen alapon pöffeszkedik Stux? Mert pénze van és fizeti a költségeket? Pénze feljogosítja arra, hogy őt kizárja atyai és családfői jogaiból?.. Ügyvédi furfang, tisztára ügyvédi furfang! De még olyan híres jogász, mint ez a Stux, sem jár túl az ő eszén. Hát persze! Világos a helyzet, az ügyvédi praktika arra megy, hogy kijátsza, hogy elnyomorítsa már most, tisztán abból a célból, hogy alamizsnás koldusként kezelhesse majd akkor is, ha Emmi egyszer meggyógyul. Hát nem így lesz! Holnap elmegy Stuxhoz, majd megmutatja, hogy bejut hozzá.. Olyan skandalumot csap, hogy.. Majd megkérdi tőle, hogy mi jöjön finanszírozza ezt a szerencsétlenséget, ki adott neki erre felhatalmazást?.. Mondja meg, ki neki Emmi? Tessék nyilatkozni. Legyen vége már ennek az illetlenségnek...

Ez éjszaka szépeket álmodott, derűsen ébredt és délig heverve ágyában boldog terveken csámcsogott a lelke. Nem a tegnapi harcos terveire gondolt, eszébe se jutott, hogy elmenjen Stuxhoz. Leontinra gondolt, az árva, öreg lányt rajzolták körül képzelmei, akivel mára egy szép estét tervez, akit ő ma boldogítani akar.

Választékosan öltözött ki a mai napra. A borbély is mesteri munkát végzett, szinte megfejlte Salgó fejét. Megelégedetten nézette magát a tükörben, egy fiatalos képű ur nézett vissza rá.

Három óra felé elment a kávéházba. Társasága már teljes létszámban együtt volt, csak a főhely, az ő helye, várta a gazdáját.

— Mi az, elnök ur! — így hagyta magát szólítani — mely alkalomra öltözködött fel ilyen ünnepélyesen? — kérdezte a társaság egyik tagja. — Talán a belügyminiszterhez készül kihallgatásra?.. Magát is meghívták?

— Hogyan? Kivülem másokat is meghívtak? — viccelt vissza Salgó.

— Csak a főispánokat. Nem olvasta? A belügyminiszter ma tárgyal velük a választási előkészületekről. Most már bizonyos, hogy

a kormány még a tavasszal választat.

— ...»A nép dönteni fog!« mondta hangosan Salgó, az asztalon fekvő újság vezércikkének címét. Nyomban hozzá is fogott a cikk olvasásához, és utána még három újságot elolvasott, aztán elkészönt a társaságtól.

A délutánt arra használta fel, hogy összeköttetéseket szerezzen valamelyik képviselőhöz, aki tagja az Egységes-párt szervező bizottságának. Szerzett is egy névjegyet és este ötkor már a klub előszobájában leste mikor kerül sorra. Várakozás közben felhasználta az alkalmat, a titkár telefonján felhívta Leontint. Kedves szemtelenséggel mondta: »Itt az Egységes pártból Salgó.. Drága Tinkám, ma este nyolckor várjon rám itt a klub előtt... Autóval jöjjön.. Ugy öltözködjék, hogy ma egy jobb helyen vacsorázunk és utána meg-nézünk egy műsort.«

A klub előtt adott randevut. Ugy számította, hogy nyolcig elintézi itt a dolgát. Mi dolga van itten? Választási munkára jelenkezik. Amikor a kávéházban megtudta, hogy hamarosan választások lesznek, összefutott szájában a nyála. Ez az ő ideje. Most szarván foghatja a szerencsét, megnyílt az ut felfelé... Vár, vár az előszobában, nem türelmetlenkedik, »expozeján« munkáltatja eszét, melyet elmond, ha bejut öméltóságához. »Pénzt egyelőre nem kérek, ha ki-nálnak is — visszautasítom.«

Végre bejutott öméltóságához, aki nagy álmélkodással hallgatta az »expozeját«, melynek stílusa és tartalma telve volt a kortesi hang minden kilengésével. Amiről a pártban nem álmodik senki, a Terézváros meghódítása tervét adta elő. Öméltóságát megmosolyogtatta a nagyszáju ember.

— Nagyon érdekes, amit mondott. Majd jelentést teszek róla illetékes helyen. Ugy látom, hajlandó volna a választási munkában közreműködni... Önből, például... kitűnő ajánlási aláírást gyűjtő volna... Itt a névjegyet, jelentkezék vele terézvárosi klubunkban.

— Mit mond méltóságos uram? Hogy én aláírásokat gyűjtsak? Husz fillérért rábeszéljek embereket, hogy az ívet aláírják? Számomra ilyen feladatot jelöl ki, engem így akar elpazarolni? Tessék az ilyen munkát munkanélküliekre bízni. Nekem ilyen ajánlatot tenni, aki az 1925-ös választásoknál olyan munkát végeztem, persze önzetlenül, hogy el akartak járni, hogy engem kormányfőtanácsosi címmel tüntessenek ki, de én lebeszéltem tervükről barátságmatt. Méltóztassék tudomásul venni, hogy régi ember vagyok. 1901-ben nagy részem volt Vázsonyi megválasztásában. A kerületben mindenkit ismerek, harminc év alatt sok szívességet tettem nekik... Feltárhathnám egész multamat, de miért tegyem? ha ilyen megbízatást kínálnak fel, amikor életemet, hazafiságomat, tehetségemet ajánlom fel... Különben legyen szerencsém a Bocskay kávéházban, minden délután 3 és 5 között ott ülök, egy érdemes, hazafias asztaltársaság elnöke vagyok... Csak husz ember ül körülöttem és ha azt mondom nekik, hogy — aláírásokat kell gyűjteni, akkor feláldozzák

magukat és aláírásokat gyűjtenek, ha kell... huszezet is. Ragyogó jellemek ők, akik mindenre készek, tudják, mi a párthűség, nem kérdezik: miért? tilos-e, szabad-e... Csak azt tudják, hogy a parancs: parancs, katona: katona, és mindnek én parancsolok, mind az én katonám. Őket csak én mozgósíthatom...

— Nagyon jó!... És ha minden így lesz, mit kíván jutalmul?

— ...Jutalmul? — kérdezte megdöbbenve Salgó. — Jutalmul?... Tudom, nem szabad megsértődnöm, tudom, hogy ebben a romlott világban mindenért bért kérnek. Nem, én nem sértődöm meg... De mégis megkérem méltóságodat, legyen kegyes tudomásul venni, hogy én még a régi világból való vagyok... egy fedhetetlen öreg terézvárosi polgár... Igaz, most a Svábhegyen lakom, beteg lányom miatt kénytelen voltam ott bérelni villát... de ez nem tartozik ide... Bocsánat, hogy eltértem a tárgytól... az én megjutalmazásomról van szó... Hát... én nem kérek jutalmat, csak azt, hogy engedjenek engem dolgozni, persze csak az engem megillető helyen. Tudom, egyelőre csak az aláírások megszerzése a fontos. Adják hát át nekem e munka vezetését. Hagy szervezzem meg és vezessem e munkálatot. Persze nem csak a munkát, hanem a bizalmat is kérem. Az intézkedési jog legyen az enyém, az eredmény a párté... Persze munkatársaimnak se jár jutalom, még bér sem, csupán csak a készítdások megtérítése... és hogy e költségek is a minimumra csökkenjenek, rám kell bízni az utalványozási jogot, diszkréciónális alapon...

Öméltósága megértette Salgót, de nem mosolyodott el. Vigyázott, hogy meg ne sértse újból a fényes jellemű hazafit. Hasznos embernek találta, de csak az őt megillető helyen.

— Köszönöm szíves látogatását. Javasatait elvben elfogadom, tehát kedvező véleményezéssel a Bizottság elé terjesztem. Kérem, adja ide a címét, azt hiszem, rövid időn belül meg fogjuk hívni.

.....

Már félkilenc volt, amikor kilépett a klub kapuján. Leontin hűségesen várt rá. Együtt vacsoráztak. Az esti program második része, a Nemzeti Orfeum elmaradt. Nem voltak kíváncsiak semmiféle műsorra. Kivált Leontin nem kívánczozott ilyen multság után, hiszen számára szenzációsabb műsorról gondoskodott Salgó.

Langyos tavaszi éccaká volt. Átsétálták az egész éccakát. Hol a budai Dunaparton, hol a pesti oldalon bujtak össze a padon egy kis pihenőre, egy még forróbb vallomásra. Tegnap egész nap beszélt ez az ember, ha mással nem, akkor önmagával és még ez éccakán át is győzte... Leontinnak megtelik a szíve káprázatos szavaitól, melyek mind hozzászólnak, fényes terveitől, melyek mind érte vannak. Közölte a lánnyal, hogy döntött sorsa felett. Megtehetné, hogy családját, anyagilag gondoskodva róluk, elhagyja. Nem teszi meg, urí mivoltját nem tagadhatja meg. Különben is nagyon ártana tekintélyének egy családi botrány, most, amikor sikerült a politikai életben újra pozícióhoz jutni és reményei vannak arra, hogy mandátumhoz is juthat... Csak az lehet a helyes, hogy áldozatos kötelességvállá-

lással, felesége, szerencsétlen lánya mellett marad. Családjának nem is kell más, csak a jelenléte, szívét szeretetét sose kérték tőle. Életében most érzi először boldognak magát, mert megmaradt ifjúságát, szívét odaadhatja Leontinnak.

Ez éccakán megint elkárhozott a köpcös negyvenéves lány, kit harmincévi szüzi várakozás után, már több férfi csalt meg...

Reggeledett... Kinyitották a kapukat. Már a vicék is felsöpörtek a járdát.

Salgó gyengéden átkarolva vezette fel Leontint a Thököli uti lakásba...

.....

Leontin hűséges, áldozatos, buta feleségnek termett. Nem adta meg neki, hogy egy rendes vagy egy komisz férfi rendes felesége legyen... Így is, hogy áhitozott jussát elvette, gyönyörűséges elomlásából a kötelesség keltette fel... A férfi, aki beteljesítette az ő életét alszik. Az imént még mosolygó arcát most álom gyűrheti össze. Fogait is csikorgatja, rémrel viaskodhat... Tudja ő, hogy miért nyugtalan az ő párja, hiszen még az éccakai sétán a szerelem beteljesedésén innen, elpanaszolta, hogy élete reménysege megvalósulása előtt áll, mégis fél, hogy nem lépheti át a siker küszöbét és ebben csak durva anyagiak akadályozzák... Neki még ma a Párt választási pénztárába 5000 pengőt kell befizetnie. Ennyit ajánlott fel, de elszámította magát, megfélekezett más kötelezettségeiről és e pillanatban e célra csak 2000 pengő felett rendelkezik...

Leontin kiszökött a lakásból. Taxival rohant haza. Magához vette betétkönyvét...

Nyolc óra. Be kell menni az irodába... »Igazgató ur, két órai szabadságot kérek...«

Elindult a bankba, hogy pénzből kivegyen háromezret, éppen annyira van szüksége Salgónak... De hátha hazudott, talán máshonnan vonja el a meglevő kétezret is... Ott áll már a pénztárnok ablakánál, nyújtja át a betétkönyvét... Ötezer pengőt kérek...«

Csak másfélóra telt el, és megint Salgó ágyánál áll. Álomszerűen gyors a tündérek járása... Salgó még aludt, éppen hátára fordult, amikor Leontin belépett. A lány boldog volt, hogy nem találta ébren a férfit, kinos lett volna személyesen átadnia a pénzt.

Kivette a zsebből a pénztárcát és belecsente az öt darab ezrest.

Nem is mert az alvóra nézni, lábujjhegyen szökött ki a szobából.

Ekkor Salgó felkelt, kikapta kabátja zsebéből pénztárcáját, belezselezte:

— Ötezer... rebegette és könnybe lábadt a szeme.

Felkiáltott:

— A legkülönb nő a világon. Erdemes leszek rá... erre esküszöm!

Szívére tette kezét, égre emelte a szemét, úgy esküdött.

(Folytatása következik.)

Radó Imre

LÁTHATAR

Az igazság malma (Die Mühle der Gerechtigkeit)

Ernst Lothar még mindig nem foglalja el azt a helyet, a világirodalomban, mely őt megilleti.

A Kleine Freundin óta ugyan sokan megismerték és megszerették, de a legtöbb olvasó számára ő csak bécsi újságíró, akinek tárcáival, cikkeivel a Neue Freie Presse hasábjain találkozunk.

Ezek a cikkek nem foglalkoznak világrengető problémákkal. Lothar témája: az emberi szív. Legszűkebb, legszélesebb téma a világon. A gyermek, a család, olykor egy kutya, vagy valamilyen utcai figura érdekli: a verklis, a gyorsfényképész. Amit meglát, arra mintha a nap sütné. Minden ami szürke, jelentéktelen volt, ami mellett százszor elmegyünk anélkül, hogy meglátnánk, egyszerre ragyogni kezd. Az öregur a ligeti padon, a régi ház a gyermekkori emlékekkel, a fürdővendég, aki naponta a pincérrel, a fürdőssel, a szálódással, a szobaszomszédal veszekszik, holott, december 8-án olyan mindegy lesz, hogy augusztusban milyen volt az ebéd. Mennyi felesleges energiát takarítanak meg az emberek, ha erre gondolnának. Semmi sem elég fontos, hogy kedvünket rontsuk vele. Sem az ebéd, sem a kiszolgálás. A szomszéd sem és a villanyos közlekedés sem. »Wichtig ist die Liebe, wichtig ist der Tod«. Ami megváltoztathatatlan, kikerülhetetlen, ami december 8-án is éppen úgy fáj, mint augusztusban. A halál fontos, a szerelem fontos.

Egy rövid tárcájában írja ezt a bölcsességet Ernst Lothar. (Philosophie des 8. Dez.) Észre sem vette talán, hogy ezzel írásai alapgondolatának jelmondatát írta le.

Uj regényeiben szélesebb, nagyobb stíli keretet kap mondani-valója. Az emberi szívért való harcot (Kampf um das Herz) az emberi jogokért való harc követi.

A Mühle der Gerechtigkeit »Az emberi jogok« regényciklusának első kötete. A halál jogáról van szó ebben a könyvben, arról a sokat vitatott jogról, hogy szabad-e a szenvedő, menthetetlen embert könyörületből megölni. Euthanasia — így hívják ezt tudományosan.

De a nagyvonalú téma elveszti általános jellegét Ernst Lothar költészetében. Lírikus hajlama az általánostól a speciális felé vonza. Nem az emberi jogok, az ember joga, a Haushofer bíró joga és élete és sorsa a fontos. Kissé száraz, kissé unalmas, kedélytelen, rideg ember ez a Haushofer, igazságügyi tanácsos ur. Nem rokonszenves. Ernst Lothar szándékosan választotta

őt regényhőséül. A szürke embert akarta megmutatni, akiben legbelül mégis mindenféle olyan van, amit környezete nem lát, amiről maga sem tud.

A szürke embert látja meg Ernst Lothar. A szürke emberre ekkor rásüt a nap és egyszerre ragyogni kezd. Kiderül, hogy a szürke ember érzésekre képes, amiket nem ismert. Tud szeretni és örömet szerezni. Könnyűrületességre, megértésre és heroikus cselekedetre képes. Szíve van a szürke embernek.

Haushofer bíró a salzburgi törvényszék büntügyi osztályán tanácselnök. Szigorú, kérlelhetetlen, tisztességes ember. Irtózik a bűntől, a gonosztevőtől, ezért minden korrekt pártatlansága ellenére mindig a váddal rokonszenvez (jelszó: hová jutnánk?) Jó férj, kifogástalan apa a maga módján. Nem gyöngéd, nem érzélgős, takarékos, kötelességtudó és megveti a »multságokat«. (E gyűjtő fogalom alá tartozik nála minden ami nem munka, tehát sport, művészet, irodalom). Huszonhét évi házasság után felesége gyógyíthatatlanul megbetegszik. És ekkor Haushofer bíró, a törvény őre és tisztelője, a rideg, kemény, fantáziánélküli hivatalnok, enged az asszony könnyörgésének és megöli.

Ahogy Haushofer bíró eljut idáig, az a régi, igazi Ernst Lothart jellemzi. Az igazságügyi tanácsos ur megtanulja azt, amit sohasem tudott: átérezni más ember lelkiállapotát. Mert ez a titka minden könnyűrületességnek, minden megértésnek: elképzelés, átérzés.

Van egy jelenete a könyvnek: Haushofer, a takarékos, multságokat megvető Haushofer elviszi nagybeteg feleségét a Jedermann előadására. A színházban életében először könnyes lesz a szeme. Mert a halál most először, nem színpadí díszlet és nem is hivatalos ügy számára, mint az aktákban.

Haushofer bíróban megindul egy folyamat, amely lelkét hozzáférhetővé teszi a Jedermann művészi szépségei, megható jelenetei, a galambok ezüstös repülése, a lenyugvó nap véres színei — a hangulatok számára.

És mikor az előadás után a lesóványodott, halálra ítélt, fájdalomt hősiesen titkoló asszonyra néz, aki, az ő kacagó rózsás arcú felesége volt, akkor a részvéttől elsötétedik előtte a világ.

Igy érzi és így is mondja a száraz precíz Haushofer. Ilyen nem precízen, ilyen értelmetlenül. Ilyen plasztikusan, ilyen gyönyörűen. »Fekete lett a szemem előtt, mondja a tárgyaláson is ő, aki világ életében utálta a határozatlan meghatározásokat. Nem. Nem szédült és nem lett rosszul. Fekete lett a szeme előtt — ragaszkodik e kifejezéshez. A részvéttől indítva megy a rideg, gyöngéséget nem ismerő Haushofer bíró a nagybeteg feleségével a Jedermann előadása után vacsorázni. Sietni kell — érzi. Elkéstem — érzi. És siet. Előkelő vendéglőbe viszi, a legdrágább ételleket és a legfinomabb italokat rendel. Mindent rendelne, mindent adna és mindent megtenne. Mindent amit 25 éven át nem adott, vagy csak fősvényen mért: lukszust, gyöngédséget, dicséretet.

Gyilkolna és csodát tenne érte. És csodát is tesz a szürke, száraz, rideg ember: Felkel a székről, feleségéhez megy, megcsókolja, — szeretlek — mondja, talán először életében.

A regény második része elkeseredett harc a mai törvényhozás és igazságszolgáltatás ellen.

A tárgyaláson Haushofer bíró a jog és törvény őre, fanatikus hive, egyéni tragédiáján keresztül szörnyű meghasonlottsággal látja, hogy mindaz, amiért élt, amire esküdött, ami megdöntethetetlen igazság, a dolgok értelme, és lényege volt számára — mind bálvány, hamis és hazug.

Haushofer bíró a vádlottak padján belátja, amit sohasem hitt el és amire a paragrafusoknak nincsenek árnyalatai: hogy nem az a lényeg, ami történt, hanem, hogy hogyan történt.

Ámulva látja, hogy a tanúk mind hazudnak, ki érte, ki ellene. Hogy az orvosszakértők korlátoztak, az ügyészt nem az igazság, érdeklí, hanem a maga igazsága, ami nem egyéb, mint maga hiúsága, az elnök minden látszólagos tárgyilagossága mellett elfogult, olyan amilyen ő is volt.

Hogy van egy hatalmas válaszfal, amelyen nincs átjárás és melynek egyik oldalán a törvény és az igazságszolgáltatás áll, a másik oldalán az eleven élet, amely a maga ezerféleségében nem szorítható be akták és paragrafusok közé. Hogy van előre megfontolt szándék, amely nem az és ellenállhatatlan kényszer, ami ha nem bizonyítható, akkor is az. És van beszámíthatóság, amikor pedig elfeketedik az ember előtt a világ. És van elmosódó határvonal a normális és az abnormis között és öt lépés az ajtótól a vádlottak padjáiig, van öt másodperc a bíróság bevonulásától az ítélet kihirdetéséig, öt lépés, öt másodperc amiről ő tanácselnök korában nem tudott, amire sohasem gondolt, amit el sem tudott képzelni. Haushofer bíró, az igazság malmának hűséges szolgája most maga is felőrli ebben a rettentő, fantázia nélküli, mindent egyformán elnyelő gépezetben.

Minden az elképzelésen mulik. Ez Ernst Lothar könyvének hit-tétele.

És ebben különbözik Lothar forradalmisága a többi propaganda írástól, melyek a törvényt, a jogot, a bűnügyi eljárást, vagy a bűntett meghatározását akarják megváltoztatni.

Lothar nem nyúl az írott törvényhez. A bírakat akarja forradalmasítani. Új bírakat kíván, olyanokat, akik a holt betűkből, a merev formákból, a hazug eljárásból kiássák az igazságot. Olyanokat, akiknek fantáziájuk van, akik el tudják képzelni a vádlott lelkiállapotát, akik világosan látják a dolgokat és eseményeket.

A regény második része a bűnügyi eljárás leírása, az új, a nagystílú Lothar műve. Az emberi jogok, harcosái, a nagy koncepciójú, széles látókörű íróé, aki ezzel a regényével — bizonyos vagyok benne — elindul a világhír felé.

Lucia

A költel legendája

Szabó Dezső új könyve,

Budapest, Ludas Mátvás kiadása.

1934. 68.— P.

Kötelet, nem kötetet — (bocsánat a rossz szótrétáért) — érdemel az, aki ma bármely világnézetet hangoztat, terjeszt és támogat, amíg a a szerények cheznek — ez Szabó Dezső legújabb kinyilatkoztatásának magva. Ezt a magot adja be olvasóközönségének tőle megszokott fényes modorában és nagy bátorságával, igaz, szerelenséggel is egy eleve hyperrealistákusan indult, azután egészen a példázó mese felhői közé szálló elképzelt történetben. Anizs Péter egy füllábu hadirokkant, a történet hőse, akinek tizenköttagu családról kellene gondoskodnia, de még silyány keresetét is elveszti. Mert akiktől megélhetése függ, egyre „világnézetét” kutatják és gyanúsítják, holott ilyene sohasem volt és nem is kíván egyebet, mint a sorsa által eléje szabott éppen elég súlyos kötelességeket teljesíteni. Mikor legkisebb gyermeke karjai közt kiszorít, elkeseredésében és az otthon még kenyérért siró tizre, gondolatában agyonüt egy tőkés urat, de a még pilogó kirablásától visszaborzad. Elfogják, halálra ítélik; ezt mind elég nyugodtan veszi tudomásul. Azonban mikor már nyakára akarják hárkolni a kötelet, ez csak magától himbálózni kezd és a csoda bevezetése lesz a sokkal nagyobb csodák szinte végenemérő sorának. Ugyanis most a hőhértől kezdve mindenki azt kívánja, követeli, hogy Anizs Péter helyett őt akasszák fel. Az összes harangok zugása közben óriás vezeklő körmenet indul, melyben a társadalom összes tekintélyei, tábornokok, papok, bírák, államférfiak mind résztvesznek, amiért Anizs Péter családjának kenyér helyett csak világnézetet voltak hajlandók juttatni.

Természetes, hogy egy ilyen körmenetben, kivált, ha Szabó Dezső rendezi, nem hiányozhatik a sajtó; a hírlapíró elejétől, kezdve „kolléga ur”-nak szólítja a hőhért. És az irodalom sem hiányozhatik; nem is kell az újabb magyar könyvpiac nagyon beható ismerete annak észrebevéséhez, hogy kiknek személyére gondolt a nagy képzeletű, keserű humoru szerző ezeknek a soroknak írásánál. „Elül törtet köztük egy nagydarab tót darabont formájú ősz ember. Könnyei becsurognak a zsebeibe s ez is üti mellét: — Mea culpa, én irtam a saját műveimet! Mea culpa, engem illet a költel! — Egy kis köpcös parasztfarmájú tévétel szemmel tántorogja feleskült belke undorát: — Méregkeverő vagyok. A bennem termett nemes bort szennyes vízzel keverve ütöttem csapra, mert csak a pénz volt az istenem. Aktívista voltam! futurista voltam! kubista voltam! dadaista voltam! gazember voltam, mert hülye módorosságokkal hazudoztam új művészetet a fiatal lelkekbe, — kornyikál egy sápadt öreg fiú s a hosszú haj, a fekete ing csak úgy válnak le róla, mint vén uccalányról a hamis hajfonatok.” — A pofaszakállas, „voltage”-ei mosolyu védőügyvéd egyenesen dr. — Sümegi Benő; az államügyész már egyéb méltóságviselőkhöz hasonlóan német hangzásu nevet visel — ez is Szabó Dezső csipkelődésének egyik kedvenc tárgya.

A Költel legendája különben „Szabó Dezső füzetek 1. sz.” címet is viseli, tehát több ilyent is várhatunk tőle.

Farkas Geiza

Magyar östehetség

A világtörténelem egyetlen Napóleont, a költészet egyetlen Shakespearet, a festészet egyetlen Rembrandtot mutat fel... ezekben a közkeletti szólamokban elég sok igazság van, amíg csakis a nagy, ha nem is teljes

mértékben kifejlődött és érvényre jutott tehetségeket osztályozzák. Csak akkor esnek tévedésbe, ha az emberi tehetségnek, képességnek mint ilyeneknek általános határait, mintegy numerus claususát kívánják felállítani. Bizony, akinek alkalma lenne a 'csak ma élő valamennyi embert és gyermeket alaposan megvizsgálni és megfigyelni, az valószínűleg százszámra találma Edison-agyvelőket, ezerszámra Bismarckokat, tízezerszámra Beethoveket. Csak éppen az egyikük birkapásztor lenne Középázsiaiban, a másik szabómester Kladnóban, a harmadik talán követségi tanácsos Montevideóban — és az egyik éppen, hogy jó fogásait találta volna meg a juhféreg kivágásának, a másik ügyesen szerezte volna meg a maga számára a város legjobb megrendelőit, a harmadik, aki esetleg ifjúkorában fuvalázott, a nemzetközi politikai élet harmóniájának olyan titkát fedezte volna fel, melyet ha Genfben elfogadnának...

Ilyen gondolatokat támaszt bennünk a budapesti „Magyar Őstehetségek“ kiállításának megsejtelése. Kedves, nép-műipari környezetben, varrottas kendők, festett kancsók, faragott ládák tarka tömegében függnek a mezői napszámos, mesterember, olykor tanító műkedvelők festményei, faragványai. Valóban „őstehetség“ az, ami ezen munkák némelyikében — igaz, elég sok csekély művészi értékű, sőt egyenesen gyermekes „romek“ között — élénk pattan. Ha Győri, Csülök, Hudák, Markovics, Benedek, de legkivált Káplár apmakidején tanulhattak volna!... Hiszen azért munkájuk, az őseredetiség mellett éppen nem teszi egyszerűen parlag benyomását, sőt egynémelyiknél gyakorlat, iskola, még nagyon módorának, talán szinte öntudatlan, esetleg csak képeslapbeli lenyomatok alapján, utánzása is keresztültör. Iványi—Grünwald, Rippl—Rónay, még a „paraszt“ Brueghel is

jutnak az ember eszébe. És Szinyeyi—Merse, ez utóbbi Káplár Mildos képei, az egész kiállításnak határozottan gyöngyei előtt. Hisz ezekben sincs túlságos komponáló készség, egy-egy jellegzetes magyar földműves-arc, néhány egyszerű táj kiemeléslükre egy-két kis alakkal. De ahogy azoknak a tájaknak levegője világít és vibrál! Az után a már titokzatosabb és többalakú éjjeli képek, kék, lila-bordó vagy zöld alaphangjukkal, melyekkel egy-egy tűz vagy holdsarló valóban meg-megkapó színellentétet és megint harmóniát is nyújt!

A legtöbb őstehetség sorsa az elszűnyedés, ebbe már bele kell nyugodnunk, amint az egy-egy méhkásban kifejlődő nőstények közül csak kevés egysekből lehet királynő. Mert ez a természet a „számfelottjek“ termelése és feláldozása utján választékról, tartalékokról is mindig gondoskodó háztartásnak jellegzője, éppenugy mint az emberek közt a fölös tehetségek felmerülése, melyeknek ugy látszik, csak azért kell megszületniük, hogy a sokan a kevés valóban szükségesei elhullása esetére tartalékban legyenek, mert valamennyiük teljes kifejlődése, érvényesülése nemcsak nem lehetséges, de már éppen a nagy cél szempontjából nem is kívánatos. Szívből óhajdjuk mégis a Nemzeti Szalonban most kiállító őstehetségeknek az egyáltalán lehetséges legjobb és legszebb további utat.

Farkas Geiza

Lili Körber:

Ruth és a harmadik birodalom

Egy ember szívóvéré sötétdik ki a könyv soraiából, a mai ember kétségbeesése, jajongása szól ki abból mint denkihez mindannak összeomlása felett, amit évezredek nemzedékei küzdöttek ki a jelen nemzedék javára,

ájult borzalom halk panasza hangzik ki abból lehetetlennek hitt szörnyűségek valósága felett.

Nem regény a könyv, mert nem emberek cselekvését ecseteli, hanem tehetetlen vergődésüket mindenható eseményekkel szemben. Korkép az miniatűrökben, Dante poklának kifejejtett részletei, bruegeli képek az ember-ről mint vadállatról, riport az a német pokolból. Beszél a nagy művésznőről, aki hitelen hazatánná válik, az éjnek jdején hirtelen eltűnt és soha vissza nem térő fiatal munkásokról, az emberi méltóságukban lealacsonyított és örök reszketésben élő zsidó kereskedőkről, az inségre kergetett nehéz munkát végző és az irtózat elől a bizonytalanba menekülő kis zsidó egzisztenciájáról, az emberiségért rajongó és más nemzetet nácinódra gyűlölő zsidóvá átvédelt kis intellektuellről, végül a törekeny, bájos kis Ruthról, a nagy művésznőnek indult zsidó lányról, a jövő Sarah Bernhardtjáról, aki mindemből kifosztva, keresztény férjétől megtagadva, művészi pályájáról letaszítva és minden szabad ember kilátástalanságától a kétségbeesésbe kergetve, pisztollyal vet véget fiatal, szép és még utolsó óráiban jóssággal és női finomsággal teli életének, mindezek szemléltető, majdnem vizuális vonásokkal odavetve, találomra kiragadva a szörnyűségek végtelennek látszó tenfgeréből. Elfolytott lira-panasza zeng a könyvben emberi sorsok derékban törése, saját nemzetének vaksága és elvadulása felett.

A fordítást Gergely Janka végezte, sajnos sok germanizmussal.

Dr. Stern Lázár

Stefan Zweig:

Rotterdami Erazmus diadala és bukása

A rokonszeny melegségének és a valóság melanholiájának emberi do-

kumentuma Zweig könyve. Lélektani magyarázata a hívős szellem és a forró valóságok összelitközésének, mely mindig a valóságok győzelmével és a szellem legyőzésével végződik. A teóriák szűrkeségének és az élet fája szinompompájának az illusztrálása.

Erasmus a XV. század végének és a XVI-ik század első harmadának a gyermeke, azon századoké, melyek hívatva voltak a reneszánszok és a humanizmusnak az emberi szellem felszabadulásáért vívott harcai eredményét a valóságba átültetni. A reformáció, az államok központosított hatalommá alakulásának, a feudalizmus leépítésének és a modern kor alapkövei lerakásának a korszaka ez. Soha annyi gyakorlati, cselekvő energia nem mutatkozott a történelemben. És ebben a csupa élet, csupa tett, csupa energia korszakban élt a reneszánsz és a humanizmus szellemi hőseinek ásatag túlélőjeként Erasmus, ki nem tudta helyét megtalálni a körben. Élt az egész világtól tisztelve és egy kicsit lebecsülve, álmodta és megírta álmait az egyetemes emberiségről és emberek és államok megbékéléséről és az örök békéről.

A maga világát tekintette az igaz valóságnak, mint Balzac a maga regényhőseit és értetlenül meredt Lutherre, Huttenre, a pápaságra és a fegyedelmekre, kik tüzzel és vassal törtek elők és tények megvalósítására és mit sem törődtek az Erasmus által, mindenkiféle tartott tudománnyal, irodalommal és békeséggel.

Zweig könnyed, gördülékeny és finoman csiszolt kifejezéstartalmas nyelvre, a gondolatok könnyed és egymásból folyó füzése, melyeken az írás fáradtságának nyoma sincs, ecseteli Erasmusnak a toll hőseinek tragikus és ki-kerülhetetlenül bukáshoz vezető har- cát a kor lángoló tett embereivel. Ebben a harcban a maga és lettint szellemtársai tekintélyére, a kor vá-

gyódásaira, csupa konkrétumokat nem képviselő, formátlan, ideális erőkre támaszkodott és sehogyan sem tudta megérteni az erélyt, a szenvedélyeséget, az erőszakot. A tudás örök tragikumra ez, szemben a tettel, Zweig finom észrevétele szerint: Erasmus kékesen fénylő gyöngéd szeme tisztán tekint a tömegszenvedélyek tombolása ami nemkevésbébb feldult korunkra.

Zweig egész írásmódja, finom észlelete, a hasonlóságok és különbségek éles meglátása Macaulayre, a nagy angol történetíróra és essayistára emlékeztet, de ennek fejlett történeti érzéke nélkül. Erazmust készen ülteti a maga korába, befejezett személyiségekkel és kész nagysággal, anélkül, hogy fejlődését, az ifjúságát befolyásoló egyénekre és körülményeket

megismertetné. Kissé elhanyagolja a miliőt, a minden ember alakulásának a melegágyát és ezért nem értjük meg Erazmus ifjúságát, férfivé érését, hogy miért kellett azzá lennie, amivé lett és nem mássá.

Az egész mű elsőrendű írás. Művészet, a tárgy ismerete és szeretete egyesül benne. Aki a szép írást szereti és akit tragikus embersors és az ujjkor rügyezése érdekel, élvezettel fogja lapozni.

A fordítás nyelvezete egészében véve kifogástalan de hibául kell felrónom, hogy a fogalmak visszaadására több helyen nem találja meg a helyes magyar kifejezést, miáltal az illető hely homályossá, itt-ott értelmetlenné válik.

Dr. Stern Lázár

1934 OKTOBER

KALANGYA

10. SZÁM

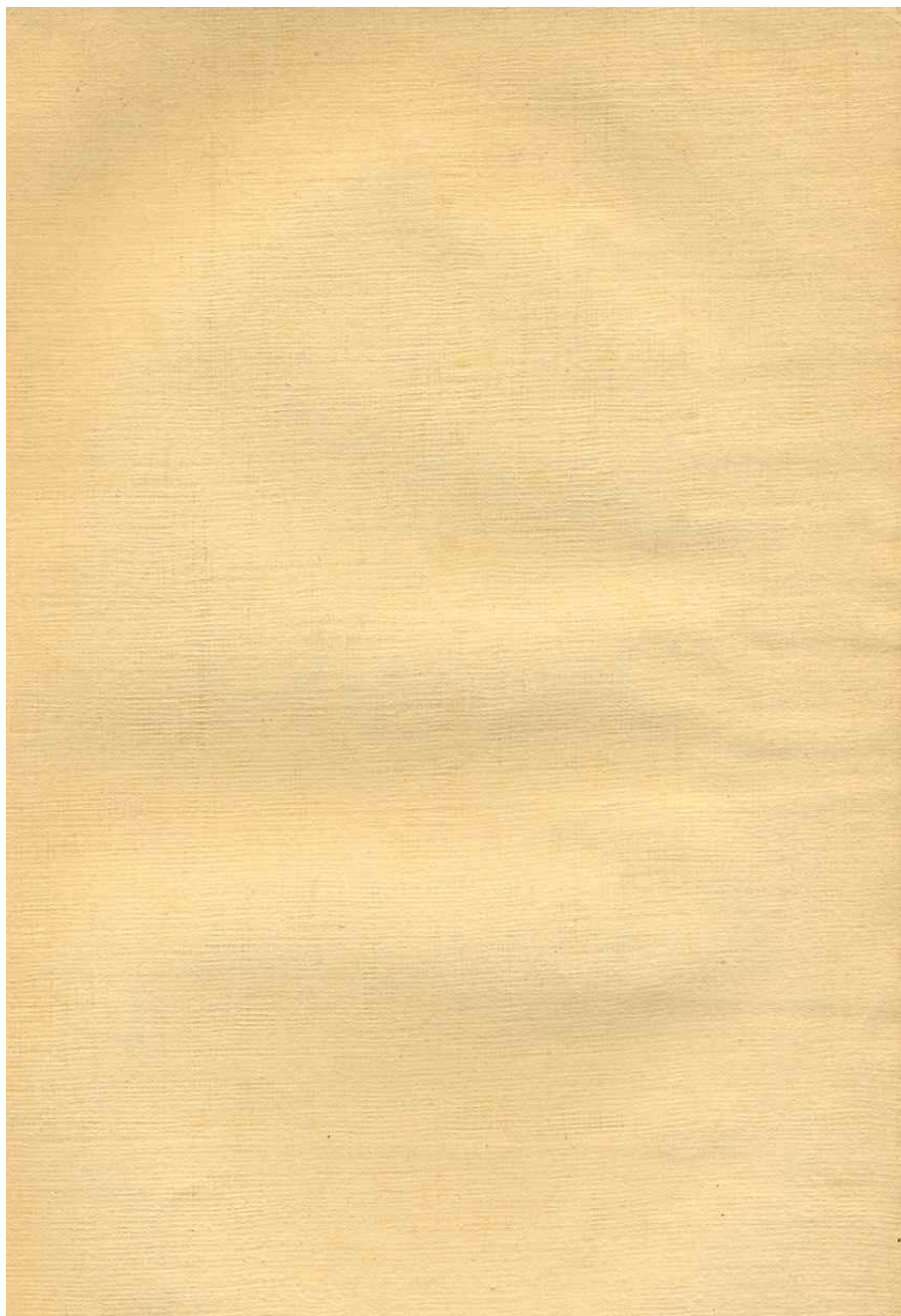
A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:

SZIRMAI KÁROLY ÉS KENDE FERENC.

Felelős szerkesztő: Blazsek Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai címe: SUBOTICA, POSTFAH 122. Szerkesztőség: Szubotica, Manojlovićeva ulica 3. Kiadótulajdonos: Inotay Béla Szubotica, Jagodinska ulica 1.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia” könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,
Komlós Márton nyomása, Noviszád.

Előfizetési árak:

Jugoszláviában:

Számonként	Din. 15'—
Negyedévenként	Din. 45'—
Félévenként	Din. 90'—
Egész évre	Din. 180'—

Magyarországon:

Számonként	Pengő 2.—
Negyedévenként	Pengő 6'—
Félévenként	Pengő 12'—
Egész évre	Pengő 24'—
